

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

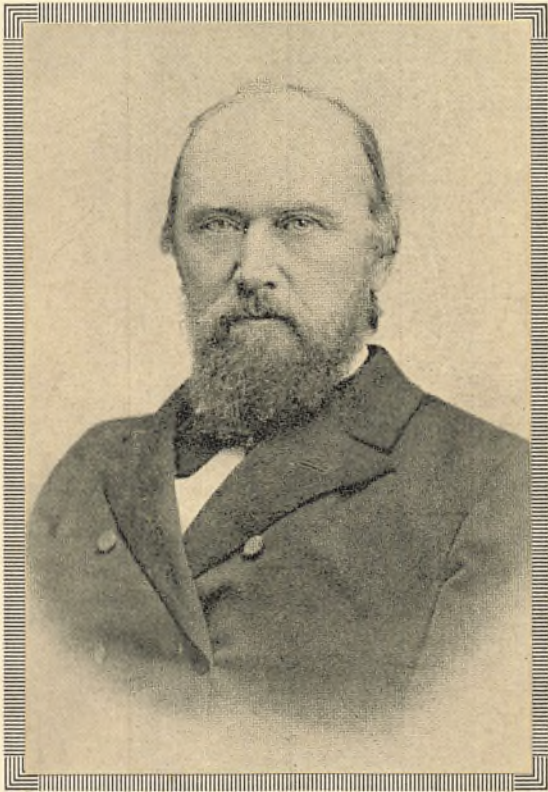
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. Lauritsen

A. D. Jørgensen

ASAs Forlag

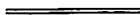
A. D. Jørgensen

P. Lauritsen

A. D. Jørgensen

Sønderjyllands Historiker

I Anledning af 100-Aarsdagen for hans Fødsel.

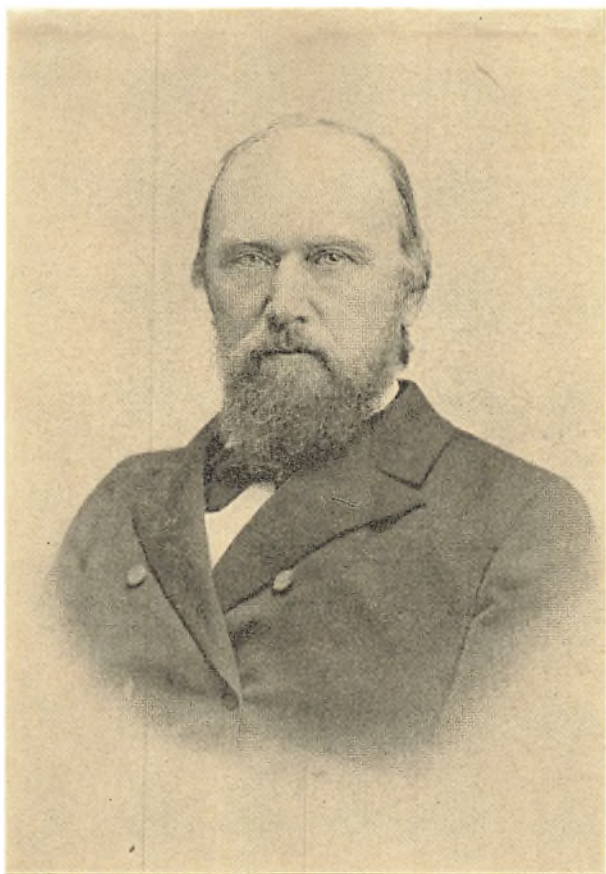
ASAs FORLAG

Copyright by P. Lauritsen, Copenhagen.

Trykt i
A/S »Sorø Amtstidende« Bogtrykkeri, Slagelse.
MCMXXXX.

A. D. Jørgensen

Mæl.: Der er et Land.

Han fødtes midt i Sønderjyllands Sommer,
hvor Slottet ses ved Søens blanke Spejl,
mens under Skovens Bryn til Syne kommer
en Svaneфлоk med hvide Vingers Sejl.
Lydløse som hans Barnehjertes Tanker
de muntre Smaafisk gennem Vandet gaar,
i sorgløs Leg og Lykke Drengen vanker,
og Borgens Spir i Solen gyldent staar.

Da bryder Hornets Klang de stille Drømme
som Toner fra en fjern og svunden Tid,
i Dalen stiger Livets stærke Strømme
og Kampsignaler kalder frem til Strid.
Højt bruser Søen op om Danmarks Rige
og Hovslag lyder under Vaabengny,
mod Himlen løftes Dannebroges Flige,
en Konge gæster Drengens Barndomsby.

I Sindets Løndom taler Blodets Stemmer,
paa dansk og tysk der kæmpes i hans Bryst,
men gennem Striden dybt hans Sjæl fornemmer,
at kun mod Danmark gror hans Ungdomslyst.
Og med en Lidenskab, der aldrig trættes,
han modnes til at elske dette Land,
dets Folk og Sprog, den Fremtid, som forjættes,
men haardt det ramtes, da han stod som Mand.

*Med Folkesjælens Dødsangst i sit Hjerte
han føler Livets Kald bag Skæbnens Haand,
og lutret under Fædrelandets Smerte
han vies ind af selve Sagas Aand.*

*Med Myndighed han tolker Fortids Minder,
og nye Syner i hans Granskning bor,
han spreder Taagen, som vort Øje blinder,
en Sandhedsfakkell flamme i hans Spor.*

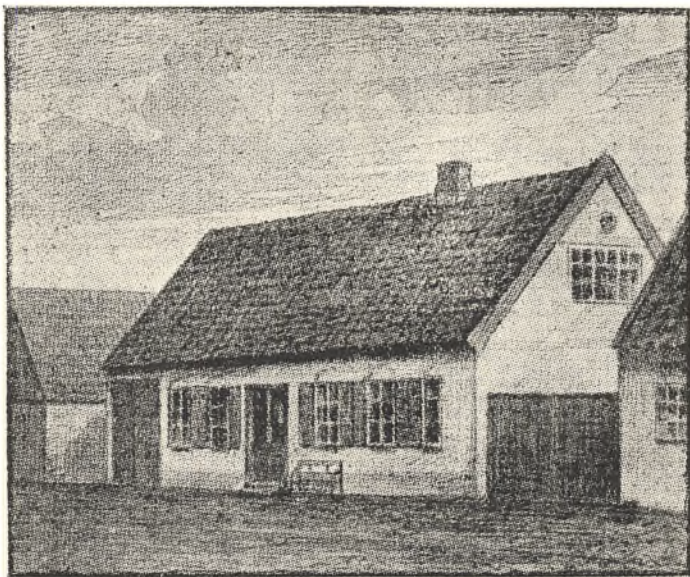
*Herold og Høvding staar han forskerfrodig
med Tro paa Folkets Kraft fra tusind Aar,
vort Grænselands Profet, der viser modig
vor egen Brødes Od bag Slægtens Saar.
I Livets Sommer rank og stærk han segner,
da er hans Gerning djærv og mandig gjort,
den Vejen frem mod Tidens Fylde tegner
og aabner Danmark Gensynsglædens Port.*

P. Lauritsen.

**Paa Hundreårsdagen
for A. D. Jørgensens Fødsel.**

A. D. Jørgensens Barndomshjem i Graasten.

KAPITEL I

Kun den tankeløse og overfladiske Iagttagere kalder de historiske Tildragelser planløse og tilfældige, hvorimod den grundige Betragter Gang paa Gang vil finde den stærke og betydningsfulde Livslov bekræftet, at naar en stor Begivenhed, ikke mindst en dyb Sorg, fuldbyrdes i en Slægt eller et Folk, er allerede den Mand født, i hvis Sjæl Følgerne nedfælder sig som et lutrende Kald, der modner og danner ham til Fremtidens Fører og Vejleder under de nye Kaar, saa selve Livskæbnen paa den Maade er med til at forberede og grundlægge en kommende Genfødsel.

Det blev en betydningsfuld Rejse for Danmarks Fremtid, da den unge Tietgen — vor senere store Købmand og Handelskonge — i Januar 1849 forlod sin Fødeby Odense for at sejle til Manchester i England. Tilsyneladende gik han bort fra Lykken og Livsglæden ved at forlade Fædrelandet, hvor „Aanden fra 48” brød straalende frem, og drage til den strenge forretningskolde Handelsby, men ukendt og ubemærket drog han ud for at danne sig til den Mand, hvis Gerning mere end nogen anden skulde bidrage til at skabe ny Kraft i Fædrelandets Erhvervsliv og praktiske Fremtidsevne, naar den nationale Begejstringsrus herhjemme sørgelig snart skulde afløses af Nederlagets bitre Smerte. Og da hine Sorgens

Dage kom med 1864, der for mange kastede Haabløshedens mørke Slagskygge over Danmarks Fremtid som Nation, var en anden ung Mand rede til gennem sin særligt udrustede Personlighed at vækkes til en Sandhedserold for sit Folk efter Ulykken og lære os den rette og fulde Selverkendelse. Det var den senere Historiker *Adolf Ditlev Jørgensen*.

Det er ejendommeligt, at han kun sjældnen blev nævnt under de stærke Brydninger om vor Sydgrænse efter Verdenskrigen, skønt ingen er trængt saa dybt ind i Sønderjyllands Historie som han eller har saa klart udredet de tætslyngede Traade i vort Grænselands Fortid med dets ulykkelige Skæbne 1864 tilsidst. Dertil kommer, at han havde en vidunderlig Evne til at udtrykke sig i letfattelige og dog beaandede Ord, der griber baade den jævne og den højtbegavede Læser. Han var alle Dage en ejendommelig sjælfuld og særpræget Skikkelse indenfor sine videnskabelige Fagfællers Kreds. „Da jeg sad her i København 1864,” skrev han engang til Gustav Johannsen, „med knækkede Forhaabninger og med Følelsen af, at vi nu maatte begynde forfra i vor nationale Kamp, da besluttede jeg . . . at give mit Bidrag til det nye Danevirke. Dette Maal har jeg aldrig tabt af Syne og jeg er derfor kommen paa tværs af saa meget andet og særlig af hele vor lærde Verden, der ser skævt til mine populære*) Foretagender.”

Efter eget Udsagn slog han ind paa en folkelig Tone

---

*) Ordet er altsaa her brugt ironisk.

for at samle høje og lave om den samme Kærlighed til Fædrenes Minde, og Opgaven lykkedes fuldkomment, fordi han midt i sin Lærdom regnede sig selv for Folkets Mand udenfor de rigtige akademiske Lag. Hans Sprog er mandigt og rent, det former de største Sandheder og de indsigtfuldeste Betragtninger i beherskede og virkelighedsskarpe Sætninger, det gennemglødes med en sjærlig Undergrund af personlighedsfyldt Varme, et enkelt Udbrud blinker undertiden igennem med et Lyn-glimts Glans og Styrke. Han ligner ikke nogen anden, der er noget kongeligt over ham, ikke det blændende og pragtfulde, men en Aandens Myndighed, hvis Kald og Opgave føles langt udover det almindelige.

Han skrev ikke sit smukke Sprog for at glimre med Ordene og tænkte næppe paa denne Side af Sagen, der var ham for aandløs, men Formens ophøjede Klarhed og Sætningernes betagende Vellyd, der lokker til bestandigt at citere ham, ligger dels i noget medfødt sjæleligt og dels i noget tilført behersket, der tilsammen skabte dette skønne Klædebon for Tankens Mod og Aandens Drift, for Kundskabens Fylde og Sandhedens Trang.

Denne fængslende Fremstiller med det enestaaende historiske Kendskab og den aldrig svigtende Virkelighedssans stod da ogsaa tidligt som en udvalgt Høvding, til hvis Ord man lyttede med Eftertanke og Tiltro i alle nationalt vaagne Kredse. I Skibelund Krat med Mindestøtter og Mindesten for Mænd, der har værnet Sproget og Danskheden, hæver sig ogsaa Billedhugger Hansen-Jacobsens smukke Monument med Modersmaa-

lets Symbol: den højbaarne Jomfru og ædle Kongebrud. Ung og haabefuld staar hun med Kronen om sin Pande og støtter sig til de to Riddersmænd, der var hendes trofaste Vagt — Edvard Lembcke, der digtede Sangen til hendes Pris, og A. D. Jørgensen, som paa den ædleste Prosa vogtede hendes Arv og Ære. Hans historiske Fortællinger trængte vidt ud i Folket og den akademiske Verden hyldede ham, men er Virkningen tilstrækkelig dybtgaaende i Øjeblikket? Lykkeligvis blev vor nye Sydgrænse*) sat efter hans Tanke og historiske Forberedelse, men er den Aand og Forudsætning, der efter A. D. Jørgensens Mening skal bære Grænsen og være dens Grundvold, ogsaa med som en Hovedhjørnesten i det samlede nationale Arbejde? Er Tilslutningen til hans Syn og Standpunkter ikke ofte mere taktisk bestemt end egentlig følt? Det er paafaldende, at endnu alt for mange tilsyneladende ikke har Brug for ham, og at store Dele af det danske Folk og dets Ledere i Grænsearbejdet forbigaar ham i Tavshed netop i dette Slægtled, da den Erkendelse, hvortil han naaede gennem sit livslange Forskningsarbejde, skulde komme os helt og fuldt tilgode ved det sønderjydske Spørgsmaals Fremtidsudvikling. Efter A. D. Jørgensens eget Eksempel, der ikke veg tilbage for at blotte „den store Brøde i vort nationale

---

*) I en vis Forstand burde den mere kaldes den A. D. Jørgensenske Linie end den H. V. Clausenske, fordi A. D. Jørgensen var baade H. V. Clausens og H. P. Hanssens historiske Læremester og nationale Vejleder, hvorom ogsaa H. P. Hanssens Livserindringer vidner stærkt og taknemligt.

Liv" — som han udtrykker det — bag den folkeligt varmhjertede Tid under Præget af Stemningerne omkring 1848, maa det siges aabent, at der er noget ængstende og skæbnesvangert i dette Forhold, som ikke lover godt for Udviklingen, hvis det ikke ændres. Med en Baggrundsbevidsthed, der er mærkbar uvillig indstillet, synes man fra visse Sider i Folket at gaa udenom ham og i det skjulte trodse den Opfattelse, som man dog før fra lignende Kredse i Fortiden maatte bifalde, naar hans Undersøgelser og grebne Sind førte den frem.

Det hævner sig for et Folk at fornægte sine egne Sandhedsvidner, om end det sker i den bedste Hensigt. Hans Navn burde være paa alles Læber nu og hans Statue rejst paa et af de mest fremtrædende Steder i Hovedstaden — det er ikke nok med Bissens smukke Buste af ham ved Landsarkivet. „Hvor forunderligt er det ikke," skrev han om Kristian den Ottende, „at for denne Konge, som satte Eftermælets Herlighed saa højt, er der ingensteds rejst noget synligt Minde. — — Men herpaa ligger der jo ringe Vægt. Hvad der derimod er af Betydning for vor egen Skyld er, at hans Navn atter fremdrages og nævnes med Ære og med Tak, hvor gode danske Mænd bringes paa Tale, med Tak baade for, hvad han fik Lykke til at udrette og hvad han stræbte efter som sit Maal, men ikke naaede." Det samme kan siges om A. D. Jørgensen selv og derfor skrives denne Bog. Den skal være en Opfyldelse af det Ønske, han har udtalt i sine Erindringer, at „før eller senere en Mand vilde skænke mit Forfatterskab, naar det er afsluttet, et Øjeblik sam-

let Opmærksomhed", der viser, at „han har forstaaet mig med den rette Sympati“.*)

„Saa skal ogsaa min Gerning vejes," siger han. „Vil den da findes for let?" Han kan hvile rolig i sin Grav. Livet selv har givet ham Ret. Saadan gaar det alle Profeter, men først efter deres Død.

Naar han overhovedet kunde nære Tvivl om at møde den rigtige Forstaaelse og Sympati, skyldtes det den voksende Modsætning mellem hans historiske Erkendelse og de paa mange Maader herskende traditionelle Meninger. Modstanden begyndte at rejse sig, og han var klar over, at den vilde tiltage. Stadig stærkere følte han sit Arbejde som en Profets Gerning og derfor ogsaa med Udsigten til en Profets Skæbne. Men Bevidstheden herom adlede blot endnu mere hans Personlighed og højnede hans egen Betragtning af Livsopgaven. Han blev en Forkynder, hvis Sandhedsbudskab maatte dømmes baade konservative og radikale Opfattelser, men samtidig med en dyb indre Magt appellere til en rigtigere og rigere Betragtning, hvorudfra Fremtidsmaalet først fik sin sande Fylde og Glans.

Hans nylig udkomne Breve, udsendt af hans Sønnesøn, den unge Historiker Harald Jørgensen, yder ypperlige Bidrag til Forstaaelsen af hans Arbejde og Personlighed. De bekræfter ogsaa, hvordan han som Ikke-Akademiker altid følte sig fremmed i de officielle Højlærdes

---

*) Under Grænsebrydningerne udsendte jeg bl. a.: *Er Nord-slesvig kun et Afdrag?* Et Ord om A. D. Jørgensen og Grænseløsningen.

Lag, og dog var det ham, der berettiget kunde skrive i et af Brevene, at naar han havde fuldført som sin sidste Gerning at udrede Grunden til Danmarks Ulykke i Sønderjylland,

„da jager jeg til vilden Stod min gode Ganger graa,
den Hest, som mig bar baaret, skal ingen sidde paa.”

KAPITEL II

A. D. Jørgensen fremhævede selv, hvordan Fødsel og Forhold gav ham særlige Forudsætninger for Livsgerningen. Han var af ren sønderjydske Æt. I omtrent 500 Aar har hans Forfædre levet og virket i Sønderjylland. Paa mødrene Side tæller hans Slægt mange kendte Mænd, der har ydet en fremragende Indsats, derimellem Historikeren Andreas Højer, Oldgranskeren Georg Zoega, Insektkenderen Johan Kristian Fabricius, og i Landets indre Brydninger gjorde Slægten sig stærkt gældende paa Kristian den Andens Tid, da Herredsfoged Nis Henriksen, fra hvem A. D. Jørgensens Moder nedstammede i lige Linie, optraadte imod Bønderne paa Urnehoved Ting. Af Slægtens Medlemmer har to deres Navne indridset paa Skamlingsbankestøtten paa Grund af deres Arbejde for Modersmaalet, mange har været Herredsfogeder, Borgmestre eller Raadmænd, en stor Del har været Præster, deriblandt den senere indflydelsesrige Hofpræst Bluhme, og af Resten har de fleste været dygtige og driftige Borgere. Hans Fader var Foregangsmand for Omegnens Danskhed og hans Moders Broder Martin Bahnsen Deputeret til Stænderforsamlingen i Flensborg.

I det store Fællesværk „Danmarks Riges Historie” skrev A. D. Jørgensen et Sted, at „det har sin største Til-

lokkelse i Historien at være Vidne til de store Kræfter, de stærke Brydninger og det rige Liv, som udfolder sig hos den enkelte eller i Samfundet, men det har ogsaa sin ejendommelige Ynde at se de første Spirer komme frem af en gold Grund, at efterspore Oprindelsen til de store Bevægelser." Noget af dette Vaarbrud kom ind i hans eget Liv og prægede hans Udvikling.

Han blev født 11. Juni 1840 i Graasten, hvor hans Fader, Markus Adolf Jürgensen, en Købmandssøn fra Flensborg, var Farver. Moderen, Elise Bahnsen, døde allerede 1844. Farvergaarden havde været i hendes Slægts Eje i 150 Aar. Aaret efter Moderens Død giftede Faderen sig igen, men A. D. Jørgensen, som har skrevet saare smukt om sin Moder, har ogsaa kun gode Ord om sin Stedmoder og hele Hjemlivet.

Den lille By ligger smukt ved Vand og Skov. „Atter og atter er jeg vendt tilbage dertil," siger A. D. Jørgensen i sine Erindringer, „har dvælet der i Uger og Dage og er aldrig bleven træt af at drømme mig tilbage til Barndommens Aar. Hver Plet har her haft Interesse for mig og jeg har tilbragt mange og lykkelige Timer med at samle Efterretninger om denne By, dette Slot og de Mænd, som her har færdedes. Hvor har jeg ikke misundet de Mennesker, som levede her i de gode gamle Dage, da der var Fred og Lykke i alle Forhold, da den smalle krogede Vej, som snor sig omkring Søen, endnu var „Landevejen" og ingen tænkte paa, at der var en Verden udenfor disse Skove. Det var disse lykkelige Tidens Aften-glans, som endnu laa over Graasten i min første Barn-

dom. Overalt var der Fred og Stilhed og jeg voksede op i sorgløs Frihed. — En Vrimmel af Smaafisk drog frem og tilbage igennem Vandet, lydløse som Tanker, jeg saa ud imod Svanerne, der kunde færdes, hvor jeg aldrig kom, ovre under Skoven og i Sivet. —

Saa kom den store Ufred i 1848. Dersom jeg nu havde det i min Magt at udtrykke mine Stemninger og Tanker i Toner, da vilde jeg søge at male Modsætningen og dette store Frembrud, som det virkede paa mig, den næppe otteaarige Dreng. Først vilde jeg søge at fremlokke de livligste Melodier for at skildre Stilheden i den ensomme Skovby og mine stiltfærdige Drømme. Da lyder Tonerne af et Horn som fra et fjernt Land og en længst forglemt Tid. Tone brydes mod Tone, Søen bruser op om det danske Rige, Hovslag lyder gennem Dalen, de blanke Vaaben blinker, Dannebrog udfoldes, og en Konge drager ind i vor By.”

Her hentyder han til de nationale Brydninger, der stærkt og voldsomt rejste sig i Sønderjylland i Aarene før Trearskrigen. Graasten var vokset op omkring Slottet af samme Navn, der tilhørte Hertugen af Augustenborg, og her blev Modsætningerne skarpe. Man delte sig i Valget mellem Kongen og Hertugen og Skillelinien gik langt ind i de enkelte Slægter. Mange Familier var med Forretningsinteresser og Sædvaner knyttede til Hertugen som Stedets Godsejer og Byens Embedsmænd var hans Tjenere. Egnens Folkesprog var Dansk, men Skolesproget Tysk, hvorfor mange Hjem talte Tysk med Børnene for at lette dem Skolegangen. Saadan var det og-

saa i A. D. Jørgensens Barndomshjem, men da Hertugen rejste Oprørsfanen i 1848 og de daarlige Efterretninger indløb fra Rendsborg, kaldte den myndige Farver Hustru og Børn ned i Haven og meddelte dem kort og fyndigt, at de ikke længere maatte tale Tysk med hverandre.

Den Dag traadte Sønderjyllands nationale Modsætninger for første Gang Drengen saa stærkt i Møde, at han aldrig glemte det.

Aaret efter valgtes Faderen, der gennem Farveriet kom i nøje Forbindelse med Omegnens danske Bondestand, til Formand for en nyoprettet dansk Forening i Sundeved og han blev nu Befolkningens mandige og faste Fører i Kampen mod Hertugens og hans Haandlangeres Adfærd overfor Danmark. „Jeg kan uden Overdrivelse sige,” skriver A. D. Jørgensen, „at Sundeveds Danskhed i disse forvirrede Aar havde en af sine Hovedrødder i vor Stue og at der her Dag efter Dag blev talt saa varmt, saa indtrængende og saa løftende Ord i Trængslens værste Dage, at næppe ret mange dengang har været Vidne til en inderligere Troskab og et sandere Heltomod.”

Under Treaarskrigen laa Hjemmet nær Kampens Bulder og Drøn, der oprev dets tidligere idylliske Fred. I Drengens modtagelige Sind fæstnede Indtrykkene af Striden mellem Dansk og Tysk sig stadig dybere og varigere under Krigens skiftende Gang. Ikke langt mod Vest ved Rinkenæs faldt den første danske Soldat, der hed Sejer. Et Par Mil længere ude ligger Bov, hvorfra Kanonernes Brag hørtes til Graasten. I Nabobyerne

Adsbøl og Ullerup kom det til blodige Træfninger, Slagmarkerne ved Dybbøl var kun godt en Mil borte. Tit laa Hjemmet midt imellem de fjendtlige Linier og da fik hans Moder travlt med at bringe de Efterretninger om Fjendens Bevægelser, som hun modtog gennem Handelskonerne, videre til den danske Hær med paalidelige Bud.

Disse Barneaar lagde i hans Sind det første Grundlag for hans senere Virke og gav ham en begyndende Anelse om Folkehistoriens dybtgaaende Betydning. Han har i sine Livserindringer, der udkom efter hans Død under Titlen „En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab”, givet ypperlige Indblik i den indre sjælelige Tilskyndelse, der tvang ham til at blive Sønderjyllands Historiker. Om sin Barndoms Samliv med sin Fader siger han:

„Hvorfra han havde den dybe, forunderlige Kærlighed til Danmark og alt dansk er vanskeligt at sige, men den kom jo frem hos saa mange paa den Tid, uden at man kunde gøre sig Rede for den. Dertil kom den nedarvede Nidkærhed for Ret og Sandhed, som nu fik sin Genstand i den danske Sag. Saaledes knyttede han sig med alle sin Sjæls Traade til denne Kamp og var hvert Øjeblik rede til at ofre alt for den. Jeg lille Dreng var hans fortrolige i mange ensomme Timer. Jeg fulgte ham ved hans Arbejde og paa hans lange Spadsereture og han gav sin Trang til Meddelelse frit Løb overfor mig, der ikke kunde blive træt af at lytte. Mange Brydninger og Rivninger, ogsaa iblandt danske Folk indbyrdes, blev jeg saaledes tidlig indviet i, og meget har senere været mig forstaa-

ligt af, hvad jeg den Gang oplevede. Men af størst og varigst Betydning var dog de Følelser, som vakte til Live for aldrig mere at forstumme. Det kom til at staa for mig som det herligste paa Jorden at være en sanddru og trofast Fører for sit Folk, ubekymret om Fjenders Had og Venners Misnøje, tilfreds med den Lykke at turde elske sit Fædreland med en Kvindes Inderlighed, med et Barns Beundring.”

Ved et Studentermøde 1883 har han i et Foredrag om „Den danske Regerings Politik overfor Slesvig i Kong Frederik VII's Tid” givet en interessant Fremstilling af sin tidlige Udvikling med dens Svingning mellem Dansk og Tysk:

„Jeg var født og opdraget Nord for Flensborg Fjord (i Graasten) i en rent dansktalende Egn, men vi havde ikke desmindre tysk Skolesprog. Der var nok enkelte i Skolen, som kaldtes de danske Dreng, fordi de ikke læste med os andre. De sad paa en Bænk for sig selv og blev i nederste Klasse indtil deres Konfirmation. Den tyskdannede Lærer henvendte sig nu og da til dem, naar vi andre skrev eller regnede. Saa lærte de nødtørftigt at læse. Som Følge af denne traditionelle og, dette fraregnet, særdeles gode Skoleundervisning taltes der (før Krigen) Tysk med os i Hjemmet. Senere uddannedes jeg ligeledes paa Tysk i Flensborg. Skolesproget var vel blandet, det vil sige halv Dansk og halv Tysk, men det blev dog aldeles overvejende den tyske Litteratur, som tildrog sig min Opmærksomhed, ligesom jeg indtil langt ind i den voksne Alder væsentlig omgikkes tyskdannede

og tysktalende Venner. Jeg kan da ogsaa i Sandhed sige, at hvor udpræget dansk end min politiske Opfattelse var og hvor uudslettelige Indtryk jeg end i mit Hjem havde modtaget af den uophørlige Nationalitetskamp, saa har jeg aldrig hverken den Gang eller senere næret en uvenlig Tanke mod det tyske Aandsliv. Men der var ved Siden af dette fra først af noget, som drog mig uimodstaaeligt til det danske, skønt jeg ansaa det for i og for sig ubetydeligere. Der var noget hos de danske Forfattere, som laa mig nærmere, noget, som jeg savnede hos de tyske, et Blik paa Livet, en Maade at udtrykke sig paa, som var mig naturligere. Derfor nedskrev jeg straks fra først af bestandig mine egne Tanker paa Dansk. Ligesaa gik det med Historien, der jo er Nationalitetens andet Kendemærke. Hvor meget end Verdenshistorien og særlig ogsaa Tysklands havde tiltalt mig, saa fandt jeg dog i Danmarks og Nordens Fortid et saa umiddelbart Udtryk for, hvad der forekom mig at være det herligste i Menneskelivet, at jeg ikke kan være i Tvivl om, at det her var Blodets Røst, som talte. Og som det gik mig er det gaaet alle mine særlige Landsmænd fra de Aar. Der er i Frederik VII's Regeringstid vakt en dansk Nationalfølelse til Live i Nordslesvig, som ikke let igen vil gaa til Grunde. Befolkningen har set, at der ogsaa gives en selvstændig Aandsdannelse med en rig Litteratur, og den har set, at der lever et dansk Folk med en minderig Historie, fra hvilken det ikke er vanslægtet."

Disse Udtalelser viser i korte Træk den *nationale* Linie i hans personlige Udvikling, men endnu dybere gik i

Ungdomsaarene en *religiøs* Inderliggørelse, der fortættede sig til en alvorlig og gennemgribende Kristentro. Denne kristelige Grundretning bestemte altid hans Livssyn ligesom den nationale Følelse bestandig bar hans Livsværk.

Hans Barndoms og Ungdoms Udvikling skete under en stor og stadig Spænding mellem hans mægtige Fantasi og stærke Virkelighedssans. I sine Erindringer har han overordentlig interessant skildret disse Brydninger, som drog ham baade mod Digtningen og Historien. Han havde Anlæg og Evner i begge Retninger, men den sidste sejrede efter moden Overvejelse og under Indflydelse af Fædrelandets Skæbne. Det er fængslende og overvældende at se, hvilke vældige Følelser og Tanke-*rigdomme* der rørte sig i denne unge Sjæl og modnede den for Livet. Hans senere historiske Forfatterskab var gennemvævet af et poetisk Islæt, der gjorde dets Lødig-*hed* skøn og gribende og lige betagende ved Stemning og Realitet. Smukke Billeder og høje Tanker sammenkæder hans Betragtninger og Undersøgelser. Hans Personlighed lever i alt, hvad han skrev, og gennemlyser hans Fremstilling med en behersket Lidenskab, der styres af hans ubønhørlige Sandhedstrang. For ham blev Historien ikke noget, han blot iagttog og udforskede i Enkelthederne, men han følte sig selv som et levende Led i denne aldrig hvilende Livsbevægelse, hans egne Sjælekampe og Erfaringer gik ind i Granskningen og sporedes i hans Emner, hans egen Livsopfattelse skinner stedse igennem paa de forskelligste Steder under en Fyl-

de af Hentydninger, der sammenbinder Fortiden med Nutiden.

Hans Fantasi var tidlig vakt. Det „var jo — siger han — Længslen efter Livet, Drengens og Mandens Liv i Handling og Erfaring, saa vidt jeg selv kunde se eller tænke mig til af, hvad jeg hørte og læste. Vi havde jo skiftende Svende og Piger, af hvilke vi hørte ikke saa lidt fra den større Verden og af Eventyr og gamle Folkesange, og vi havde haft Soldater fra alle Tysklands og fra alle Nordens Egne i Huset. I Skolen lærte vi mange Samfundsforhold at kende, som kun den blandede Almueskole giver Anledning til. Flere af mine Kammerater tjente paa Landet eller fo'r til Søes om Sommeren, andre sankede Brænde eller var paa Skovarbejde om Vinteren. Skolen havde altid haft stor Betydning for mig. Henved seks Aar gammel kom jeg i „den lille Skole”, hvor vi lærte Begyndelsesgrundene. Det var et usselt Rum, overfyldt af Børn, og jeg var ofte forknyt, naar en eller anden havde faaet Lyst til at yppe Klammeri med mig. Jeg var lille og bleg og lignede min Moder. Min tyske Tale ærgrede adskillige mere stridbare Naturer, ikke af nationale Grunde, men fordi det var fint. Jeg husker endnu, at det voldte mig Vanskeligheder at finde de danske Ord, naar jeg talte med Kammeraterne. Mærkeligt nok slog vort jydsk Maal i de faa Aar til jeg forlod Hjemmet alligevel saa stærkt Rod hos mig, at det indtil den Dag i Dag er det Sprog, som falder mig let-

test paa Tungen.*) — Der foretoges hver Paaske efter Konfirmationen en Opflytning fra den lille til den store Skole, og det var min første Udmærkelse, at jeg flyttedes udenfor Tiden, midt i Skoleaaret og alene. Det var den 10. Oktober 1848, Datoen har jeg husket indtil nu. Det vakte Opsigt.”

Med sit lette Nemme havde A. D. Jørgensen allerede i tolv Aars Alderen tilegnet sig alt, hvad Degnen kunde lære ham, og hans Fader sendte ham derfor efter Paaske 1853 til Flensborg, hvor en Realskole var blevet oprettet i Forbindelse med Latinskolen. Efter den første Aarsprøve blev han overflyttet til Latinklasserne og „tænkte — meddeler han — i ren Almindelighed paa at studere Jura. Faders Øjne lyste, naar han tænkte paa, at jeg skulde komme til at forsvare Ret og Sandhed i større Forhold end han og hans Forfædre.”

Som mange andre, der tidlig forlader Hjemmet, maatte han i de første Aar gennemleve en stærk og pinefuld Hjemvé, der dog efterhaanden veg for de mange Sindsrørelser, som betingede Personlighedslivets Frembrud. Han har selv kaldt det „Længsel og Attraa efter Livets irnderligere Forhold, efter en dybere Forstaaelse af det i Barnealderen modtagne, efter en rigere Erfaring i Aandens Verden saa vel som indenfor Naturens og Samfundets Omraade, Tvivl og Usikkerhed med Hensyn til det

---

*) H. P. Hanssen har fortalt mig, at naar A. D. Jørgensen sad i en hyggelig og fortrolig Kreds, hvor han kunde udtrykke sig ganske uforbeholdent, slog han ofte uvilkaarlig over i det sønderjydske Landsmaal.

personlige Kald, i Forholdet til Livets Grundmagter, i Opfattelsen af Tilværelsens Mening. Disse Sindsrørelser kan være stærkere eller svagere, de kan komme spredte eller samlede, de kan være forbigaaende eller flygtige eller dybe og gennemgribende, helt vil de ikke udeblive der, hvor der overhovedet bryder et personligt Liv frem i Ungdommens frodige Jordbund. Som en Urt, der udfolder sig i Vaarens Lys og Varme, strækker sine Skud og Ranker frem mod Solen og udbreder sine Blade for Luft og Lys, saaledes trænger Sjælen sig frem mod Tankernes Frihed, aabner alle sine Sanser og optager utallige Indtryk. Og ligesom Urten strækker sin Rod ned i Mørket, breder sig i Grunden, omfatter dens Stene og opsøger dens Vanddrag, saaledes fordyber Tanken sig grublende i sit Indre, gransker sit eget Livs Vilkaar og søger en Løsning af sin egen Gaade.”

Først blev han grebet af den tyske klassiske Digtning, særlig Schiller og Uhland, og fandt i Tilknytning hertil sin første nære Ven Edvard Jessen, en ideel anlagt Yngling, men udpræget tysksindet, senere Præst i Ravsted. Den eneste Lærer, som kom til at betyde noget virkeligt for ham, var den kendte Kollaborator Christian Ferdinand Monrad, som efter 1864 blev i Flensborg ved privat Skolevirksomhed og var en af Danmarkens ledende Mænd, der greb stærkt ind i det nationale Arbejde, hvor han og A. D. Jørgensen senere samvirkede. Monrad førte ham ind i dansk Litteratur Et enkelt Aar var Otto Fibiger ham en aandfuld Lærer i Latin og lærte ham gennem Ovid det gamle Sprogs Skønhed og Rigdom. Paa

alle Maader søgte han at tilfredsstille sin Higen efter større Viden og dybere Indsigt, men samtidig affødte denne Kundskabstørst en vaagnende Trang til selv at sysle med forskellige Opgaver. Græske og romerske Oldsagn gav ham Tanken om at samle Bidrag til en jødisk Sagnhistorie, han tænkte paa en Korstogsskildring og forsøgte et Heltedigt om Braavallaslaget ved Siden af en komisk Fortælling paa Folkemaalet, Sønderborg Færge tilskyndede ham til en Skildring fra Kristian den Andens Tid, og endelig fattede han allerede dengang Planen til en udførlig Sønderjyllands Historie, hvortil han begyndte at gøre Optegnelser. Her laa den første Spire til hans senere Livsarbejde.

Men pludselig kastedes han ind i en stærk religiøs Krise, der varede flere Aar. Han var opvokset i en følelsesfuld og fantasirig Barnetro, der nærmedes ved Læsningen af den tyske Digter Klopstocks ejendommelige og storslaaede episke Digt „Messias” med dets mægtige Billeder og høje Syner. „Men — siger A. D. Jørgensen selv — ved Siden af disse rige og dybe Indtryk gik fra min tidligste Tid rent hedenske Grublerier. Jeg mindes levende, hvorledes jeg gik omkring i Udhusene og søgte at forestille mig, hvorledes det vilde have set ud, hvis Verden ikke var bleven skabt, ja, hvis der end ingen Skaber havde været til? Dette, mente jeg, maatte dog kunne tænkes. Det blev mig saa nærværende, at jeg uvilkaarlig greb om mig for at overbevise mig om, at Verden var til og det Hele ikke var en Drøm og et Skin. Hvorledes er det muligt, at denne den vanskeligste at

alle Tanker tillige kan være den første et Barn tænker med hele sin Aands Kraft? Dette uudgrundelige har altid forekommet mig som det rette arkimediske Punkt, det Fodfæste, hvorfra al Filosofi, al Menneskevisdom kan rystes i sine Grundvolde.”

Nu lod Skolens Lærere ind i deres Undervisning falde Tvivl om baade det gamle og det nye Testaments Paa-lidelighed, og straks slog Selvtænkningen og dens Brydninger som et Lyn ned i det unge Sind, som tilsyneladende kom til at ligge under i den aandelige Strid. Hertil bidrog en ny Ven, Henning Matzen, den senere Professor og Politiker, en overordentlig begavet og rent forstandsmæssig Natur, der skaffede sin Kammerat anti-kristelige Bøger og indpodede ham Kritik mod Kirkelæren. En forfærdelig Uro faldt over den kæmpende Sjæl, som Uger igennem grublede og granskede Dag og Nat i Sammenligning mellem Bibelen og den vantro Videnskab. Til sidst gav han tabt og med Smerte opgav han Troen paa Kristi Guddom. Det syntes ham foreløbig en Trøst, da han opdagede, at hans Forældre og de klassiske Digtere, han sværmede for, i det væsentlige havde samme Opfattelse. Deres Tro var paa Gud og den personlige Udødelighed uden nogen guddommelig Aabenbaring. Men alt dette var kun Begyndelsen. Gribende siger han, at „hertil kom da snart en hemmelig Angst for, at dette kun var Veernes Begyndelse. Jessen paastod, at den nyere Filosofi ikke nøjedes med at nægte Kristi Guddom, men angreb alt guddommeligt, og jeg stirrede med Rædsel paa den Mulighed, at jeg kunde komme til at

fornægte min Gud. Men om det skulde have kostet mit Liv kunde jeg nu ikke vende om, dertil mente jeg det for alvorligt og dertil stolede jeg altfor sikkert paa den menneskelige Aands Evne til at magte alle Tilværelsens Gaader. — Tvivlen bredte sig altid videre og befæstedes til alle Sider. — — Teologien var ude af Stand til at afvæbne Kritiken. Hos Matzen foregik derfor Udviklingen til fuldstændig Vantro temmelig hurtig. Jeg holdt igen saa godt det lod sig gøre og saa længe der var menneskelig Mulighed for det. For mig havde det nye Standpunkt ikke blot en negativ, men ogsaa en positiv Side. Var Kristus ingen Gud, men kun et gudbeaandet Menneske, saa stod han os jo saa meget nærmere, hans Sendelse beholdt sin overvældende Betydning for alle Tider. I denne Opfattelse satte nu alle min Barndoms Drømme om Frelseren deres sidste glødende Blomst, jeg følte et aandeligt Samliv med ham, jeg saa ham og talte med ham ligesom Paulus, det utidige Foster, jeg var gennemstrømmet af en Forvisning om mit Gudsforhold og om et særligt Kald til at forkynde hans Lære, som fyldte mig med en usigelig Længsel og en lige saa stærk Angst. Timevis kunde jeg da udslynge eller nedskrive de forunderligste Dityramber, blot for at lette Brystet for al den sorgbandede Fryd, al den stikkende Smerte, som strømmede ind paa mig.”

Under disse Forhold fandt han en tredie Ven, Nikolaki Lüth, senere Adjunkt i Horsens, en æstetisk og ikke altfor dybtgaaende Natur, smuk og livfuld, en Mellemting imellem Jessens strenge Idealisme og Matzens jord-

bundne Forstandighed. Dette Venskab støttede ham i en energisk Optagethed paa Grundlag af det ændrede Livs-syn. Han begyndte paa en græsk Tragedie og et Læredigt om Kærligheden i dens forskellige Former, men særlig beskæftigede han sig med nordiske Heltedigte og lavede Planer til endnu flere over de største Emner. Her fik Finn Magnussens Oversættelse af den ældre Edda en gennemgribende Betydning for ham. „Det var — fortæller han — den første danske Bog, som gjorde varigt Indtryk paa mig fra det dybere Indholds Side, den overbeviste mig om, at den nordiske Litteratur havde et selvstændigt og rigt Aandsindhold. Derom havde jeg hidtil tvivlet. Jeg kastede mig over disse Oldtidskvad med en Energi, som kunde sættes ved Siden af de religiøse Granskninger; jeg lærte dem udenad og kom atter og atter tilbage til Udgiverens Forklaringer.”

Tillige læste han lyriske Digte af Runeberg, Geijer, Evald og Goethe, og efterhaanden blev det ham klart, at han ikke selv var skabt til Digter. Han fordybede sig i de tyske Filosofer Kant, Schelling og Hegel, men fandt ingen Styrke her. Tværtimod kastede alt, hvad han læste, sammen med hans egne bestandige Overvejelser ham ind i en Følelse af det store Kulturliv med dets Lærdom og Dannelse som et „Kaos af Usandhed, af Skin og Falskhed, der ikke kan mætte Sjælens Attraa, men søger at bringe den til at tie og glemme.“

Tungsindet faldt over ham og han vilde fra nu af kun tro paa sig selv og sin egen Evne. Efter et Besøg paa Landet i August 1857 hos Faderens Fætter, Gaardmand

Jørgen Thaysen i Rinckenæs, bestemte han sig til at blive Bonde som den eneste Vej til det frie og ægte Liv i Pagt med Naturen. Derom vilde hans Fader dog ikke høre Tale, og han maatte ved Hjælp af en Lægeattest benytte sit da ret svækkede Syn til at opnaa Tilladelsen og afbryde Skolen.

Han kom om Efteraaret til Avnbølgaard i Sundeved, men skuffedes af Landlivet. Efter det første Søndagsbesøg i Hjemmet gik han paa Tilbagevejen ind paa Adsbøl Kirkegaard og satte sig grædende paa sin Moders Grav. Han var som ude af sig selv efter noget ubekendt og usædvanligt, et fortroligt Venskab eller en altomfattende Kærlighed. Ganske vist var han tiltalt af Ensomheden paa Landet, hvorunder han grundede over en Tankebygning til at løse Livets Gaader og fastholdt Planen til Sønderjyllands Historie, og han skønnede paa det friske Naturliv, men Arbejdet blev efterhaanden for strengt og han fik tilsidst hen paa Foraaret en voldsom Gigtfeber med store Smerter. Derimod var Øjnene gode igen.

Efter Sommerferien kom han atter paa Skolen, gennemgik de to øverste Realklasser paa et Aar og tog ved Paasketid 1859 Afgangseksamen med Udmærkelse. Det blev forøvrigt hans Livs eneste Eksamen. Stedse læste han Digting, Filosofi, Naturvidenskab og Historie. Han arbejdede med en Tragedie, hvis Hovedperson skulde være Kristus, som han stadig ikke helt kunde slippe. I et Digt fra denne Tid hedder det:

Livets underfulde Glæde
vaagner i mit Ungdomsbryst,
ned at elske, ned at græde
drager mig en sælsom Lyst.
Drømme, dunkle Baldersdrømme
lege om mit stolte Sind,
drage mig til Livets Strømme,
vugge Tankens Strengthed ind.

Da vaagnede Rædslen for Døden hos ham som hos saa mange af de bedste og mest aandeligt grebne Unge. Han kastedes ind i Modsætningen mellem Sjælens høje Længsler og den jordiske Tilintetgørelse. Tanken om Døden er altid den mørke Sky over den gudløse Kultur og Videnskab. Gennem Uddrag af Religionerne vilde han paavise deres Grundtanke om Synd og Naade, men samtidig understrege denne Grundtanke som vildfarende, naar selve Livet i sig selv var baade sandt og godt. Derunder hændte det, at han i Patriarken Jakobs Velsignelse over sine Sønner fæstede sig ved Ordet: Herre, jeg længes efter din Frelse. „Jeg sank hen i Betragtninger — udbryder han — over dette Ord og Billederne af de store Profetskikkelser fra min Barndoms Kirke gled stille forbi mit Øje. Da slog det mig, at ogsaa jeg længtes efter Frelsen. Og lidt efter lidt omskiftedes alt for mig, en usigelig Glæde gennemstrømmede mig og jeg kunde atter løfte Hjertet til den Gud, som jeg havde forladt og søgt forgæves. Hvad jeg havde tænkt paa at drage alle Aandens Vaaben imod: Synd og Naade, det stod nu med ét for mig som Livets dybeste og inderste, dets hemmelige og dog saa enfoldige Mening. — Det var ingenlunde

en Tilbagevenden til Kirkelæren, kun følte jeg, at der i Kristendommen var givet en guddommelig Forjættelse til Mennesket, der føler sin Synd og Dødens Rædsel. Hvorledes dette kunde passes ind i Evangeliets Fortælling eller Apostlenes Forstaaelse af den vidunderlige Tildragelse lod jeg indtil videre staa ved sit Værd." Det voldte ham dog ingen Vanskelighed senere at føje sig ind i en rig Forstaaelse af Kirkens Væsen.

Faa Uger efter denne indre Oplevelse i Sommeren 1859 forlod han Flensborg. „Med glade Tanker vandrede jeg denne Gang ud ad Nørreport," siger han, „og da Sommersolen stod op i Øst mødte jeg den paa de samme Bakker, hvor jeg for et Par Aar siden havde ligget en Efteraarsaften delt mellem de mest modstridende Følelser. Den Glæde, som nu fyldte mig, var ublandet og dyb og den Fremtid, jeg nu saa imøde, forekom mig at maatte gemme alle Jordens Skatte."

Ved sit sjælelige Gennembrud havde A. D. Jørgensen kastet Anker i en alvorlig Kristentro, der uddybedes gennem Aarene under hans særlige personlige Udvikling. Fire Aar senere efter en Bededagsprædiken af Pastor Evaldsen i Nikolaj Kirke i Flensborg 1863 (da var han atter kommen tilbage til Byen), gik han ud ad en ensom Hedevej, og da — bekender han — „faldt der en usigelig Syndsbevidsthed over mig. Alt det Aandshovmod, jeg havde iagttaget omkring mig, stod pludselig for mig som siddende i Højsædet i mit eget Bryst. Hvad var disse Aaringers Sysselsættelse med mig selv andet end en selv-kærlig Forglemmelse af alle andre, et hovmodigt Forsøg

paa at blive anderledes og mere end de? — Jeg ransagede Hjerte og Nyrer for at efterspore hver Traad i dette Væv af Selvforgudelse og mit Øje var ikke svagt og blev ikke træt, før jeg havde eftersporet alle de Veje, Selvbetraktningen havde traadt. Fra den Tid blev jeg mildere i min Dom over andre, omhyggeligere i mine Bestræbelser for at forstaa dem, mindre nøjeregnende med deres Domme over mig. Jeg lærte at sætte større Pris paa Personlighedens indre Værd, dens Handlinger og Tænkemaade, mindre paa Begavelsen og de Udslag, den kunde give sig.”

Dette kristne Grundlag skal man mærke sig for at forstaa hans Livsarbejde og historiske Bedømmelse. Det ligger altid bagved som Grundfjeldet og bryder frem som dette en Gang imellem, hvorved den underliggende Naturgrunds Styrke og Art aabenbares. Den findes i den mandige og fortrøstningsfulde Slutning paa hans fortrinlige Folkebog „40 Fortællinger af Fædrelandets Historie”, hvor det hedder: „Guds Veje er uransagelige. Den tunge Tilskikkelse, han sendte det danske Folk, har tilvisse i mange Maader været til Styrkelse og Vækkelse, til Inderliggørelse i Kærlighed til Fædrelandet, til Styrkelse af Folkets bløde og svage Sind og til Udvikling af dets rige aandelige Evner.” Og ligeledes, naar han ender Bogen om „Sønderjyderne i den danske Hær” saaledes: „Imidlertid gaar Verdensbegivenhederne deres Gang. Statsmænd og Hærførere indlægger sig udødelig Berømmelse og saa kaldes de for den store Dommer, ham, der altid vinder de sidste Slag og lægger de dybeste Pla-

ner. Han vil ihukomme den, som venter i Troskab; thi han selv er trofast ” Den skønnes tydelig i hans Bedømmelse af Griffenfeld, om hvem han ganske vist indrømmer, at i hans private Optegnelser „hver vigtig Begivenhed i hans Liv, ja, hver Notits om godt eller ondt, der er mødt ham, ledsages af en Række Bogstaver, hvis Nøgle er Udbrud af Hengivenhed i Guds Vilje eller Anraabelsen af Guds Bistand i Farer og Tilskikkelser, ” og at „det er utvivlsomt, at han fastholdt sin levende Tro paa Forsynets Almagt gennem alle sit Livs Omskiftelser”, men A. D. Jørgensen regner ikke denne ydre Religiøsitet for meget og skriver om Griffenfelds store Udenlandsrejse, at den „langt mere ved Siden af en praktisk Uddannelse i Sprogene har gældt hans Fornøjelse end en fortsat Trang til alvorligere Arbejde. Lægger vi dernæst Mærke til Tonen i adskillige af hans Breve og mindes vi hans senere tvetydige Forhold til forskellige Damer af Stand, for ej at tale om andre Forbindelser, bliver det vistnok mere end sandsynligt, at det ikke er gaaet Schumacher anderledes end saa mange andre Kavallerer, der fra deres mangeaarige Ophold i Udlandet hjembragte letfærdige Sæder og Lysten til at nyde sig selv og glimre ved Aand og Rigdom. Det var en Omstændighed, som fik en skæbnesvanger Indflydelse paa hele hans fremtidige Liv; thi idet han fra første Færd og stadig senere paa sin Embedsbane fremtræder som en Mand uden dybere moralsk Hold, uden den Karakterens Adel, der i Forening med hans geniale Evner vilde have gjort ham til en i Sandhed stor Mand, prisgav han sig

ligesom selv til de Skæbnens Luner, der skulde medføre hans bratte Fald.”

I et Foredrag i Studenterforeningen 1889 om den historiske Udvikling i Danmark udtalte han: „Skønt Kirken repræsenterer det mest almene i hele den europæiske Kultur, saa tilegnedes den dog i Norden og særlig i Danmark med fuld Frihed og ud af en selvstændig Tilegnelseskraft. Den kommer som en ydmyg og tjenende Lære og dens Bærere maa i lange Tider nøjes med meget beskedne Vilkaar. Saa bliver den i Løbet af et Par Hundrede Aar ikke blot en Magt i Samfundet, men en saa afgørende Faktor, at man vel kan sige, at Magtens Tyngdepunkt mere end én Gang har ligget hos Kirkens Mænd. Det er ingen uberettiget idealistisk Opfattelse af Historien at sige, at denne Magtstilling er vunden udelukkende ved aandelige Vaaben. Kirken havde hos os ikke Skygge af Bistand udefra. Alle de verdslige Midler, den fik ihænde, fik den af det Samfund, i hvilket den kom til at indtage en saa fremragende Plads. Al den Tale om Misbrug af Tidens Overtro, fromme Bedrag o. s. v., er kun Udtryk for en fad og aandløs Betragtning af Historien, som mangler Øje for den Sandhed, at Virkningen aldrig er større end Aarsagen, selv om den kan være mange Gange større end den nærmeste Anledning. Idet Kirken arbejdede sig frem i Folket, først til dets Omvendelse, derpaa til dets altid dybere Paavirkning, stillede den sig og løste den en dobbelt Opgave: at bringe den enkelte en ny kristelig Livsanskuelse, etisk og religiøs, vidt forskellig fra Hedenskabet, og at bringe Samfundet en

højere Kultur, en mægtig Udvidelse i Kundskab og en human Opfattelse af de menneskelige Vilkaar, som stod i stærk Modsætning til Hedendommens Barbari. Endvidere var det Kirkens Mænd, som først gav denne almene Kultur sin nationale Form og derved gav Folket en selvstændig Plads blandt de civiliserede Nationer.”

Den samme klare Erkendelse af Kristendommens egentlige Kerne slynger sig gennem hans store Værk „Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling”. Ved at imødegaa Paastanden om et dybere Slægtskab mellem de germanske Folks oprindelige Livsanskuelse og Kristendommen siger han: „Der er tilvisse et dybt Slægtskab mellem Kristendommen og enhver hedensk Religion for saa vidt som det hører til dennes Væsen, at Mennesket føler sig i Forhold til overjordiske Magter og en højere Orden end den Sanserne kan erkende. Det er endvidere en Selvfølge, at jo dybere denne religiøse Bevidsthed trænger ned i Mennesket, jo rigere Erkendelsen af det guddommelige i Naturen udfolder sig, jo mere aandeligt denne Guddom opfattes, jo mere Forskellen paa godt og ondt klarer sig, des nærmere vil et Menneske eller et Folk komme til det Punkt, da Kristendommen kan træde til og vente at vække Opmærksomhed. Ikke derimod med det samme at blive modtaget og tilegnet; thi naar Paulus siger, at denne Lære er Jøderne en Forargelse og Grækerne en Daarskab, da nævner han dog vel de to Folk, som havde den dybeste religiøse og filosofiske Udvikling, den fineste Sans for det aandelige og de reneste Forestillinger om Sædelæren. Men Modsæt-

ningen og det, som vækker Forargelse, er det, at Kristendommen gør Mennesket til Midtpunkt for sin Tro og Lære, medens Hedendommen jo mere den skærper sin Tænkning des bestemtere hævder Guddommens alt overvældende Højhed og taber det enkelte Menneske af Syne. Kristendommen gaar ud fra, at den enkelte har en udødelig Personlighed, der staar i et umiddelbart Forhold til den personlige Gud. Lige over for denne Tro maa alt andet tabe sin væsentlige Betydning, Sjælens Frelse bliver Menneskelivets Maal og Mening.“

I samme Værk bedømmer han Munkelivet paa en Maade, som vidner om hans dybe og gennemlutrede kristelige Sans: „Det er sagt indtil Trivialitet, at den enkelte ikke skal undfly Livet og Verden, men blive i den og kæmpe med den for gennem Kamp at naa til Sejr. Men bortset fra, at denne Tale i de flestes Mund lyder som en bitter Spot over deres egen Tilværelse, saa overser man herved, at ingen kan undfly sig selv, og at Eneboeren dog altid har en hel Verden at bekæmpe i sit eget Indre. Tankernes Anfægtelser og Lidenskabernes Oprør mod at give Afkald paa alt kan jo være langt forfærdeligere end alt, hvad Dagens Møje kan byde os i det store Samliv med andre, tværtimod, dette Arbejde adspreder og bringer Glemsel. Vel er det endnu større at kunne deltage i Verdens Travlhed og dog bestandig være som en Eneboer for Gud, at nyde Livets Glæde og dog stadig at fastholde det kristelige Forsagelsens Løfte og den daglige Besindelse overfor Guds Riges Krav, men den, som kender Mennesket, vil ikke undervurdere det store

i Eneboerens Beslutning hellere at give Afkald paa alt end at udholde den Sjæleangst, der Dag og Nat minder om Livets Forgængelighed og den Dom, som alt Kød har i Vente. Vor Tid, der er stærk i at anvise den enkelte sin Plads og at sætte Samfundet sine Formaal, glemmer alt for let, at hver enkelt har sin egen Udvikling, sit Ansvar og sit Gudsforhold, og at hver enkelt engang skal blive Eneboer og gaa den mørke Vej uden andet Selskab end sine egne Tanker og sin egen Gud. Munkelivet er tilvisse udsprunget af et dybt Tungsind, der ikke bør være Livets højeste Stemning, men det har sine store Forbilleder i Kristi Ophold i Ørken under Faste og Bøn og mange Anfægtelser og i Pauli Ophold i Arabien efter at have modtaget det forløsende Ord i sin Sjæl. Munkenes Fejl var ikke den, at de gik ud i Ødemarken for at fordybe sig i Selvbetrægtninger og Studiet af de hellige Skrifter, men Fejlen var, at saa mange af dem blev derude og ikke kom tilbage, lutrede i Ensomheden og dens Kampe.“

Rundt i alle A. D. Jørgensens Værker glimter det med smukke og lødige Udbrud af en ædel Aands faste Hengivelse i Troen og sikre Forstaaelse af dens Væsen. Enhver fintmærkende Sjæl vil i Bogen om Nils Stensen og Skildringen af dennes religiøse Udvikling fornemme en ualmindelig dybtgaaende og rammende Kristendomsbedømmelse, hvor noget genialt og hjertevarmt er lige fremtrædende, naar han siger om den berømte hollandske Filosof Spinoza, at Hovedtanken i hans Filosofi, den absolutte Nødvendighedslære, hvorefter alt paa Jor-

den i sig selv er fuldkomment, efterhaanden viger Pladsen for Forestillingen om en Udvikling og det en Udvikling gennem Kærlighedens oplysende og opvarmende Magt over Aanderne. „Det er — hævder A. D. Jørgensen — dette Træk, som giver Spinozas Filosofi sin ejendommelige Romantik, det, som har gjort den saa fortryllende for mange alvorlige Tænkere. Den geometriske Form er bevaret, Tankerne forener sig som Krystallet, alt er haardt, glat og ulasteligt, koldt og gennemsigtigt, men over det hele spiller der et Skær fra en anden Verden, og det er, som gemte Krystallerne en Musik, der bringer Hjertet til at bæve. Der er saa meget rent og saa meget velgørende sandt i Spinozas Skrifter, at de tilfulde fortjener den Plads, de indtager i Dannelsens og Aandslivets Udvikling i den nyere Tid, og de vil bestandig gøre den Mand, som undfangede dem, til Genstand for den dybeste Sympati, men de indeholder den Fare, at de bringer Læseren til at glemme, at hvad der her er størst og i Sandhed guddommeligt, det er en Genlyd af Kristendommens Ideer, deres Genlyd i en ædel Sjæl, men dog kun en Genlyd.“

Det dybeste hos A. D. Jørgensen er det kristelige, der gennem hans Ungdoms religiøse Brydninger nedfældede sig som det grundlæggende i hans Personlighed. Derfor har mange af hans historiske Elever og Meningsfæller aldrig helt forstaaet ham eller fuldtud følt med ham. Et udpræget Vidnesbyrd herom er en længere Artikel af nuværende Professor Aage Friis i det svenske „Nordisk Tidsskrift“ for 1900. Det er en grundig og interessant,

i Enkeltheder veltruffen og paa mange Maader skarp-sindig Afhandling, vel nok paa sin Vis den dygtigste Bedømmelse, der hidtil har været offentliggjort om A. D. Jørgensen, men den begaar et fundamentalt Fejlgreb ved at stille ham sammen med Georg Brandes og gøre deres Livsgerning parallele, et Virke paa helt forskellig Kant, men alligevel i samme Retning. Aage Friis holder sig stærkt til et Brev, som A. D. Jørgensen mod sit Livs Slutning*) sendte Georg Brandes med Tak for dennes Bog om Shakespeare, men A. D. Jørgensens Beundring for sin Modparts Evner kan umulig bygge Bro over den Afgrund, der skilte dem i Syn og Livsmaal. Han betegner sig jo ogsaa udtrykkelig som en af de „fjernerestaaende Samtidige“. Tilsyneladende lignede de hinanden i den kritiske Betragtning af alt det overleverede, men det

---

*) Højtærede Hr. Dr. Brandes! Idet jeg slutter Læsningen af Deres Værk om Shakespeare — det er læst uno tenore i faa Dage — føler jeg Trang til at sende Dem en hjertelig Tak for dette udmærkede Arbejde, baade for den store Nydelse det har beredt mig personlig som Læser og for den varige Berigelse, det vil være for vor Litteratur. Jeg har i Deres Bog ikke blot beundret den rige Aand, men ogsaa følt den mest levende Sympati for det varme Hjertelag og den dybe Harme, hele den omfattende og usammensatte Medfølelse for Menneskelivets Kaar, som er nedlagt i den.

Maaske vil De hertil bemærke, at dette og meget andet og bedre alt er sagt Dem fra mange Sider. At jeg udtaler det er da ogsaa mere for min egen Skyld end for Deres. Jeg vilde nødig regnes blandt de helt utaknemlige, hvor noget betydeligt bydes, og den Personlighed, som udtaler sig i Deres Værk, kan næppe være helt ligegyldig for den intellektuelle Glæde at vide sig forstaaet ogsaa af fjernerestaaende Samtidige. Med udmærket Højagtelse A. D. J.

var paa saa vidt forskelligt Grundlag, at deres Resultater virkede fuldstændig modsat. Georg Brandes vilde omstyrte den kristne Tro og Moral som forældede og indskrænkede Begreber, mens A. D. Jørgensen netop fremhævede dem som Historiens og Menneskelivets stærkeste Kræfter til at løfte og omdanne til det gode. Og begge vilde virke paa deres Samtid som Folkeopdragere og Agitatorer, de var begge Mestre i Fremstilling og Sprogkunst, men i Formaalet modvirkede de hinanden. Georg Brandes vilde opløse de Livsværdier, hvorpaa A. D. Jørgensen grundede Udviklingen.*) Derimod har Aage Friis Ret, naar han hævder, at A. D. Jørgensen ved sin Historieskrivnings Art paa en egen klargørende Maa-de har fortsat Grundtvigs historiske Folkeopdragelse, men dertil bør føjes, at dette kun lykkedes, fordi begge byggede paa samme kristne Livsgrund. Georg Brandes led Nederlag som Folkereformator, fordi han vilde bortrydde det nedarvede kristne Livsfundament, men paa dette Grundlag sejrede A. D. Jørgensen som Folkeopdrager, hvad der viste sig ved Grænseløsningen mellem Danmark og Tyskland efter Verdenskrigen.

---

*) Derfor maa jeg afgjort modsige, hvad Aage Friis hævder, at højskoledannede Bønder efter at have læst A. D. Jørgensen søger til Georg Brandes. Ellers har de heller ikke forstaaet deres Læsning. Aage Friis henviser til „Udlaanet i de store Biblioteker i København og Boghylderne i danske Bønderstuer“. Det første kan da umulig sige noget om højskoledannede Bønders Læsning i de videre Kredse og de sidste viser virkelig ikke det paastaaede, hvilket lige saa lidt fremgaar af Udlaanet fra de mange Sognebiblioteker ude i Landet.

„Der er de Mennesker, hvis Livsgerning og indre Liv bestemmes af store religiøse Kriser,“ siger Aage Friis og fortsætter: „For A. D. Jørgensen blev den nationale Krise afgørende.“ Dene Paastand er — som baade det foregaaende og det følgende viser — kun rigtig med Hensyn til hans Livsgernings Art, men det bærende i hans aandelige Liv var fra første Færd og alle Dage religiøst bestemt.

KAPITEL III

A. D. Jørgensens nationale Udvikling fuldbyrdedes senere end hans religiøse, fordi hans menneskelige Interesser og aandelige Trang var saa omfattende, at han havde vanskeligt ved at finde noget tilfredsstillende Udgangspunkt for sin Stræben og ikke kunde falde til Ro i et bestemt Studium. Han anede jo ikke forud, at han var udkaaret til en Gerning, hvis Forudsætninger endnu ikke var til Stede, men først fremkom med 1864. Selve Skolelivet i Flensborg havde givet ham nye og stærke Indtryk af Brydningen mellem Dansk og Tysk. Det blandede Skolesprog delte Lærere og Elever i to modsatte Kredse. Og i Stænderforsamlingen, hvor som nævnt hans Moders Broder Martin Bahnsen havde Sæde, fulgte han de stadige Stridigheder om Sprogreskripterne. „Men — siger han — da Napoleon ved Nytaarskuren 1859 kastede den Brand ind i Politiken, der førte til Krigene i Italien og derefter til det tyske Riges Oprettelse, vækkedes jeg i en heldig Stund til Delta-gelse for det virkelige Livs Tildragelser. — Nu skete der noget i Retning af en folkelig Genfødselse, og da Matzen fra den Tid af fik „Berlingske Tidende“ sendt fra sin Broder, rigtignok for en hel Uge ad Gangen, læste vi her med Begejstring de Artikler, som V. Rimestad ved den Tid skrev om Kejseren og Italiens Forventninger. Fra nu

af fulgte jeg uafbrudt de store Begivenheder, som vi har oplevet, og kom efterhaanden ind i baade den indre og den ydre Politiks talrige Spørgsmaal. Fra den Tid maa jeg vel da ogsaa regne den fyldigere Interesse for Historien, som jeg hidtil i Grunden havde været helt fremmed for.“

Gennem Skoleundervisningen havde han faaet Sans for Naturvidenskabernes Betydning og begyndte derfor paa den polytekniske Lærestalt, da han i Efteraaret 1859 kom til København*) for at fortsætte sin Uddannelse, men Matematiken greb ham ikke tilstrækkeligt og Tegning var ham imod, saa han hurtigt blev klar over sin Fejltagelse og afbrød dette første og eneste Forsøg paa et regelmæssigt Studium. Han fulgte en Mængde Universitetsforelæsninger i forskellig Retning, hvoraf særlig to saa vidt adskilte Linier som Naturforskeren Forchhammers Geologi og Digteren Carsten Hauchs Litteraturskildring betog ham mægtigt ved Foredragets Aand og Glød, ligesom Professor L. Oppermanns Fremstilling af tysk Aandsliv for første Gang gav ham en Anelse om, hvad der egentlig kræves af en ædruelig Be-

---

*) Paa Rejsen, der foregik over Korsør, indtrat et betegnende Ordskifte. Da de nærmede sig Sjælland sagde Kollaborator Monrad til ham: „Nu kommer De snart til Danmarks Hjerter“. hvortil han svarede: „Nej, det kommer vi fra.“ „Det er Halen, vi kommer fra,“ bemærkede Monrad, men hans unge Elev udbrød: „Da gjorde Kong Valdemar ilde i at gemme Rigets Banner under Halen.“ Han troede dengang, at Dannebrog bestandig havde haft sin Flads i Slesvigs Domkirke.

tragtning af Fortidens Personer og Forhold. Hans Oldtidsstudier bragte ham i Forbindelse med Sprogmanden Niels Mathias Petersen, der lærte ham Islandsk. Overhovedet havde A. D. Jørgensen et stort Sprogkjenne og var efterhaanden hjemme i en Række Sprog. Han lærte f. Eks. senere blandt andet Hollandsk og Italiensk blot for at kunne følge Naturgranskeren Nils Stensens Færd i Udlandet og skrive hans Livshistorie.

Den unge A. D. Jørgensens Tilegnelsestrang og Virkelyst faldt nøje sammen. Da han ikke var bundet til noget fast Studium kunde han følge sin Tilbøjelighed til alsidig Uddannelse og han læste en forbavsende Mængde i mange Retninger, Poesi, Filosofi, Psykologi, Historie og Naturvidenskab. „Jeg kendte dengang — skriver han — intet til Darwins Udviklingsteorier, ligesom jeg heller ikke senere har gjort nærmere Bekendtskab med dem. Man da jeg lærte Grundtrækkene i dem at kende, kunde jeg ikke lade være at holde for, at ikke blot Kampen for Tilværelsen, men ogsaa medfødte Evner og Tilbøjeligheder, en af Skaberens i Dyret tænkt Sjælsretning, har sin store Del i Slægternes Omdannelse og Udvikling.“

Han skrev en Prisopgave om Stærkodder, men vandt ikke, og syslede igen med forskellige Digterplaner og større Tankeværker. Søren Kierkegaards Skrifter fik en ganske overordentlig Betydning for ham og han fængsledes stærkt af Shakespeare og Sokrates. For at skaffe sig en fremtidig Eksistensbetingelse blev han ved Kollaborator Monrads Hjælp i Foraaret 1860 Lærer ved

Schneekloths Skole. „Den 1. November 1861 — fortæller han — flyttede jeg ind i et Pensionat i Bianco Lunos Allé hos en ældre Frøken, Ida Pedersen. Maanedsdagen efter begyndte jeg efter hendes Ønske at læse med en fjortenaarig Broderdatter af samme Navn, der samtidig toges ud af Skolen. — Det Aar, jeg tilbragte i Bianco Lunos Allé, var et af de lykkeligste i mit Liv. Min lille Lærling og jeg blev snart gode Venner og hun har nu i mange Aar været min Hustru.*)

Han var kommen til Hovedstaden under stærk Indflydelse af den Opfattelse, at „det danske Aandsliv kun var en Afglans af det tyske, og at det ingen ret Fremtid havde. — Jeg fandt — bemærker han — en vis Nydelse deri at tilhøre en hendøende Stamme ligesom Friserne paa vor Vestkyst“, men nu opdagede han Livet „gaa sin egen stærke Gang“, og paa en Vandring i Frederiksberg Have 27. Oktober 1859 kom han paa det rene med sig selv om „ikke blot at vort Folk havde en Fremtid, men at de nordiske Folk tilsammen havde en stor og herlig Opgave i den almindelige Kulturudvikling. Jeg fandt denne i, at vi igen skulde udjævne og forsone den Kløft, som var kommen ind i det tyske Aandsliv, og den Ufred, hvori det var endt.“

Efterhaanden traadte Historien i Forgrunden hos ham, først Verdensudviklingens store Gang og de gennemgribende Modsætninger, derefter blev Enkelthederne levende Linier i Billedet og tilsidst samlede hans Hjer-

---

*) Hun overlevede ham i 40 Aar og døde først 1937, da hun var 90 Aar.

tes Længsel sig om Nordens Aandsliv og Fædrelandets Betydning.

Sammen med en Del sønderjydske Studenter indskrev han sig 1861 som frivillig Soldat, hvis det skulde komme til Krig med det tyske Forbund, men Faren drev over dengang. Skæbnen havde mærket ham og drog ham Begivenhederne i Møde, da han paa sin gamle Lærer Monrads Tilskyndelse i Marts 1863 tiltraadte en Plads som Hjælpelærer ved Latinskolen i Flensborg med Udsigt til at blive Adjunkt og Leder af et paatænkt større offentligt Bibliotek for Hertugdømmet. Her fandt han en Gerning, hvor han kunde virke for Danskheden uden at staa i de stærkeste Brydninger eller som egentlig Embedsmand forsvare, hvad han i Forvaltningen ikke kunde billige.

Monrad havde anbefalet ham i et Brev til den daværende Leder af Undervisningsvæsenet Departementschef Regenbug, den senere Stiftamtmand, og skrev bl. a.: „Først vil jeg henlede din Opmærksomhed paa et ungt Menneske . . . opvokset under en vistnok ædel Faders Kamp for det tilsidesatte og undertrykte. Indtrykkene, han fra Barnsben af har indsuget, har opfostret hos ham en brændende Fædrelandskærlighed, der har parret sig med en ligesaa dyb og levende som fri og selvstændig religiøs Tro, lutret og styrket gennem indre Kampe som kun faa gennemgaar dem. Han er derhos i Besiddelse af en Rigdom, en Dybde og en Klarhed i Tanken, der er forbavsende, og han har udviklet sine herlige Anlæg ved ivrigt og grundigt Studium i flere Retninger . . . Jeg be-

tragter det som en Naade fra Gud, at det er bleven forundt mig at komme dette unge Menneske saa usigelig nær . . .“

Den unge Lærer blevet noget ensom ved Skolen. Han var for ung og ejendommelig i Forholdet til de øvrige Lærere og der var nogen Forhaandsuvilje mod ham blandt Eleverne, hvoraf mange ikke var meget yngre end han selv og nu skulde undervises af en tidligere Elev, der ikke engang var bleven Student, men med jævne og gode Ord vandt han snart deres Hengivenhed og Fortrolighed. Han blev deres Ven, uden at Disciplinen led derunder.

Den senere Skribent Th. Graae var blandt Eleverne og fortæller: „Saa traadte A. D. Jørgensen ind ad Døren og gik hen til Katedret. Han var smuk, af egen slank blond Finhed, der uvilkaarlig maatte betage selv dumme Skoledrenge . . . Stilfærdigt og jævnt udtalte han sin Glæde over at træffe sammen med gamle Skolekammerater. Trods det forandrede Forhold haabede han, at vi altid vilde betragte ham som en Ven. I samme Nu var vi vundne for ham. Og hvad Respekten angaar, da laa der gemt bag hans fordringsløse, næsten kammeratlige Væsen en fast Vilje, der ikke taalte Uorden af nogen som helst Art.“

Da kom 1864 med det vældige Brud i alle Forhold. Med hele sin Interesse havde A. D. Jørgensen været med i den nationalliberale Bevægelse og betragtede det som et Livsspørgsmaal, at Novemberforfatningen blev stad-

fæstet af den nye Konge.*) Endnu var han ikke modnet til klart at se Forholdenes Sammenhæng, skønt dansk Administration i Sønderjylland ofte havde saaret hans Retfærdighedsfølelse og hans Særfølelse som Sønderjyde, ligesom Sprogtvungen i det saakaldte blandede Bælte syntes ham uklog og forkastelig. Han saa sin Fader græde, da Frederik den Syvende var død, og var Vidne til den gribende Ligfærd i Flensborg samt Hærens tunge og sørgelige Tilbagetog fra Dannevirke. Paa Afstand fulgte han Træfningen ved Sankelmark. Selv græd han ved Dybbøls Fald. Han vilde igen melde sig som Soldat ved Krigens Udbrud, men Regenborg, der var hans øverste Foresatte, vilde ikke høre Tale derom.

Efter Sønderjyllands Besættelse af de fjendtlige Tropper blev alle i Kongeriget fødte Embedsmænd uden videre afskedigede, mens de, der var født i Hertugdømmerne, fik Valget mellem Afsked eller at gaa i de nye Magthaveres Tjeneste. En Dag blev A. D. Jørgensen kaldt op til den prøjsiske Civilkommissær v. Zedlitz, der stod for Styret dernede og nu opfordrede ham til at vedblive under de ændrede Forhold, men fik et bestemt Afslag, hvortil v. Zedlitz svarede: „Det gør mig ondt; thi saa vil De heller ikke faa en Gerning i Deres Folk.“

Sjældent er et Ord bleven mere usandt end dette,

---

*) Den af Rigsraadet 13. November og af Christian IX 18. November 1863 stadfæstede Grundlov for Kongeriget og Slesvigs Fællesanliggender. Den afløste Helstatsforfatningen af 2. Oktober 1855 og var en Mellemtning mellem den og Juni-grundloven. I tre Dage modstod Kongen den vildledte Folkestemning, inden den tvang ham til at underskrive.

men det drev ham i Landflygtighed. „De har aldrig ædt Landflygtighedens bitre Brød,“ skrev han engang til Frederik Barfod, „De er aldrig kommen hjem og har fundet Deres Barndoms minder ødte og alt, hvad der var Dem kært, skændet og tabt. De har aldrig tænkt Dem, at man kan forbande sin Barndoms Træer, fordi de smykkede sig troløst for et fremmed Folk, eller føle en Brand i sit Hjerte, fordi Søen er lige frisk og lige skøn omkring en tysk Orlogsmand som den var før.“

Paa Grund af Forholdene maatte A. D. Jørgensen rejse over Hamborg til København og blev igen Lærer ved Schneekloths Skole.

Nu begyndte en vanskelig Tid, hvor dybe Overvejelser gik gennem hans Sind. „Jeg fik — erklærer han — en overvældende Følelse af, at store Brøst i vort Folk kun havde været dækkede for mig af de lykkelige Aar, i hvilke min Ungdom faldt, men jeg kunde ikke gøre Rede for, hvori det laa.“ Paa en smuk Maade føler han sin Medskyld. Til Kollaborator Monrad skrev han 1865:

„Jeg kommer ikke ud over og haaber aldrig at komme ud over min Betragtning af det danske Folk (og da enig med i et og alt) som en Job, der er slagen af Ulykken og Sygdom. Jeg kan forstaa, at han ikke fatter Prøvelsen, at han forklarer den af Satans Ondskab, jeg kan forstaa, at han ikke vil modtage sine Venners Bebrejdelser, at det dog vel er hans egen Skyld, og at han bliver hovmodig midt i sit Selvforsvar og siger: jeg vil anklage den levende Gud, thi jeg var retfærdig, og han har tugtet mig, da jeg ikke forskyldte det. Men hvad vil denne

Job sige, naar Herren taler selv, Aand til Aand, og byder ham staa frem og forklare Verdens Gaade? Skulde denne Røst ikke lyde engang? Som Faderen for Sønerne, som en livlig Tone for andre, som Guds levende Stemme for alle? Mig har den lydt til og lyder daglig til mig, som den har lydt siden vor ulykkelige Krig. Hvo der er Aarsag til Krigen, til Nederlaget hist og Tabet her, derom kan der disputeres længe og langt og omsider udgranskes det nok, men det er noget, der tilhører Videnskaben, Historien. For mig er det fyldestgørende og nok, at jeg er skyldig, at jeg er det som Del af det danske Folk, og at dette er en Prøvelse, der tilvisse vil medføre mig Velsignelse. Fremtidens Træ udtørres og bliver blad- og frugtløst, naar det alene beskinnes af Lykkens Sol, det skal ogsaa vædes af Ulykkens Taarer for at blive ved Billedet. Og det sker vistnok nu tilfulde. Mig forekommer Danmarks Ungdom (og da ogsaa jeg) at ligne hin lille Nattergal, som Eros mader — jeg tror i et græsk Digt. Han rækker den nemlig Føden paa Odden af sin Pil og forgifter derved dens Sjæl med al Kærlighedens Lyst og Smerte, saa dens Liv er for kort og dens Stemme for svag til at udsynge dem alle. Hvilken Kærlighedens Gift lader vor Moder, det gamle Danmark, os ikke indsuge! Hvilken Smerte, hvilken Harme og hvilken Lyst i denne Kærligheds Vished!“

Der er en forbavsende Klaring og Modning i Gang hos denne Yngling, han bærer allerede Storhedens Mærke. Han tilføjer: „Jeg tror ikke, De eller nogen kongerisk kan fatte den positivt aarvaagne Kærlighed, en Slesviger, der

først blev udviklet ved tysk Aandsføde, kan eje, hvor levende den Lidenskab er, der aldrig trættes, men higer efter at tilegne sig og vinde dette Sprog, dette Folk, dette Land, dette Hav, denne Historie.“

Da groede Virkelighedssansen frem hos ham og lutrede hans Tanke. „En Tid stillede Fremtiden sig for mig i det mørkeste Lys,“ siger han. „Jeg antog, at vi vilde faa nye Kampe og nye Nederlag, eller at vor Folkelighed vilde blive ompændt af den fremmede og gaa til Grunde i dens Favntag uden endog blot at kunne bære en saadan Kamp. Det forekom mig da, at jeg vilde blive Danmarks Historieskriver som den, der holdt Gravtalen over det. Efterhaanden overvandt jeg dog dette Syn. Dersom vi har en Fremtid, tænkte jeg da, saa maa den bygges paa en ædruelig Forstaaelse af vore Kaar som Folk. Vi maa ikke leve i Indbildningen om en stor Fremtid eller en glimrende Nutid og vi bør derfor ogsaa komme til en sanddru Opfattelse af vor Fortid. Ingen Fantasier, ingen Belysning enten af Haabets og Forventningens Straaleglans eller af Mistvivlens blege Rædsler, men den simple jævne Sandhed. Disse Tanker blev mig især nærværende, da jeg Nytaarsnat (1865) kørte ene i Postvogn gennem Fyn. — Aaret 1864 havde modnet mig i flere Henseender. Det viste sig straks efter, da jeg lagde alle mine Samlinger og Udkast til Side for at begynde et Kilstudium i dansk Historie. I den stærkeste Modsætning til alt det tidligere begyndte jeg i Januar 1865 ved Aar 800 for i samtlige Kildeskrifter at komme til Bunds i, hvad der kunde vides om vort Lands Histo-

rie. Jeg var nu fast bestemt paa at være dansk Historiker.“

1864 gav ham den egentlige Indvielse. Da greb Folkesorgen hans unge Sjæl, saa den blev mærket for Livet, og han følte sin Udvælgelse til Vejleder paa Folkets Fremtidsfærd. I Henrik Ibsens Drama „Kongs-Emnerne“ retter Kong Skule det Spørgsmaal til Digteren Jatgejr: „Tror du, at Sorgens Gave er saa meget god?“ Jatgejr svarer: „Ja, Herre.“ Og da Skule yderligere spørger: „Hvem lærte du Skjaldskab af?“ — siger Jatgejr: „Jeg fik Sorgens Gave og saa var jeg Skjald.“ Næsten ordret det samme udtaler A. D. Jørgensen om sit historiske Forfatterskab. „Hvorledes er jeg da bleven Historiker?“ spørger han i Redegørelsen, „fordi jeg oplevede 1864, fordi jeg følte Trang til for mit eget Vedkommende at foretage en Revision af vor Fortid og fordi jeg derefter følte Kald til at gentage den for alle mine Landsmænd.“

Sammen med den tidligere Generalauditør H. Steffensen gjorde han i Januar 1865 en Rejse til Sønderjylland for at skaffe Underskrifter paa et Bønskrift fra de danske Nordslesvigere til den franske Kejser Napoleon den Tredie. „Denne Rejse med alt, hvad der gik forud og fulgte efter, gav mig et godt Indblik i de politiske Forholds haabløse Forvirring. Ingen følte noget Ansvar, ingen vidste fuld Besked, den ene skød Sagen fra sig over paa den anden o. s. v., at paaføre en politisk Modstander eller en personlig Uven et Nederlag interesserede nok saa meget som at faa noget godt og gavnligt udret-

tet. De mørke Indtryk fra selve Rejsen, Gravene paa Dybbøl, Forsagtheden hos fremragende Danske, den tydeligt fremtrædende Demoralisation hos forhen gode danske Folk overfor Magthavernes Fristelser, forøgede i høj Grad Vægten af disse Erfaringer. I de mange ensomme Timer havde jeg haft rig Lejlighed til at tænke over alt dette. Det forekom mig, at vi alle tilhobe var en Slægt af blødgigtige Drømmere, uden Kraft og Marv, og at vi først og fremmest trængte til at hærdes. Jeg tænkte paa Fortællingen om den blødgigtige Landgreve, der lod sine Hoffolk raade, indtil han paa Jagten forvildede sig ind i Skovsmedjen i Bukla og her blev hærdet til Staal. Smeden, fortælles der, hamrede paa sit Jern, saa Gnisterne føg Landgreven om Ørerne, idet han uafbrudt sang: Bliv haard, Landgreve, bliv haard som dette Jern. Dette gentog jeg for mig nu og i den følgende Tid ved mange Lejligheder: Bliv haard i din Gerning, haard som Jern, fast og udholdende. — Ud paa Foraaret blev disse Tanker mig saa mægtige, at jeg begyndte at skrive paa en Afhandling om *Grunden* til Danmarks Ulykke i Modsætning til Orla Lehmanns bekendte og beundrede Skrift om Aarsagerne til den. — For mig stod det som en stor Opgave at bringe Lys i dette Mørke. Jeg magtede dog selvfølgelig ikke nu at give det mindste Bidrag til det. Men idet jeg nu gik over til at studere dansk Historie, kritisk efter Kilderne, blev det mit Maal ad denne Vej, langsomt men sikkert, at modnes til denne Opgave.“

Gennem Aarene skred hans Gerning frem „for — som han udtrykker det — at berede en sundere Fremtid“.

„Min utrættelige Drivfjeder var den lidenskabelige Kærlighed til Folk og Fædreland, som jeg fik i Arv fra mit Hjem, ikke den Kærlighed, som er en Ild, men den, som er et Instinkt, en Længsel og en dyb Lykke.“

Aaret før sin Død skrev han i et Forord til Redegørelsen: „En Fremstilling af den Menneskealder, som afsluttede sin Virksomhed med 1864, er jo min Adkomst som Historiker. Det var Følelsen af de dybe Brøst i vor Udvikling, den store Brøde i vort nationale Liv, som rev mig bort fra min Ungdoms rige Sysler og lod mig følge Kaldet til at granske og fremstille vort Folks Udvikling. Det var mig først og fremmest om at gøre *selv* at faa Klarhed heri, men jeg følte dybt min Mangel paa Evne og Modenhed til dengang at magte Opgaven. Saa gik jeg paa Langfærd i Fortiden, langt tilbage til lykkelige Tider, derpaa søgte jeg vidt omkring til aandsbeslægtede Naturer og stræbte at virke ogsaa for andres Granskning. Imidlertid modnedes jeg langsomt til at kunne fremstille vor Fremtid i sin store Sammenhæng mod Syd og mod Nord. Nu staar jeg dog først foran den egentlige Opgave: fuldt ud og paa første Haand at fortælle, hvad vore Fædre og vi selv har oplevet. Hvor forunderlig er jeg ikke udrustet netop til denne Opgave, ved min Byrd, mine Oplevelser, mit Kendskab til nu længst forsvundne Forhold, min dybe Sympati for det tyske Aandsliv ikke mindre end for den nationale danske Bevægelse i vort Aarhundrede — og endelig min enestaaende Adgang til Kilderne, min Delagtighed i en rig aandelig Tradition. Overfor dette er det af ringe Be-

tydning, at man modtager mine Meddelelser med Mistillid eller Uvilje. Jeg appellerer fra det Danmark, der er, til det Danmark, der kommer. — Faar jeg dette Skrift fra Haanden, da har jeg sluttet et Kredsløb, som begyndte i det Aar, der nu ender min Fremstilling, og indfriet det Løfte jeg dengang gjorde mig selv: at oprede Aarsagerne til Danmarks Ulykke, der dengang var Dagens Emne. Der er hengaaet en Menneskealder om det, men det kunde ikke gøres i mindre.“

Med fuld Føje kan det anvendes paa A. D. Jørgensen selv, hvad han i sin Afhandling om Saxo har udtrykt saadan: „Til at blive Historieskriver er det ikke nok at have Evne og Lyst til boglige Sysler, at være udrustet med Skarpsindighed og Flid, dertil udkræves først og fornemmelig en Indvielse af Historiens Aand. Kun den, der har været grebet af Folkesjælens Dødsangst og henrevet af dens mægtige Attraa efter Liv og Udvikling, vil kunne vinde dens Fortrolighed og formaa at tolke dens Fortid med Myndighed.“ Han begærede kun dette ene, at „danske Mænd og Kvinder vil genkende mig som en af deres egne, at jeg af og til vil blive nævnt blandt dem, som i tunge Tider aldrig tvivlede om vor Frelse.“

„Mit Livs Tilskikkelse er blevet den,“ skriver han, „hver Dag i det mindste én Gang at føle Braadden, mine særlige Landsmænds tunge Lod. I alle andre Forhold har jeg hidtil følt mig lykkelig, kun dette ene er for mig et ulægeligt Saar, som jeg nødes til atter og atter at betragte. Jeg har derfor taget dette at skrive Sønderjyl-

lands Historie som en uundgaaelig Skæbne, eller jeg vil hellere sige en kær Pligt. I Grunden er dette og kun dette Historie for mig. Det var min Plan, da jeg var 16 Aar, og bliver den engang udført, da er jeg med det samme færdig med Historien.“

Efter et ihærdigt Kilstudium af Danmarks ældste Historie, hvor han kom til selvstændige Resultater med mange nye Iagttagelser baade i Enkeltheder og i Opfattelse af Personer og Forhold, offentliggjorde A. D. Jørgensen efter Opfordring af Monrad og Regensburg sine første historiske Afhandlinger 1868, men var da allerede godt kendt og vel anset indenfor Fagmændenes Kreds. Derfor skete det usædvanlige, at han, der ikke var Akademiker, blev foretrukket til Stillingen som Assistent i Ministeriernes Arkiv, da han efter Tilskyndelse af den senere Departementschef A. Asmussen indgav sin Ansøgning. Han tiltraadte Nytaar 1869, giftede sig ved Paasketid samme Aar og rykkede 1874 op til Fuldmægtig. Saa stor var hans Anseelse, at allerede 1871 var det stærkt paa Tale at knytte ham til Universitetet i et ledigt Embede som Professor i Historie. Spørgsmaalet gav Anledning til stor Strid, da andre betragtede det som en Haan mod Universitetet at kalde en Mand uden Studentereksamen til Professor.*) Han ansaa det selv som et

---

*) Ved et almindeligt Studentermøde 1883, hvor gamle Madvig — vor lærde Statsmand — var til Stede, blev han udnævnt til Student, og under de politiske Kampe i Studenteforeningen først i Halvfemserne blev det ham tilbudt at blive ledende Senior som den, der kunde samle alle Partier om sig. Dette Tilbud glædede ham meget, men han

Held, at han ikke dengang fik Stillingen, men fortsatte ved Arkivvæsenet, hvor han fra Januar 1883 blev udnævnt til Gehejmearkivar efter den gamle Historiker C. F. Wegener, der havde varetaget Gerningen siden 1848. I de følgende Aar foretog han en grundig Omordning af Rigets samlede Arkivsager og lettede Adgangen til dem. Med Henblik herpaa foretog han Udenlandsrejser for at sætte sig ind i Forholdene andre Steder. Det endelige Resultat blev Loven af 30. Marts 1889 om Oprettelse af et Rigsarkiv i København og tre Provinsarkiver, hvorved store Mængder af ældre værdifuldt lokalt historisk Materiale reddedes fra Tilintetgørelse og det fremtidig tilkomne bevares som tilgængeligt og brugbart for Forskningen. Tillige syslede han med Spørgsmaalet om Fremstilling af bedre Papir, der kunde gemmes gennem Tiderne uden at opløses af Ælde, og fik ogsaa her en tilfredsstillende Løsning. Selv blev han kaldet til Rigsarkivar samtidig med den nye Ordnings Iværksættelse.

Han har i sit Værk om Griffenfeld søgt at skildre dennes Sindsbevægelse ved Overtagelsen af Gerningen som kongelig Arkivar og giver derigennem et Billede af sine egne Følelser, da han over to Aarhundreder senere gik ind til samme Virksomhed. „Dog kan det ikke være andet — siger han med Tanken paa Griffenfelds svage historiske Sans — end at jo Sysselsættelsen med disse gamle Breve og Aktstykker maa have gjort et mægtigt

---

mente dog ikke at kunne modtage det. Han er den eneste, som uden Studentereksamen er bleven Æresmedlem af Studenterforeningen.

Indtryk paa ham. Ingen Mand med aaben Sans for aandelige Forhold i Livet, lærd eller læg, kan stilles overfor denne Rigets dyrebare Skat uden at betages af det umiddelbare Indtryk fra svundne Dage, som her træder ham imøde. Og i endnu højere Grad vil det være Tilfældet med den, der som Schumacher har set meget og tænkt meget, den, som har læst og tilegnet sig, hvad stort og mægtigt der er frembragt af Menneskeaanden i henvundne Tider. Disse Brev og disse Segl bærer Bud fra Fortiden saa haandgribelig og saa vederhæftigt som intet andet. Lad være, at det kun er lidet og ringe, uanseligt i sig selv og et Minde fra langt ringere Forhold end dem, vi kender fra andre Tider og Steder, saa har det dog dette ene forud, dette uforlignelige: det tilhører vor egen Slægt, det er et Arvegods fra vore Fædre.“

Han sagde engang til Højskolelærer Poul Bjerge, der besøgte ham i Rigsarkivet: „Naar jeg gaar herinde, er det som jeg hører Raab om Retfærdighed fra alle de mange Slægter, der Aarhundrede efter Aarhundrede er gaaet til Hvile, og hvis Historie ligger her i de gamle støvede Papirer: Giv os vor Ret, den Ret, Samtid og Eftertid har nægtet os, men som vi har Krav paa, og som du kan give os.“ Og efter Branden paa Christiansborg Slot 3. Oktober 1884 skrev han til ham: „De kan tro, at jeg hin Brandnat levende følte det store Ansvar, som Tilskikkelsen havde lagt paa mig. Kun saare faa tænkte paa Arkiverne, alle paa Kunsts kattene. Hvad vilde vi nu have været, om Ulykken havde ramt os? Tusinder og atter Tusinder af ukendte Billeder fra vor Fortid vilde være

gaaet til Grunde for bestandig. Som Michel Angelo paa-
stod, at alle hans store Billeder hvilede i Marmoret, han
havde kun den Opgave at befri dem fra Stenens Tyngde,
saaledes ligger disse talløse Fortællinger i det gamle
grimme Papir og venter kun paa, at danske Øjne
skal se dem, danske Øren lytte til dem. Heldigvis
var jeg koldsindig nok til kun at gøre mig ringe
Tanker om alt dette, saalænge Faren truede, da jeg
var helt optaget af alle de ydre Foranstaltninger og
det travle Arbejde. Men da Slottet sank sammen, og
Luerne blev trætte, saa det var øjensynligt, at Menne-
sket igen var Herre, da hørte jeg ligesom en mangetun-
get Takkesang fra de mange, mange ufødte Slægter, der
skal drage Næring af disse Minder.“

Efterhaanden udgav A. D. Jørgensen forskellige be-
tydningsfulde Dele af de gamle Aktstykker. Og han
granskede ihærdigt de hengemte Dokumenter, hvorigen-
nem Fortiden blev levende og lukkede sig op.

Det blev en lang Række af større og mindre Af-
handlinger, som A. D. Jørgensen udsendte gennem
Aarene ved Siden af sine mange store Værker. De om-
fatter meget forskellige Emner som de sønderjydske
Strandfriser, de hamborgske Erkebisper, Niels Ebbesen,
Svolderslaget, Saxo, Kristenforfølgelser i Danmark, det
ældste København, Middelalderens Love og Samfunds-
forhold, Folkeviser om historiske Personer, Kristian den
Femtes formentlige Tyskhed, Rentekammerets Historie,
Dannebrogs Oprindelse, Biskop Jon og Sæmund Frode,
det gamle danske Kongevaaben, Striden mellem Biskop

Tyge og Øm Kloster, den historiske Udvikling i Danmark i Henseende til Magtens Tyngdepunkt, Sønderjyllands Indlemmelse i den danske Krone, Helgenskrinene i Sct. Knuds Kirke, Kristian den Anden paa Sønderborg Slot, den danske Bondes Stavnsbaand, den ældste lutherske Kirkeordinans og efterhaanden mange Forhold fra nyere Tid samt endelig adskillige særligt sønderjydske. De findes nu i fire fyldige Bind under Titlen „Historiske Afhandlinger“. En Del af dem indføjedes forøvrigt som Led i flere af de større Bøger. Det gælder saaledes hans første Samling „Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen“ fra 1871.

Den lærde Kirkehistoriker Holger Rørdam opfordrede ham til at skrive om Absalons Tidsalder, men ved at gaa i Lag med Opgaven opdagede han Vanskeligheden ved at finde en Begyndelse og gik da helt tilbage til Kristendommens Indførelse. Derefter arbejdede han i tre Aar paa sit omfangsrige og betydelige Værk „Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling“, der udkom i fire Hefter fra 1874—78 og tilegnedes hans Fader under Mottoet: „Et Folk kan blive gammelt, men det ældes ikke, saa længe det hævder sin Plads i Verdens Udvikling, og det kan ikke dø, saa længe det bliver sig selv tro.“ Disse Ord og det Arbejde, de kroner, danner Resultatet af hans første samlede Studier. Det er baade en Betingelse og en Fortrøstning over for Fædrelandets Fremtid, det er baade en Advarsel og et Haab. Han havde fundet Styrke i Fortiden, men kun paa Selverkendelsens Grund.

Dette Hovedværk i vor historiske Litteratur kaster forøget Klarhed over hine fjerne Tider ved en Mangfoldighed af nye Oplysninger og nye Synspunkter i Forbindelse med en skarpsindig og aandfuld Betragtning. Det hæver sig monumentalt som en Domkirke med mægtige Hvælvinger og store Søjler, vidt ses de høje Taarne, og Sindet stemmes andægtigt i det højtidsfulde Kirkerum. Værket vil bestandig være afgørende for Betragtningen af Kristendommens første tre Aarhundreder i Norden, der ved deres Slutning dannede en fælles Kirkeprovins fra Ejderen til Jæmteland og Grønland og fra nu af var en selvstændig Vækst med sin egen Rod og sine egne Grene og med Evnen til at udfolde sine egne Blomster og bære sin egen Frugt. Han hævder, at Kristendommen og Fastlandets Kultur stod ikke for de Danske som noget vildfremmed, og at Nordens Omvendelse stod i dyb Forbindelse med en kristelig Inderliggørelse i tyske Benediktinerklostre, men fremhæver gennem sin fængslende og indgaaende Undersøgelse, at Norden havde en selvstændig og høj Kultur, et Tankeliv og en aandelig Modenhed, hvor den gamle Gudetro havde undergravet sig selv, saa „for saa vidt er Nordens Omvendelse til Kristendommen et enestaaende Fænomen i Verdenshistorien, thi saa vidt vi véd, har det ellers ingen Steds været Tilfældet, at Kirkens langsomme og dog uhindrede Fremgang blandt et Folk faldt sammen med dets nationale Aandslivs højeste Blomstring og selvstændige Fuldendelse. Anden Steds traf Kirken enten paa Folk, hvis ejendommelige Udvikling forlængst var afblomstret

og havde givet Plads for en allerede nedarvet Blasert-hed, eller Folk, hvis Hedenskab endnu har Raahedens og Afgudsdyrkelsens barbariske Præg. Begge Dele findes ogsaa i Norden, men de findes jævnsides, og mellem dem staar en sund og kraftig Befolkning, hvis Tro er mere eller mindre undergravet, men hvis Trang til at tro er levende og stærk og hvis Hengivelse til Troens Genstand derfor bliver inderlig og dyb, fordi den ikke blot er ny i sit Indhold, men ny som Tro, som aandelig Magt.“ Derfor blev den nordiske Kirke national præget. „Sproget er — siger han — Nationalitetens ypperste Mærke, for saa vidt som det danner Tankernes Klædebon eller rettere deres Ben og Blod, og Tankernes Retning og ejendommelige Tone er jo selve Folkeligheden. Sproget rejste et Skel mellem Dansk og Tysk.“ Stærkt understreger han Ebos og Ansgars Fællesskab i det nordiske Missionsarbejde, skønt den sidste var langt den fineste og frommeste Personlighed. „Saa lad da disse to Mænd staa ved Siden af hinanden i den nordiske Kirkes Daggry, den rene ved Siden af den urene, den lidenskabeligt hensynsløse Aand ved Siden af den jomfruelige drømmerige Sjæl. Det Værk, som de grundlagde, kom til at bære Præg af dem begge: saa hvile da ogsaa over det den Velsignelse, hvori de mødtes!“ I Modsætninger til tidligere Opfattelser viser han Ansgars Genealogi ved Siden af hans Fromhed og tilføjer: „Den eneste Løn, han attraaede for sin Møje, Martyriets Palme, blev ham ikke til Del, men hvad der var Apostlens Sorg, det skal være Nordens Hæder: at det ikke plettede sig med denne Mands Blod.“

KAPITEL IV

Som Historieskriver er A. D. Jørgensen vor Tids Saxo. Han har samme Betydning for Nutiden som Saxo for Middelalderen. Hans Folkebog „40 Fortællinger af Fædrelandets Historie“ bæres af samme Aand og Formaal som Saxos Danmarkskrønike. Efter sit eget Udsagn vilde Saxo med Aandens Idrætter stride under det danske Banner, og netop dette ildnede A. D. Jørgensens Historieskrivning. Samme sproglige Veltalenhed og digteriske Begavelse præger deres Værker. Begge glæder sig paa en egen storladen Maade over det ædle som Eksempel til Efterfølgelse og forarges over det uværdige, der skal staa til lærerig Advarsel og mane Slægten til Selvtugt. Det gælder om A. D. Jørgensen, hvad han har sagt om Saxos Historieskrivning, at den havde ikke sit Maal i Videnskaben eller i Kunsten, men med Fodfæste i dem begge sigtede den paa Læsernes Personlighed. Alt hos ham skal først og fremmest tjene Folket, vække og opdrage det til Selvforstaaelse og Selvudførelse.

Men A. D. Jørgensens Arbejdsmaade var vidt forskellig fra Saxos, og det gav en gennemgribende Betydning med Hensyn til Resultaterne. Saxo nedskrev i Hovedsagen uden videre alt, hvad han havde hørt eller læst, og i det væsentlige vedblev vor Historieskrivning i de

følgende Aarhundreder at bære sig ad paa lignende Vis. Derimod gik A. D. Jørgensen helt anderledes frem. Han var ikke blot en fremragende Enkeltmand blandt det banebrydende Kuld af dygtige Historikere, som fra Firsernes Begyndelse gennemførte moderne dansk Historieforskning med en ny Opfattelse af Danmarks historiske Udvikling, men han blev her i Landet den første Grundlægger af denne saakaldte kritiske Historieskrivning, fordi han begyndte tidligst. Den var ikke ukendt før ham, men først han satte den i System efter Paavirkning af tyske Afhandlinger, og nu er den almindelig gennemført. Det er den samme Metode, som tænkende Mennesker anvender i private Forhold overfor Livets smaa Hændelser og forskellige Rygter. Man spørger, om Meddelelsen er troværdig og uhildet i sin Betragtning, om han har sin Viden af Selvsyn eller fra andre, om hans Kilde er paalidelig, og saaledes søger man at fjerne det mulig overdrevne eller forvanskede for at faa fat i det rette og virkelige. Saaledes ogsaa overfor historiske Overleveringer og Bedømmelser, som A. D. Jørgensen ikke vilde anerkende blot paa Grund af det tilvante og fastslaaede, men han prøvede at finde oprindelige Kilder og trænge ind til den egentlige Sandhed.

Han var ubetinget Kildekritiker, men det skal huskes, at Kilstudiet interesserede ham kun som Middel til at forstaa Historiens Sjæl, og han havde en sjælden Forstaaelse saavel for det enkelte Menneskes som for hele Slægtens indre Rørelser; han fattede klart baade forskelligartede Mennesker og forskelligartede Tidsrum.

Beständig betragtede han Historieforskning som andet og mere „end at læse noget i Kildeskrifter“ og „gøre et heldigt Fund“, men vel ogsaa netop derfor blev hans Forskerarbejde rigere og mere mangesidigt end nogen anden af Samtidens betydelige Historieskrivere. Trods sine strenge kritiske Krav kan han derfor godt tale om „videnskabelig Sygelighed“ med Hensyn til en overdreven minutiøs Behandling af ligegyldige Enkeltheder i Kildestoffet. Studiet var for ham ikke noget abstrakt, men baaret af den dybeste Tænkning over Folkets og Landets Skæbne gennem Tiderne. Han hævder, at „ligesom den største Digterbegavelse synker sammen, naar den savner Grundlaget af et stadigt Aandsarbejde, saaledes farer den mest beaandede videnskabelige Granskning vild, naar den fornægter Sjælens dybeste Trang.“

Marcus Rubin, der paa sit Felt ogsaa var en dygtig Historiker, har hævdet, at A. D. Jørgensen, hvis Gerning han iøvrigt yder den største Anerkendelse, ud fra sin særlige Livsindstilling halvt ubevidst kom til at lægge Historiens enkelte Kendsgerninger noget tilrette og trods alle mørke Tildragelser dog gør Grundstemningen for lys, fordi han fra første Færd gennem alt havde den Hensigt at fremkalde en bestemt rensende og højnende Virkning i Læsernes Sind. Han ligner A. D. Jørgensen ved en Kunstner, der skal smykke Borgens Sale med Billeder af Ættens lange Liv, hvor lyse og mørke Minder er sammenblandet. Brogede er Billederne, da Kunstneren er færdig. Han har ikke forbigaaet de vilde Sce-

ner eller Borgens Forfaldsperioder med sammensunkne Taarne, tværtimod, men de bliver alligevel kun Baggrund for de pragtfulde eller yndefulde Motiver, der virker forjættende for Fremtiden.

Som Helhed er denne Lignelse ikke rigtig, skønt den har sine Sandhedsglimt og derfor kan virke besnærende, hvad den har gjort paa Marcus Rubin selv, saa han i Øjeblikket har overset, hvordan Viljen til Sandhed helt fra Begyndelsen var A. D. Jørgensens Ariadnetraad ind i Historiens Gange og bestemte hans Resultater og Vidnesbyrd, men noget ganske andet er det tilkæmpede Lyssyn, hvorunder han lod Historien tale baade til Lærerne og ham selv. Den lærte ham aldrig at fortvivle, men vel at mærke kun paa den fuldeste Selverkendelses sikre Klippegrund, da Haabet ellers byggede paa Sand. Paa den Maade fandt han Vej fra Sagnetenes Nat gennem Historiens Morgengry til Nutidens Dagslys baade i Statsforholdenes udviklede Mangfoldighed og i Aandslivets Dybder.

Til Højskoleforstander Povl Hansen skrev han retledende: „Efter min egen Erfaring maa jeg antage, at dette er Vejen til at blive i Stand til historisk Forfatterarbejde: først at finde en Kerne, en ledende eller en forklarende Tanke i den fremragende Mands Livsgerning, i en Tidsalder, i en Række af Tildragelser o. s. v. Uden en saadan Tanke er det hele Forvirring, Skuet af det overleverede er tomt og trættende, Sysselsættelsen med det sløvende. — Naar derfor det første Skridt til at blive Historiker . . . er det at kunne finde en samlende for-

klarende Tanke i Emnet, saa er det andet det at overveje denne Tankes Berettigelse efter en omhyggelig Undersøgelse af det overleverede. Dertil kræves megen Selvovervindelse og megen Taalmodighed.“

I et Foredrag fra et Skolemøde 1893 siger han, at „den dybeste Grund til, at Granskningen har taget saa stærkt og saa skarpt fat paa vor Historie, er den, at vi trængte til mere Luft og Lys i Opfattelsen af vore Forfædres Levnedsløb. Der var ikke Næring nok i den evindelige Gentagelse af Fortidens Domme, vi maatte trænge dybere ind med vor Kundskab, vi maatte overalt se med egne Øjne og dømme efter vor egen uhildede Erkendelse.“ Ud fra dette Grundsyn skred han til sin Opgave, som blev yderligere vanskelig, naar ogsaa selve Kilderne var usikre og ikke til at stole paa. Saa maatte de belyses fra anden Side for at skaffe fuld Klarhed. Han fortæller et Sted, at Oldbrevene fra den tidlige Middelalder ofte er forfalskede enten ved senere Rettelser og Tilføjelser eller ligefrem lavet længe efter Udstedelsesdagen, og man faar unægtelig Respekt for det Arbejde, der efter de mange Aarhundreder er i Stand til med Sikkerhed at udrede saadanne Enkeltheder eller f. Eks. paavise rene Fejltagelser hos Saxo fra dennes egen Tid.

I det nævnte Foredrag fra 1893 har han gjort udførligt Rede for Arten af sin historiske Granskning. Han forstaar godt Indvendingerne. „Det, som gør Modstand mod Granskningens Resultater, er fremfor alt Frygten for, at vor Historie skal tabe sin Glans, og at dens store

Navne skal fordunkles, at vi med ét Ord skal miste Glæden ved Forfædrenes Ihukommelse. — Den Anvisning, man ofte giver, at lade de Lærde og dem, der læser meget andet, beholde Granskningen og dens Frugter — de kan paa andre Omraader faa Vederlag for, hvad de mister — medens det jævne Folk faar Lov til at beholde sine Idealer, den kan ikke bruges. Vor Historie er det, som trods alt knytter os sammen som Folk, det, som knytter os til Fortiden midt i en Tid, der med al Magt drager os ud i nye Baner og aabner altid nye Veje til andre Nationer. Vor Historie maa ikke blive dobbelt lige saa lidt som vort Sprog, en for de Lærde og oplyste og en for det menige Folk. Den maa lyde i den ringeste Skole som den læres Kongehusets Børn.“

Han hævder, at „enhver Tid skal ses i sit Lys, enhver Personlighed opfattes ud fra sin egen Tid og sine egne Forudsætninger. Om dette altid lykkes er et andet Spørgsmaal, men at det opstilles som Formaal, og at det efterstræbes, er det, som giver vor Tids Videnskab sit Præg. Vi søger altsaa at forstaa den katolske Kirke ud fra dens egen Lære og Gerning uden forudfattede Fordomme for eller imod den, vi søger at vise Adel og Almue, Enevældens og Frihedens Talsmænd samme Retfærdighed og samme Forstaaelse. Vi gaar ikke ud fra, at vore Landsmænd altid har haft Retten paa deres Side, eller at enhver Indflydelse udefra har været fordærlig for vort Folk, og vi søger at bedømme de historiske Personligheder uden Hensyn til, om deres Virksomhed behager os eller ikke. Men for at bane Vej for

en saadan Historieskrivning er det fremfor alt nødvendigt at klare det rent faktiske, at faa en Opgørelse af, hvad vi véd og ikke véd. Deraf denne rastløse Iver efter at finde nye Kilder, nye Oplysninger, som betegner vor historiske Litteratur, deraf den skarpe Kritik, som Fortidens Overleveringer underkastes. Man søger fra alle Sider at trænge ind til en rigtig Vurdering af dens Betydning. Der er en ubønhørlig Nødvendighedsgang i dette. Udgangspunktet er det ligefremme: vi vilde gerne vide noget mere om denne Begivenhed, denne Person, dette historiske Forhold. Vi gaar da til de rige Kilder, som nu staar til vor Raadighed og ikke tidligere var kendte, Arkiverne og de mange trykte Bilag fra Indlandet og Udlandet. Herved forøges da vor Viden til det mangedobbelte, men det nye staar ikke i Overensstemmelse med det ældre, vi kommer ind paa en nærmere Undersøgelse, og umærkeligt forandres det Billede, vi forhen havde dannet os.“

Han betoner, at om vi i Selvtilfredshed skød denne kritiske Historieskrivning fra os, vilde vi opleve den Ulykke, at den i Stedet for blev udført af vore Fjender, hvorved vi udelukkede os selv fra at paavirke Vurderingen, og han kalder det et optisk Bedrag, at den kritiske Granskning formindsker de store Navnes Glans uden at give os Vederlag i noget andet og bedre. „Historien, som den lever i Overleveringen, samler alt om enkelte Personer og faa Navne. Jo længere vi gaar tilbage, des mere er dette Tilfældet. I Oldtidens Sagn er der næsten kun Tale om Konger, efterhaanden kommer enkelte

Mænd op ved Siden af dem, først senere bliver Skuepladsen rigere og de historiske Navne mere mangeartede. Det er som et Landskab ved Dagens Frembrud. Solens Straaler falder først paa Bjergenes Top, derefter gaar de nedad indtil Dagen fylder hele Landet. Det er en barnlig Opfattelse, at de verdensbekendte Bjerge hæver sig lodret fra Sletten i hele deres Højde. Kun medens Lyset dvæler paa deres mægtige Top, medens de lavere Bjergtoppe ligger omkring deres Fod som ubetydelige Tuer, kan Forestillingen om dette ensomme fastholdes. Efterhaanden som Lyset trænger nedad vil det blive aabenbart, at de højeste Tinder omsluttes af andre, der ogsaa er høje og mægtige, og at det fra dem gaar gradvis nedad mod Dalen. De højeste bliver derfor ikke lavere, de taber kun det falske Skin af at hæve sig umiddelbart op over Sletten. Vil vi undersøge det nærmere, hvad der har gjort, at enkelte ensomme Storheder i vor Fortid ligesom er bleven mindre, da er det langt mere dette, at andre er bleven hævede ved deres Side, end at de selv skulde have mistet det, som udgjorde deres historiske Hæder. Men dette er jo en Berigelse af vor Fortid, ikke noget Tab.“

Men der kan komme Øjeblikke, hvor der skal vælges. „Beundringen for det store og ualmindelige drager til den ene Side, Retfærdighedsfølelsen til den anden. Valget bør dog ikke være tvivlsomt. Det er tilvisse smukt at kunne hengive sig til denne Beundring, men det er en Blødagtighed at ville fastholde den paa Retfærdighedens Bekostning. Vi bør optugte os selv til at se paa de hi-

storiske Personer uden „Vild og Venskab“, og naar der er blevet rettet Angreb paa Historikerne for deres formentlige Mangel paa Pietet overfor saadanne, da kan de med større Føje klage over Mangel paa Sans for Ret og Sandhed, for Billighed og Maadehold i hele vort Samfund. Mange glemte og mange tilsideskudte Navne i vor Historie kan takke den nyere Granskning for at være fremdragne paany, at være komne til Agt og Ære og at have faaet en om end sen Oprejsning for lange Tidens Miskendelse eller vel endog forsmædelige Eftermæle. — Den Granskning, som vor Historie er bleven Genstand for, har ikke gjort den fattigere, men rigere. Oplysningen af de mange Enkeltheder har kastet Lys over Helheden, der er opnaaet en dybere Forstaaelse af dens Udviklingsgang, af Folkets hele Levnedsløb, dets skiftende Kaar og Tilskikkelser. Vor egen Tids Oplevelser har lettet dette, idet den har givet os rigere Forudsætninger til at forstaa tidligere Tidens offentlige Liv og nationale Modsætninger.“

Derfor har Fortidens Sagn og Mystik alligevel en egen dybt virkende Værdi. „Den Klage, som opløftes om Sagn og Folkeviser, hvis Beretninger har vist sig uholdbare, skal jeg ikke dvæle længe ved. Intet af dette er tabt, fordi det skydes uden for Historiens faste Bygning, det vedbliver at være Folkets Eje og kan kun ned sættes i Værd ved at paanødes Historien. Hvem vil f. Eks. ikke hellere opfatte Fortællingen om, hvorledes Danebroge i Slaget ved Reval faldt ned fra Himlen, som et skønt Sagn end tænke sig en Begivenhed som den

Ingemann skildrer, saa vore Fædre i hint Slag havde været Genstand for et saakaldet fromt Bedrageri? Ethvert Folks Historie er ombølget af Sagnets skønne eller dybsindige eller grufulde Skikkelser. At ville drage dem ind i Virkelighedens Verden er kun at berøve dem deres rette Betydning.“ Et andet Sted sammenligner han Sagnene med det „samme forunderlig tillokkende, som kan ligge i vore Barndomsminder og som den senere Eftertanke ikke kan magte, men dog saa ofte søger en Vederkvægelse i at sysle med. Hvad vilde der blive tilbage, om vi til Punkt og Prikke fik gjort Rede for, hvad der laa til Grund for disse forunderlige Forestillinger? Alt vilde fremstille sig som det, det var, noget ubetydeligt og hverdagsagtigt, intet Minde og ingen Tanke værd. — Hidrører det skønne og dybsindige da ikke fra det, som ihukømmes, maa det vel være en Tilgift af dem, som bevarede det, af det Sjæleliv, som engang modtog Indtrykket udefra og nu har omdannet det og gjort det til noget andet, fra noget ringe til noget stort, fra en Tilfældighed til en dyb Tanke. — Enhver af os sidder i uskiftet Bo med sin Fortid. Hvor meget vi end anstrenger os for at opgøre Regnskabet og give hver sit, saa bliver der altid noget tilbage, som ikke kan opgøres, men som er et Fælleseje for hele vort Liv, fordi det bestandigt lever og blomstrer med os, fordi vi fra først af har Del i det. Og vort Folk sidder i et lignende uskiftet Bo. Det er den uforgængelige „Rigens Dressel“, der ikke bestaar i Adkomstbreve og gyldne Smykker, ej heller gemmes i Borge og faste Taarne, men lever i den

umistelige Medejendomsret til alle Fortidens Overleveringer.“

Som Baggrund for A. D. Jørgensens samlede Historieopfattelse ligger den Betragtning, at „Historien standser ikke og lader sig ikke skille paa noget enkelt Punkt, det foregaaende griber overalt over i det følgende, det senere slutter sig fuldstændiggørende og forklarende til det tidligere.“

Selvfølgelig kunde hans fortsatte Undersøgelser ogsaa bringe ham selv til nye Resultater, der ændrede hans egne tidligere Udtalelser, og han kunde i den Anledning blive Genstand for stærke Angreb. Dette gjaldt særlig hans „40 Fortællinger“ og hans senere Erkendelse af Kristian den Ottendes Tidsalder. Hans Forsvar er ret karakteristisk. „Hvad vedkommer „40 Fortællinger“ og deres Forfatters Opfattelse mig, naar jeg faar Tid og Lejlighed til paa første Haand at fordybe mig i Kristian VIII's Historie? Skriver jeg Fortællinger eller Historie for min egen Æres Skyld og skulde jeg lade et vigtigt Emne ligge for ikke at aabenbare Manglerne ved mine Arbejder? Jeg har aldrig vejet tilbage for at rette andre Forfatteres Fremstillinger, skulde jeg da vise mine egne større Hensyn? Vi er til Hobe kun Tjenere for noget større.“ Som en udvalgt Tjener for dette større, Sandheden om Folkets Fortid som Grundlag for dets Fremtid, traadte han dristigt helt nye Veje. Ikke alle Enkeltheder i hans Arbejder vil blive staaende, saa vist som intet Menneskeværk er fuldkomment, men som Helhed danner det en fast Grundvold for vort Folks Selvbe-

dømmelse og et sikkert Udgangspunkt for vore Fremtidsbestræbelser.

Trangen til Studier, som kunde berige ham selv og udvide hans Blik, og Tilfredsstillelsen af den dybe Drift mod aandelige Interesser, som prægede ham helt fra de tidligste Ungdomsaar, drev ham jævnsides med det direkte historiske Arbejde til at skrive flere større Biografier af betydelige Mænd, der paa en eller anden Maade — undertiden tilfældigt — havde tiltrukket sig hans Opmærksomhed.*) Disse Livsskildringer viser ham som en ualmindelig klar og indtrængende Psykolog.

Den første omhandlede hans fjerne Frænde Oldgranskeren Georg Zoega og udkom 1881. Zoega var Sønderjyde, og A. D. Jørgensen havde særlige Betingelser for at forstaa ham. Begge oplærtes med tysk Skolesprog og berigedes gennem tysk Aandsliv, men lærte ud af deres Sjæls indre Søgen i begge Retninger at elske det danske som Hjertets egentlige Udtryk. Zoega blev Katolik, giftede sig med en Italienerinde og slog sig for Livstid ned i Rom, hvis Samlinger og Oldtidsminder gav det rette Virkested for hans Videnskab, men altid levede han i en dyb vemodig Længsel efter Danmark. Der var i dette tragiske Moment noget gribende for A. D. Jørgensen, der tillige havde samme Baggrund for sin Forskning som Zoega, om hvem han siger: „Alle disse Mønter og Obelisker og Skindblade og Marmorbilleder, som han

---

*) Med stor Forkærlighed fremdrog han Mindet om halvglemte Personligheder, der havde gjort Danmark Ære ude i den store Verden.

beskriver saa nøjagtig og gransker Dag efter Dag i Fjerdedelen af et Aarhundrede, er for ham kun det Legeme, i hvilket han søger den udødelige Aand," og hvor passer det godt paa A. D. Jørgensens egen Livsindstilling som den lyser frem af hans Skrifter og Bøger, naar han skriver om Zoegas sjælelige Livsline: „Og saaledes skulde det blive ved hele hans Liv igennem. Dag og Nat, Sommer og Vinter skulde aldrig aflade i hans Sind. Det var Vilkaaret for, at han kunde blive, hvad han blev, at Livets Strøm aldrig stivnede eller udtørredes for ham i sit trælsomme Løb gennem Kendsgerningernes Riger.“

Tre Aar senere udkom Bogen om den mærkelige og højtbegavede Videnskabsmand Nils Stensen, hvis Skæbne i ydre Henseende havde saa megen Lighed med Zoegas. Ogsaa Stensen forlod Fædrelandet, der ikke tilstrækkeligt tog hans Evner i Brug, og knyttede sin Livsgerning til Italien, hvor ligeledes han blev Katolik efter en alvorstung Omvendelse, der gav A. D. Jørgensen en ypperlig Tilskyndelse til at udfolde sine indgaaende filosofiske og beaandede psykologiske Betragtninger med en ualmindelig og ligefrem legende Lethed i Behandlingen. Med sit sædvanlige Storsyn siger han: „Hvor ganske anderledes vilde det ikke have stillet sig, om disse sjælelige Kriser havde truffet ham under andre Omgivelser, i Fædrelandet. Ogsaa her var der jo Spirer til et dybere kristeligt Liv, hans jævnaldrende Thomas Kingo er et Bevis fremfor mange andre. Hvad kunde der da ikke være udrettet, hvis Nils Stensen var kommen til at staa ved hans Side for at føje Tankens Klarhed til

Digtningens Beaandelse? Hvad kunde han ikke være bleven for den danske Kirke som en protestantisk Pascal, som en Genopvækker af det oldkristelige Menighedsliv, der efter Luthers Reformation var svundet ind til Dogmatik og Teologi? Han skulde lige saa lidt komme til at staa ved Siden af Kingo i Kirken som han kom til at staa ved Siden af Griffenfeld i Staten og i Videnskaben.“ Fra Danmarks Trængselstid under den svenske Konge Karl Gustav slog Nils Stensens Fædrelandskærlighed mægtige Rødder i hans Ungdom, og her fandt A. D. Jørgensen et Tilknytningspunkt med sig selv efter 1864. Ligeledes lignede de hinanden i Granskningens Art, den urokkelige Selvundersøgelse og Tankens Arbejde med egne lagttagelser, om end Emnet for deres Videnskab var saare forskelligt. Forøvrigt skinner A. D. Jørgensens Ungdomssans for Naturvidenskaberne stadig gennem Bogen.

Atter tre Aar efter kom hans næste Skildring, der omhandlede vor store Salmedigter Hans Adolf Brorson, med hvis Livsenkeltheder hans egne havde adskillig Lighed. De var begge opfostrede paa Grænsen mellem Dansk og Tysk og kendte den samme oprindelige Fristelse til at bevæge sig i det sidste Sprog, skønt den aldrig fik nogen som helst Magt over deres naturlige Danskhed, de havde religiøse Ungdomskampe af fælles Art, og deres Kærlighedshistorie var forbavsende ens, idet hver af dem blev forelsket i en Elev, mens hun endnu næppe var voksen, og netop derved grundlagde et meget lykkeligt Ægteskab. Forstaaende og vejledende

skrev A. D. Jørgensen om Brorsons Salmer og fremhæver stærkt den vidunderlige „Her vil ties, her vil bies“ med det haabefulde i Tanken. Det gav Aarsag til, at den ogsaa blev benyttet nationalt af de danske Sønderjyder, hvorfor Prøjserne snart efter forbød dens Brug dernede.

Det følgende Aar behandlede han en anden tungsindig Digter fra samme Egne. Det var Johannes Evald, som han vurderede paa helt ny Maade og satte overordentlig højt. Han ser i ham vort Lands første store Digterpersonlighed, der blev Banebryder for et nyt Tidsrum i Aandslivet og til alle Tider vil være en af de ypperste Arbejdere for den nationale Aands Genfødsel.*) „Han staar her — udbryder A. D. Jørgensen — ved Begyndelsen, i Morgengryet til en ny Dag. Himlen rødmer omkring ham, Livet begynder at vaagne og kølige Vinde staar ind fra det tunge Hav. Da dages det mere og mere, Solen bryder frem og en tusindstemmig Lovsang toner den i Møde.“ Men han burde noget stærkere have understreget Evalds Svaghed som Mand og selvopdragende Karakter.

Et af hans mægtigste og fyldigste Arbejder er Værket om Peter Schumacher Griffenfeld, der 1893—94 udkom i to Bind og maa betragtes som ganske revolutione-

---

*) Naar A. D. Jørgensen siger, at Evalds „Kong Kristian“ er bleven vor *Folkesang* (det kan bemærkes, at „Folkesang“ kan betyde *Folkets Sang*, altsaa Nationalsang.) fremfor nogen anden, er Udtrykket ikke rigtigt, hvad han mærkeligt nok ikke har fattet. Den er med sin storladne Melodi bleven vor Nationalsang, men til Folkesang har dens Indhold aldrig været egnet.

rende med Hensyn til Opfatelsen af den berømte og begavede Statsmand med den tragiske Skæbne. Under Fremlæggelse af et stort og righoldigt Stof hævder A. D. Jørgensen, at Griffenfolds Fald var stærkt selvfor-skyldt, hans Embedsførelse vilde til enhver Tid og under alle Forhold have retfærdiggjort ikke blot hans Afskedigelse, men ogsaa en Straffedom over hans egenmægtige og i mange Henseender forargelige Færd. Landsforrædder var han ganske vist ikke, men det skyldtes dog de af ham selv forviklede Forhold, at han maatte gaa til Retterstedet, fordi det var umuligt den Gang at skelne det rette. Det var ingenlunde samvittighedsløse Misundere, som nedstyrtede ham fra Magtens Tinde, eller uværdige og uduelige Mænd, som afløste ham i Rigets Styrelse. Griffenfeld var en fremragende Aand og en overlegen Personlighed, men hverken som Menneske eller Statsmand var han helstøbt og banebrydende. Han var født til Hersker over Menneskers Sind, men ikke aandstor nok til at styre sine egne rige Evner. Han blev svimmel i Højheden, og en retfærdig Nemesis ramte ham. „Gerrighed og Ærgerrighed har ødelagt dette Menneske,“ udbrød Kongen, der i Forvejen indtrængende havde advaret ham og forøvrigt af A. D. Jørgensen renses fuldstændigt for Beskyldningen om Uduelighed. Statsretligt tillægger A. D. Jørgensen Griffenfeld Skylden for Bruddet i vore Forhold efter Enevælden i 1660, hvorved mange Muligheder for en lykkeligere og mere harmonisk Udvikling af vort Forfatningsliv og Folkeliv i de følgende Tider forspildtes. Nationalt

arbejdede Griffenfeld efter hans Mening for en større Enevælde end Kongemagten i sig selv tilsigtede.

I Forbindelse med Biografierne kan nævnes A. D. Jørgensens Offentliggørelse af Skuespillerinden Johanne Luise Heibergs Livserindringer, en af vor Litteraturs betydeligste og aandfuldste Selvskildringer, som han efter hendes Død udgav med oplysende Tillæg og Bemærkninger. Han var kommen i fortrolig Forbindelse med hende gennem Politikeren og Statsmanden A. F. Krieger, til hvem han stod i nært Forhold, og hun efterlod ham et Guldpenneskaft, som hun havde arvet efter Biskop Martensen og satte overordentlig Pris paa. „Han vil ikke misbruge det,“ havde hun sagt. Ogsaa Krieger havde efterladt ham sine mangeaarige Dagbøger til Udgivelse, hvilket Formaal A. D. Jørgensen dog ikke naaede at udføre paa Grund af sin tidlige Død, men senere har hans Datter været med til at udsende dem.

Det er saare interessant at læse A. D. Jørgensens egen Skildring af Forholdet til Fru Heiberg og Krieger. Den belyser ypperligt alle tre Deltagere i dette ejendommelige og sjældne Samliv, der strakte sig over en længere Aarrække.

„Efter at jeg tidligere,“ fortæller A. D. Jørgensen, „havde talt enkelte Gange med Krieger, kom han en Dag i Efteraaret 1878 op til mig i Arkivet for at opfordre mig til at gennemgaa Nordens Historie med Fru Heibergs Døtre.*) Dette gav Anledning til, at jeg kom

---

*) Tre Plejedøtre, som hun antog efter Heibergs Død. Ægteskabet var barnløst.

i nærmere Forhold til disse to mærkelige Mennesker, ligesom jeg hos dem traf andre af en tidligere Tids Storheder, som jeg ellers næppe vilde være truffet paa. Det interesserede Krieger overordentligt, at jeg syslede med Hertugdømmets Historie, og han forærede mig en stor Mængde Bøger vedrørende denne, alle Tidsskriftsrækker og en stor, værdifuld Litteratur, der overordentlig lettede mig Studiet. Da vi nu kom til Fremstillingen af den nyere politiske Historie i de „40 Fortællinger“, begyndte han at gennemgaa denne med talrige Aktstykker og Optegnelser, som jeg maatte læse for ham, og som han derved gjorde til Genstand for sin levende Kommentar. Det var ham i høj Grad om at gøre at faa Traditionen fra disse Tider anbragt, siden han ikke selv kunde skrive om dem, og jeg modtog saaledes i Aarenes Løb en Rigdom af Erindringer og Indtryk fra det offentlige og politiske Liv, som kun han med sin store Intelligens og uforlignelige Hukommelse sad inde med. I de Samtaler, der herved udviklede sig, fik jeg efterhaanden en umiddelbar Forstaaelse af Forhold og Personer fra Frederik VII's Tid, som intet Studium i Bøger og Breve kunde have givet mig.

Tilfældet vilde, at netop denne Vinter skulde blive særdeles rig paa Meddelelser ogsaa af anden Art. Krieger havde kun sjældent overfor mig ytret sig om Døgnets Politik, men den stærke Spænding i denne Vinter bragte ham nu til jævnlig at bringe den paa Tale. Han var ikke tilfreds med Estrups udfordrende Holdning overfor Folketinget, da han frygtede for, at den bar hen

imod en fuldstændig Sprængning af Forfatningen. Jeg havde længe haft samme Opfattelse, og et tilfældigt Møde med Høgsbro gav mig Anledning til at tale med ham om Stillingen. Jeg blev saaledes paa en Maade Mellemed mellem de to indbyrdes saa forskellige Mænd, og, andre Forbindelser ufortalt, bidrog jeg vistnok noget til, at man dog denne Gang slap ud over det kritiske Punkt. Men i Landstinget lod man det nu komme til et Brud med Krieger, og hans Indflydelse var efter denne Tid aftagende. Følgen var ogsaa kendelig for mig, da Krieger nu indbød mig stadig hyppigere til sig. I ikke faa Aar kom jeg der hver fjortende Dag, spiste til Middag og blev der til sidste Sporvogn. — — —

I den stærkeste Modsætning til (alle) disse udad vendte Virksomheder udviklede sig i de samme Aar det stilfærdige Forhold til A. F. Krieger og til Fru Heiberg til et fortroligt Venskab. Krieger følte sig bestandig mere ensom. I Rigsdagen var hans Indflydelse brudt, flere Dødsfald og hans Tantes tiltagende Alder og Svaghed bidrog til at indskrænke den Kreds, han omgikkes. Des mere satte han Pris paa mig, der blev ham tro og paa saa mange Maader delte hans Sympatier. Fra 1884 begyndte han at give mig sine Dagbøger til Gennemsyn og derpaa til Oplæsning, idet han lovede mig dem efter sin Død. Mangt og meget blev ner atter drøftet, særlig Londonkonferencen, til hvilken han nu gav mig sine Breve og Optegnelser. Dette stod paa i flere Aar, derpaa gik vi over til hans Brevsamlinger. Dem naaede vi aldrig til Ende med. Det var mærkelige Aftener i det

stille Hus i Rosenvænget. Krieger gik for det meste frem og tilbage i det store høje Værelse, der var opfyldt af Bøger paa alle Vægge og Borde. Jeg sad ved Lampen og læste, ofte med nogen Besvær, hans lille fine Skrift. Jævnlig afbrød han Læsningen for at standse foran mig til en Forklaring af et eller andet i det læste, ofte blev denne Afbrydelse til en hel Aftens Samtale. Det var jo en Selvfølge, at jeg maatte blive opmærksom paa, ja dybt fortrolig med den store Begrænsning i Kriegers Evner og Synskreds, hans Overtro paa Intelligensens Magt, hans Mangel paa Sans for de mere umiddelbare Livsformer og Personlighedens mangehaande ofte halvt skjulte Rødder. Dertil var han en lidet produktiv Natur, i mange Retninger aldeles gold, paa Naturvidenskabens og Filosofiens Omraade helt uvidende. Og dog var han en sjælden helstøbt Personlighed, ren og hæderlig indtil Sjælens Grund, en Fædrelandsven uden Bagtanke, uden Krav for sig selv, dertil en Mand med en eminent Intelligens og Evne til at arbejde med og gennem andre, fremdrage deres Dygtighed og hjælpe til at faa dem sat paa den rette Plads.

Efterhaanden viste Fru Heiberg mig samme Tillid som Krieger. I Maj 1885 var jeg med flere Gæster til Middag hos hende og hun trak mig da ud paa Aftenen hen foran Heibergs Buste, ikke uden nogen Bevægelse i det stærkt beherskede Ansigt. Der var for nogen Tid siden udkommen en Bog om Rahbeks, fortalte hun, og Brandes havde i den Anledning sigtet Fru Kamma for at have haft en eller flere Elskere, jeg husker ikke de nærmere

Omstændigheder. Nu mente hun, at den Tid vilde komme, da en eller anden sjofei Litterat vilde kaste Smuds paa hendes Forhold til Krieger, og hun bad mig derfor om efter hendes Død at tage mod Kriegers Breve til hende for at faa Klarhed over deres Forhold. Jeg forestillede hende forgæves, at en saadan Tale umulig kunde komme op, hun blev ved sit og gentog sin Anmodning, som jeg selvfølgelig gerne lovede at efterkomme. Først et Par Aar senere betroede hun mig, at hun havde skrevet sit Levned og bad mig læse det. Det var længe siden, noget havde grebet mig saa dybt. Hvilke Mangler og Svagheder man end kunde finde hos Fru Heiberg, maatte enhver overfor denne Redegørelse for et Menneskeliv og en Menneskesjæl, for en Livsgerning i Kunstens Tjeneste, med Tak tilstaa, at dette var noget ualmindeligt, noget paa sin Vis enestaaende. For mig blev det en rig Kilde til Kundskab og personlig Berigelse. Selvfølgelig fik vore Samtaler nu et rigere Indhold og en dybere Baggrund, og det blev mig en ualmindelig Nydelse at gennemgaa det store Haandskrift med de to mærkelige Mennesker.

Fru Heiberg beboede den Gang en Lejlighed i en Hjørneejendom fra Gotersgade ved Søen. Den var stilfuldt udstyret og gennemtrængtes ligesom i stort og smaat af hendes Personlighed. Her sad vi da ved Lampens stærkt dæmpede Lys, Krieger i dyb Skygge, Fru Heiberg ved Siden af mig i en Lænestol eller, naar hun følte sig mindre vel, paa en Chaiselongue. Disse Aftener havde noget usigelig fortryllende og tillige noget usige-

lig vemodigt ved sig. Læsningen blev selvfølgelig jævnlig afbrudt af Samtaler og Forhandlinger, og disse kunde blive meget livlige. Krieger sad som oftest med lukkede Øjne og Armene overkors, i en vuggende Bevægelse, eller han stjal sig til at gaa lydløst frem og tilbage over det tykke Tæppe for pludselig at fremkomme med en Bemærkning eller en Indvending mod mine Bemærkninger. Fru Heiberg sad med et let Haandarbejde eller med Armene paa Bordet, hældet frem i Spænding for at høre paa Oplæsningen, af hvis Tonefald hun ofte gættede mine Tanker om det læste. Eller hun laa med et broget Tæppe over sig, med sine store Træk lignede hun en Sagafigur eller en østerlandsk Eventyrskikkelse, en gammeltestamentlig Heltekvinde. Der var ikke Spor af noget paataget i, hvad hun tog sig for eller ytrede, hun lagde ikke Skjul paa Tanker og Følelser, og hun udtalte dem med Sprogets rette rammende Ord. Overfor mig var hun rørende taknemlig, hver Aften takkede hun ved Afskeden med jævne, hjertelige Ord og et blødt stille Haandtryk. Paa samme Maade takkede hun hjerteligt for, at jeg havde glædet Krieger, der var saa lidet paa-skønnet, med et Festskrift til hans Fødselsdag.*) Derimod mindes jeg ikke at have hørt hende sige Behageligheder, i alle Tilfælde aldrig i direkte Form. Des dybere Indtryk gjorde det, naar en uforvarende Ytring viste, at hun havde forstaaet den, hun talte med, ikke blot som

---

*) A. D. Jørgensen tog Initiativet til et smukt Festskrift til Kriegers 70 Aars Fødselsdag med Bidragydere fra baade Danmark, Norge og Sverige.

han gik og stod, men løftet op i en ideal Klarhed. Kriegers Holdning overfor Fru Heiberg havde Præg af fuldendt Ridderlighed. Naar Tebordet var dækket, undlod han aldrig at byde hende Armen for at føre hende ind i Spisestuen, hvor Døtrene ventede, og ved Afskeden nødte han hende til at vende tilbage til sine Værelser, før han i den store Forstue gav sig til at skifte Støvler, Hvilket Liv laa der ikke bag disse to Menneskers nu saa stille og beskedne Tilværelse, hvad havde de ikke ydet hver paa sit Omraade, hvad havde de ikke været Vidne til og Deltagere i gennem et Par Menneskealdre! For mig var det ikke blot en sjælden Oplevelse saaledes at være sammen med dem, men det var tillige en ubevidst historisk Studie af overordentligt Værd. Vore sidste Sammenkomster fandt Sted i Begyndelsen af 1890, da jeg læste Brevene fra J. L. Heibergs Rejse i Sverige 1812, der kort efter blev udgivet. Med Fru Heibergs Død henimod Julen samme Aar var ogsaa Kriegers Livstraad sønderrevet. — —

En mere almindelig og tildels ondartet Storm rejste der sig i Anledning af Fru Heibergs Erindringer, som jeg udgav i Aarene 1891—92. Der blev en hel Allarm i den litterære Verden, især i Anledning af de sidste Bind, og jeg holdt det for min Pligt at imødegaa alle Indvendinger, som kom frem med formentlig nye Oplysninger, medens jeg selvfølgelig ingen Grund havde til at deltage i en Debat om Værkets Bedømmelse. Disse Stridigheder formørkede i ikke ringe Grad Kriegers sidste Aar, han svækkedes efterhaanden stærkt og blev saa ængstelig,

at han ikke turde kendes ved mig, før efter at Stormen havde lagt sig. Jeg fik dog heldigvis Lejlighed til at besøge ham et Par Gange før hans Død (i Efteraaret 1893), og hans sidste Læsning blev mine nordiske Fortællinger, der glædede ham i høj Grad. Gang efter Gang gentog han i de senere Aar: ja, De er et lykkeligt Menneske! Han følte ofte tungt sin Mangel paa produktiv Evne. Krieger efterlod mig, som han havde lovet, sine Dagbøger (38 Bind) og Breve og tillod mig at udtage af hans Bogsamling, hvad jeg havde Brug for.“

Et Sted i sine Erindringer stiller A. D. Jørgensen sine Arbejdsperioder i Modsætning til sine saakaldte Dovneperioder, hvor han — som han siger — søgte sin „Hvile paa en ejendommelig Maade. Det er som Rovfuglens Hvile i Luften, paa de spændte Vinger, ikke som Kvægets paa Græsgangen eller som Hestens i sin Baas. Store Syner drager forbi Øjet, snart i Solens klare Lys, snart i Nattens drømmerige Skær. Til andre Tider skyder Taageblokke sig frem under det høje Lys, og den hele Verden ligger graat i graat. Tillokkelsen ved denne Hvile er dog ikke blot det frie Blik udover Tilværelsen, men ogsaa Følelsen af de ubegrænsede Muligheder for en kommende Virksomhed, Bevidstheden om selv at være Herre over, hvor jeg næste Gang vil slaa ned. Det er den mest guddommelige Form for menneskelig Tilværelse, den som alt Oldtidsfolkene tilskrev deres ypperste Gud: Odin paa Lidskjalv, som udsender sine Tankeravne — Zevs paa Olympos, som skuer udover alle Jordens Lande, begge med den ube-

grænsede Evne til at gribe ind i Livets Gang, hvor og hvad Øjeblik de lyster.“

Saadan fødtes Inspirationen i hans Indre.

Med sit 35te Aar satte A. D. Jørgensen selv et Skel i sin historiske Indsats. „Jeg var mæt,“ siger han, „af Sysselsættelsen med Nordens Oldtid, som havde fyldt mig med mægtige Billeder og Tanker gennem en Aar-række. Andre og rigere Livsformer kaldte mig tilbage fra denne Verden, der engang havde fængslet mig med en saa uimodstaaelig Magt. Det varede et Par Aar, før jeg helt kunde afslutte mit Arbejde med den, men Vende-punktet var indtraadt.“

Han vendte sig nu mere mod nyere Emner og dygtiggjorde sig til i fuldt Omfang at vurdere og klarlægge den os nærmest foregaaende Tid, der danner det umiddelbare Grundlag for vort eget Nutidsvirke som Folk.

Ved dette Tidspunkt i sit Liv kom han i Forbindelse med Rigsdagsmanden Niels Jokum Termansen, der er bleven kaldt for Danmarks lærdeste Bonde, denne ejendommelige Mand med den aandfulde Veltalenhed og mærkelige historiske Indsigt, og gennem ham stod han derefter i stadig stærkere Tilknytning til Højskolekredse og vaagne Befolkningsdele ude i Landet, hvor han efterhaanden udfoldede en ikke ringe Virksomhed som Foredragsholder. Paa dette Omraade blev han enestaaende blandt vore Historikere og befæstede herved sin Betydning saavel for læge som lærde. Efter sin Natur og sit Aandspræg var han som Taler ikke egentlig stemningsbetagende, hverken mægtigt glimrende eller vældigt

gribende, men klar og fængslende, grundig og storsynet med smukke Billeder og mandige Tanker, i sin afdæmpede Form kaldte han paa de dybe og ægte Følelser.*) I Foredrag som i Samtaler havde han en Tilbøjelighed til at sætte sine nye Synsmaader paa Spidsen for at fremkalde en Kritik, der kunde lutre hans egne Betragtninger for ham selv, inden de fra den mundtlige Fremstilling gik over i den skriftlige. Paa den Maade havde Foredragene en personlig Betydning for ham, men for Tilhørerne var de et af hans Midler til at løfte det jævne Folk op til mere bevidst Deltagelse i Aandsliv og Samfundsudvikling med større Selvforstaaelse af den historiske og nationale Sammenhæng. Det var ham en Opgave at lære sit eget Slægtled at se dets Betydning som en Del af Historiens levende Strøm og dermed ogsaa dets Ansvar.

Som en anden stor Folkeopgave satte han Arbejdet for en inderligere Forbindelse mellem de nordiske Folk for derigennem at naa større og fyldigere Forhold med rigere Muligheder for Fremtidens Udvikling. Han har stærkt og vemodigt fremhævet, at vore Landetab gennem Tiderne ikke blot gjorde os mindre i Omraade, men fattigere i Indhold og Fylde. Det var Strenge, der brast i et rigt Instrument. Karakteristisk er hans Udtalelser om Tabet af Skaane. „Da de gammeldanske Lande

---

*) I sine „Erindringer“ omtaler Professor Harald Høffding A. D. Jørgensen som „denne fine Historiker, hvis indre Glød ikke ofte brød igennem en vis Stivhed og Kølighed udadtil.“ Utvivlsomt gælder efter Sammenhængen Ordet *fine* om A. D. Jørgensen ikke mindst hans Personlighed.

hinsides Øresund tilligemed Østersøens frugtbare Øer laa under Kronen, grupperedes de rige Provinser lige- ligt omkring Hovedstaden. Som Øernes frugtbare og milde Natur jævnt gaar over i Jyllands alvorligere og tildels vilde og barske Vestkyst, saaledes fortsattes den i Øst gennem Skaane til Bleking, Øland og Gulland og i Nord til Halland for jævnt at gaa over i de rige svenske Bygder i Vestergötland og de vidtstrakte Smaalande. Den Del af det danske Folk, som boede her, havde et mere malmfuldt Maal og var en mere haardfør Slægt end Øboerne. Skaaninger og Jyder lignede hinanden i mangt og meget og dannede i Forening en stærkere Modvægt mod de mere letbevægelige Sjællændere og Fynboere. Vor fælles Historie skyldte Skaaningerne mangt et umisteligt Bidrag. Erkebispedømmet i Lund, Reformationen i Malmø og den skaanske Adelsmand Tyge Brahe vil straks falde enhver i Tanke. Hvad har vi da ikke mistet ved at tabe disse Lande! Hovedstaden kom til at ligge i en Udkant af Riget, saa godt som udelukkende under Indflydelse af Øernes Beboere. Jy- dernes selvstændige Bidrag til dens Udvikling blev saa godt som brudt, idet Treklangen i den gammeldanske Folkekarakter afløstes af en ensidig Modsætning.“

Med det Formaal at styrke den nordiske Fællesfølelse som Baggrund for vor nationale Kamp og Selvudvikling udsendte han 1892—93 to Bind „Fortællinger af Nor- dens Historie“. De danner efter hans eget Forord en Udfyldning til „40 Fortællinger af Fædrelandets Hi- storie“. Der er fortrinlige Enkeltheder i disse nordiske

Skildringer. Han dvælede lovprisende ved det ældgamle Slægtskab, der nu atter er levende i Norden. „Rigdommen og Mangfoldigheden i de enkelte Overleveringer har da sit tilsvarende i den rige og mangfoldigt skiftende Natur og de forskellige Vilkaar, under hvilke den samme Folkestamme kom til at leve. Men Slægtskabet og Enheden har ogsaa sit tilsvarende i den store Lighed midt i Naturens Forskellighed. Overalt, hvor Nordboerne dannede større Bygder, fandtes der rige og frugtbare Landstrækninger, omgivne af Ødemarker, hvad enten det nu var Fjældstrækninger som i Norge eller dybe Skove med Heder og Kær som i Danmark og Sverige. Og overalt fandtes det samme levende, omskiftelige, snart rige og smilende, snart vilde og ugæstmilde Hav, der ruller omkring vore Kyster i Dag som for Aartusinder siden. De store Fastlande har intet tilsvarende til at paavirke Folkene, til at samle og adskille, til at ægge deres Mod og Manddom, til at lokke dem ud i Foretagender og udvide deres Synskreds. Selv de største Floder giver intet af dette. Deres ensformige Løb bringes snart ind under en ensformig Benyttelse, mens Havet spotter enhver Lov og Regel og udæsker Mennesker til en uophørlig Strid. Det er fremfor alt Havet, som Nordens Folk skylder deres tidlige og selvstændige Udvikling, deres rige Folkeliv og Bevarelsen af deres Slægtskab under alle Omskiftelser. Det er næppe tilfældigt, at saa mange anselige Gravhøje er rejst nær Stranden med Udsigt over det store Hav. Paa det havde Høvdingerne færdedes i Fred og Fejde, det havde lokket

dem ud fra Hjemmet i deres Ungdom, og dets fjerne Veje havde været Vidne til deres Manddoms Bedrifter.“

Endelig satte han som vor tredie og største nationale Opgave at hævde vort Folks nationale Grænse mod Syd som Grundlag for en inderlig og fuld Forstaaelse med vore nærbeslægtede Naboer paa Fastlandet. Han udtaler, at intet af disse tre Formaal maa tabes af Syne, det ene uden det andet er halvgjort Gerning uden Fremtids Haab, men i det trofaste og ihærdige Arbejde for disse Opgaver har vort Folk en rig og skøn Ungdomstid. Sønderjylland med alle dets Forudsætninger og Tilknytninger blev hans Hovedadkomst som Historiker. Han løftede det op i en større Sammenhæng end almindeligt og gjorde derved Fremtidsmaalet rigere. Her er han med Rette kaldt for Oversønderjyden, der er frigjort fra enhver indsnævrende Fordom og Begrænsning.

Efter at være grebet af Folkesjælens Dødsangst og samtidig henreven af dens mægtige Attraa efter Liv og Udvikling gik han til Historien for ved dens Hjælp at faa Svar paa det ængstende Spørgsmaal, som efter Ulykken 1864 hvilede tungt paa alle Fædrelandssind, om det danske Folk har en Fremtid i de selvstændige Nationers Række, og han fandt Trøst i den Overbevisning, at Danmarks ældgamle Rige gennem en mere end tusindaarig Tilværelse havde levet et rigt Liv i national Selvhævdelse og rejst sig efter alle Tilskikkelser, men han maatte tillige erkende, at vi havde store Fejl paa mange Maader, og derved var ofte bitre Hjemsøgelses bleven selvforskyldte. Hans Undersøgelser nedslog

Tvivlen i hans Indre og fyldte ham med nyt Haab, men spændte ogsaa hans Energi til at vække Folket og lære det Selvopdragelsens vanskelige Kunst. Paa dette dobbelte Grundlag vendte han sig mod det sønderjydske Spørgsmaal som Hovednerven i vort Folkeliv og blev derved vor største Historiker, fordi ingen gik til Gerningen saa dybt grebet og i den Retning saa rigt udrustet som han.

Han manede Folket til at blive det bedste i sin Fortid tro og derigennem hævde sin Plads i Verdensudviklingen, men med en alvorsfuld Advarsel om ikke at gøre sig skyldig i Fortidens Brøde. Han har varmt paapeget gode Minders Værdi og det ædle Eftermæles Herlighed.

Man har fra flere Sider stærkt fremhævet A. D. Jørgensen som Sønderjyden, der paa Bunden af sit Sind under hele sin Virksomhed blev baaret af det særligt slesvigske i Følelsen. Det beror — som før berørt — utvivlsomt paa en mangelfuld Forstaaelse af hans Udvikling. Som ung talte han om sin slesvigske Særfølelse, men aldrig senere. Det var noget af det storslaede hos ham, at han efterhaanden hævdede sig helt fra det afgrænsede i sin Danskhed til en fuldttonende Udfoldelse af den ubetingede Folkefølelse. Han har sagt, at man i en vis Forstand kunde kalde Biskop Martensen den sidste Slesviger i vor Litteratur. Ikke blot ligger deri, at han betragter sig selv som noget mere, men han var det ogsaa i Virkeligheden. Det slesvigske i Oprindelsen var ham ikke en Egenskab, som trods sin særegne Fylde dog indskrænker ved at danne Modsætning til Helheden,

men et fuldkommengørende Moment, der gennemsyrede hans Danskhed. Derfor har H. P. Hanssen med Rette sagt i en Nekrolog i Sprogforeningens Almanak for 1899, at „er det gamle Slesvig, som det før Treaarskrigen fremtraadte i sine bedste Repræsentanter, gaaet i Graven med Hans Lassen Martensen, saa har det fødte Sønderjylland for første Gang gjort sig stærkt gældende og sat varige Spor i den danske Litteratur med Adolf Ditlev Jørgensen, thi han var i al sin Gerning dansk Sønderjyde.“

KAPITEL V

Som tidligere nævnt kom A. D. Jørgensen paa adskillige Omraader til nye og modsatte Opfattelser af Begivenheder og Personer. Som Eksempler gælder Bedømmelsen af Kongerne Svend, Knud og Valdemar, hvor han i Modsætning til Saxo stempler Knud som den egentlig troløse og tildeler Svend flere kongelige Dyder. Han fremdrager det som et mærkeligt Bevis paa den Ufriheds Aand, der gaar gennem vor Historieskrivning, at den atter og atter kalder de middelalderlige Haandfæstninger for ubillige Overgreb overfor Kongerne, mens de er mindeværdige Frihedsbreve for hele det danske Folk, han omvurderede Niels Ebbesens historiske Forhold og viser Eleonore Kristine Ulfelds og Griffenfelds Skæbner som absolut selvforskyldte.

Af størst Betydning er dog hans ændrede Bedømmelse af vor Historie fra 1814 til 1864.

„Min Opfattelse af Tidsrummet fra 1814 til 1848 var tidligere i alt væsentlig den traditionelle — siger han i Erindringerne — dog med en Del Afvigelser. Saaledes havde jeg alt i de „40 Fortællinger“ ydet Kong Kristian VIII større Retfærdighed, end man i Almindelighed plejede, og min Biografi af Hertugen af Augustenborg og hans Broder i Biografisk Leksikon havde vakt Opsigt ved det ulige mildere Billede af de to Mænd end

man var vant til at se. Men først den fuldstændige For-
dybelse i Emnet og særlig i Kristian VIII's egne Opteg-
nelser og Breve gav mig det rette Blik for, i hvilken
Grad man havde forvansket Historien paa dette Punkt
eller rettere i hvilken Grad Tidens Strid og Lidenskabe-
lighed havde fordunklet al historisk Opfattelse. Ogsaa
overfor Slesvigholstenerne havde jeg jo i mine Fortæl-
linger og lejlighedsvis i „Vort Forsvar“ (10. Juli 1887)
udtalt bestemt afvigende Anskuelser, som jeg nu fik ud-
dybede og yderligere retfærdiggjorte. Det havde i mange
Aar været mig klart, at den trivielle, atter og atter med
dræbende Kedsommelighed gentagne Fremstilling af
Hertugdømmernes tyske Befolkning som Oprørere og
Kæltringer var lige saa uhistorisk som den tilsvarende
fra tysk Side af os Danske som samvittighedsløse Ty-
ranner. Men ogsaa paa det konstitutionelle Omraade
kom jeg til Resultater, der var meget afvigende fra de i
mange Tider justerede og ganske særlig af Krieger for-
fægtede. Ligesaa i Hovedspørgsmaalet, Ansvar for
1864, hvor min umiddelbare Følelse af, at det national-
liberale Parti havde en stor Brøde, mere og mere stad-
fæstedes.“

I et Svar til Kammerherre Bille i „Nationaltidende“
1893 skriver han: „Jeg for mit Vedkommende har syslet
meget og længe med hin Tids Historie, og jeg har set
paa den nationale eller nationalliberale Politik med
større Sympati end de fleste af mine samtidige, men
jo mere fortrolig jeg er bleven med den, jo mere jeg har
fordybet mig i alle hin Tids Vilkaar og Bestræbelser,

des mere maa jeg forbavses, ja forfærdes over Halls og hans Partis sorgløse Færd hen over alle Farer, hen imod alle de uoverstigelige Vanskeligheder, uden at noget blev alvorlig forberedt, enten Krigen, der maatte komme, eller den Fred, som engang burde efterstræbes.“

Om de Brøst, han her hentyder til i hin Tids sønderjydske Politik, siger han i det tidligere nævnte Studenterforedrag 1883, at de „kan sammenfattes i den Generalnævner, at vi manglede politisk Bøjelighed overfor den indviklede Situation. Vore Statsmænd var mere eller mindre hindrede i Doktriner, som Eftertiden ikke kan tillægge samme Betydning som de.“ Hans strenge Sandhedskærlighed maatte fastslaa, at baade Helstatsmændene og de nationalliberale Ejderdanske greb fuldstændig fejl og hildedes i forældede dynastiske og historiske Teorier ud fra patriotiske Følelser, der var uden Forbindelse med nutidig Virkelighed og Ret, ligesom de blandede indre politiske Partiopfattelser ind i Udenrigspolitikken og derved virkede ødelæggende paa Forholdet mod Syd. „Det har været vort Folks Skæbne — hedder det i Bogen om Griffenfeld — at de Mænd, som stod for Styret ved de store Vendepunkter, hvor fremragende de end ellers kan have været, manglede dybere historisk Sans. Saaledes gik det ved de nordiske Rigers Samling under én Konge, saaledes gik det ved Reformationens og Enevældens Indførelse, og saaledes er det atter gaaet i vore Dage. Mænd med store Evner og en rig Dannelse, med de ædleste Forsætter og en levende Fædrelandskærlighed, men uden Blik for det bestaaendes Ret og

den naturlige Udviklings Krav. Derfor alle disse Skibbrud for Idéer og Personer! Hvad Mændene fra 1848 har været for vor Tid, det var Griffenfeld for Enevældens Barndom.“ I det Bind, han skrev af det store Fællesværk „Danmarks Riges Historie“, udtaler han: „Tiden fra 1852 til 1864 er tilsyneladende mere end glimrende, den bringer os en hel Omdannelse af Samfundet, Frihedens Virkninger i smaat og stort og en hædret Plads blandt Europas Nationer. Men dens Skyggeside er en sygelig Overvurdering af vor Betydning og vor Ret, dens ledende Mænd mangler ved Siden af deres fremragende Evner og varme Fædrelandskærlighed det rette Blik for Kendsgerningernes Betydning, Forholdenes Magt og den naturlige Udviklings Ret. Det er vor Del i Ansvar for den Skæbne, som ydre Vold og en hensynsløs Retskrænkelse beredte os.“ Han kalder de Nationalliberale maadelige Statsmænd, men roser dem som højtfortjente Fædrelandsvenner med Hensyn til Sindelag og Begavelse, fremhæver deres Færd for at højne vort indre nationale Liv og bringe os i frugtbar Forbindelse med vore nordiske Frændefolk, men da Landets Skæbne blev lagt i deres Haand, var det „ingen lykkelig Haand, og kun en saadan kunde have ført os velbeholdne gennem de kommende Tilskikkelser. Det falder ikke let i Øjnene, men maaske var det dog saa, at dens ulykkelige Greb om Statsroret stod i dyb Sammenhæng med den Omstændighed, at den først var bleven løftet til Slag mod den Konge (Kristian VIII), som havde saa mange Betingelser for lempeligt at løse Ti-

dens Opgaver. Det var det første umiskendelige Vidnesbyrd om den Mangel paa dybere politisk Sans, som blev Partiets Særkende.“ Han bebrejder de Nationalliberale, at de ved deres sønderjydske Forvaltning og Sprogbestemmelser kuldcastede det i Aarhundreder nedarvede, mens der burde være iværksat en jævn og naturlig Udvikling, saa der kunde komme en fra alle Sider anerkendt Ligeberettigelse mellem de to Nationaliteter.

Det var ham en dyb Smerte at maatte fordømme de Nationalliberale, hvis ledende Mænd han værdsatte højt paa mange Maader og i sin Ungdom sluttede personlige Venskaber med. „Hvor nær har jeg ikke staaet dem — udbryder han — og hvor dybt et Svælg har ikke alligevel skilt mig fra dem.*) Fra min tidligste Ungdom var jeg en Modstander af denne Sprogtvang, som de fandt forsvarlig, ja fortjenstlig. Og nu skal jeg dømme denne Slægt, skrive dens Historie, veje dens Livsgerning og vise, i hvor høj Grad disse Mænd med den rene Vilje, det varme Hjerte, fo'r vild og bar Sten til Fædrelandets Ulykke. Det samme er jo Tilfældet med Krieger, som jeg dog i saa mangt og meget maatte holde af og satte højt. Hvor lykkeligt, at de nu er døde, at de ikke skal se det og føle Smerten over det, at de ikke skal oprøres ved en Tale, de ikke forstaar, en Tale, som søger at gøre Ret og Skel ogsaa mod dem, som de fordømte eller dog ikke forstod i deres Gerning, saaledes som Kong Kristian. Der maa være noget velgørende i uforandret at

---

*) Han tænker her særlig paa Regenbug samt Kollaborator Monrad fra Flensborg og Kredsen omkring dem.

kunne fastholde sin Ungdoms Sympatier og Antipatier, at leve og dø i Overbevisningen om, at det, man sværmede for i de unge Dage, var det eneste rette og gode. Det maa give Selvbevidsthed og Troskab, og det tilfredsstillende Hjertet. Langt vanskeligere er det at leve og udvikles, at skifte Syn og Opfattelse og dog at bevare Forstaaelsen for det, man engang var betaget af, saa man samtidig elsker og dømmet det. — — Men ogsaa denne Gerning skal gøres, og jeg er Manden til det. — Hvorfor maa jeg? Hvorfor maa netop jeg her tage til Orde? Fordi enhver har sit beskikkede Kald.“ Det kan tilføjes, som Troels Lund har udtrykt det i et smukt Billede om den dybe Drift i A. D. Jørgensen, at han altid i sin Færd dreves ligesom af en indre Guddomsstemme, der tvang ham til at følge.

Paa dette Grundlag gik han til den Gerning at udrede Traadene i vort sønderjydske Mellemværende baade overfor Slesvigholstenerne og hele den tyske Nation. I Grunden er dette og kun dette Historie for mig,“ skrev han 1883, „det var min Plan, da jeg var 16 Aar, og bliver den engang udført, da er jeg med det samme færdig med Historien.“

Han skrev i den før nævnte Artikel i Bladet „Vort Forsvar“ 1887: „Man maa dog engang lære at skelne mellem det i 1848 udbrudte Oprør og den historiske Udvikling, som førte til Tabet af en Del af Sønderjylland i national Henseende, eller den Strid, som førtes om dette Hertugdømmes statsretlige Forhold. Oprøret var et Led i en Række Begivenheder, som rystede hele Ev-

ropa, og fortjener tilvisse en haard Dom, siden det ingen Undskyldninger havde i forudgaaende Retskrænkelser. Det har da ogsaa forlængst faaet sin Straf baade paa Valpladsen og ved de senere Begivenheder. Hvad derimod Sønderjyllands Udvikling i Retning af Holsten og i Fællesskab med Holsten angaar, da er det meget nær ved at være en Taabelighed at ville stemple en 4—500 Aars Historie — og det er jo den, som ligger bag ved dette Navn — som en eneste sammenhængende kolossal Løgn. Vi kan sige, at det er en Udvikling, som ikke behager os, som er vor Sorg og Ulykke, men at den er en Virkelighed og altsaa vel dog en Sandhed faar vi vel lade staa. Hvad Universitetet i Kiel og hele Kampen for den tyske Opfattelse af vort statsretlige Mellemværende angaar, da nødes vi vel ogsaa engang til at tage Reb i Sejlene i de Udtryk, vi bruger derom. Hvad oplever vi ikke nu selv hver Dag i Retning af statsretlige Doktriner af stik modsat Art? Og hvem tør i Alvor nægte, at de mest uforligelige Opfattelser af vor Grundlovs vigtigste Bestemmelser har deres Rod i fuldt hæderlige og begavede Mænds Overbevisning? Hvorfor skal da Kiel til sin Tid have været straffet med en Samling af samvittighedsløse og usandfærdige Professorer? Mon de Mænd, som saa frejdigt slaar om sig med de haardeste Domme, har gjort sig selv Rede for de Vanskeligheder, som er forbundne med Fortolkningen af Hertugdømmernes gamle Statsret? Mening stod her mod Mening, som oftest støttet til højst tarvelige Beviser og hvilende paa forudfattede Anskuelser af det rette.“

I et opsigtsvækkende Foredrag om „Kong Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig“, holdt ved det danske Højskolejubilæum i Skibelund 1894, bemærker han: „Det er et mærkeligt Fejlsyn, at Slesvigholstenerne skulde have været særlig slette Mennesker, der mere end andre vilde forholde deres Medborgere en naturlig Ret. Paa samme Maade, som det skete her, har de Nationaliteter, der sad inde med det nedarvede Herredømme, overalt modsat sig Folkesprogenes Krav paa Ligeberettigelse. Der gaar Tid med at overbevise, finde de rette Former og de rette Grænser. Og selve den forhen forurettede og derfor vanrøgtede Folkelighed skal have Tid til at blive sig bevidst, blive klar over sin Trang, tilegne sig sit Modersmaal i hele dets Omfang, det forædlede Skriftsprog. Først da har Kravet paa Ligeberettigelse sin hele Vægt og nødvendige Rod. Ingen vil kunne paa-staa, at dette var Tilfældet i Fyrreerne i Nordslesvig. Købstæderne var vitterlig tysksindede. De indgav i 1817 Adresser om at forblive sammen med Holsten, og de gentog det ved Tronskiftet 1839. Da Hjort Lorenzen 1841 blev valgt i Sønderborg var det med 28 Stemmer af 136, og hans Program var Slesvigs Selvstændighed overfor Danmark og Holsten. Han og alle hans Venner udenfor Bondestanden skrev Tysk til hinanden baade den Gang og senere. Bondestanden i Nordslesvig var uden nogen som helst Forbindelse med sine Standsfæller i Kongeriget. This Stenholdt i Ravsted og hans dansktalende Vælgere bad om Sprogreskriptets Ophævelse. Flor beklagede sig fra Rødding bittert over Bøn-

dernes Sløvhed. Som i Foredraget omtalt mødte alle de danske Deputerede uden, paa Nis Lorenzen nær, at gøre Brug af deres Ret til at tale Dansk. Først langt senere, efter at have oplevet store Trængsler, kunde den nationale Sag bryde saaledes igennem, at den nordslesvigske Befolkning lærte fuldtud at føle sig som danske, i et og alt af samme Natur og med de samme Krav til det aandelige Liv som det øvrige Folk.“

Aaret efter skrev han: „Vi kan ikke blive staaende ved Opfattelsen af den slesvigholstenske Bevægelse som et ondsindet Oprør fra første Færd, lige saa lidt som vi ønsker, at vore Modstandere skal slaa sig til Ro med at opfatte Danskheden i Nordslesvig som Frugten af en dansk Propaganda. Begge de nationale Strømninger voksede op samtidig og havde begge saavel en historisk som en folkelig Ret. Danskhedens Frembrud i Nordslesvig maatte være en pinlig Overraskelse for dem, som holdt paa Hertugdømmernes Enhed over for Kongeriget, og Modstanden mod dens Fremvækst og Anerkendelse kan ikke undre os, især da der i selve den dansktalende Befolkning var en saa udpræget Selvfølelse over for Kongeriget. Mange af de voldsomme Beskyldninger mod enkelte tysksindede Embedsmænd saavel som mod hele Embedsklassen trænger til at ses i et noget andet Lys end Samtidens Partiførere saa dem. Vi bør kunne sætte os i deres Sted og skelne mellem nedarvede Fordomme og den onde Vilje og det forargelige Hovmod, hvori de tilvisse ofte gjorde sig skyldige. Endnu mere gælder det om at vise Retfærdighed mod selve den dan-

ske Regering og da især Kongen personlig, som i hine Aar jævnlig var Genstand for de haardeste Domme. At denne Retfærdighed ikke tidligere er vist, kan man vel sige ligger i den menneskelige Ufuldkommenhed, der skal have Tid, ofte rum Tid, for at vinde Klarhed over det nærmeste.“

Og i „Danmarks Riges Historie“ sammenfatter han denne Opfattelse saaledes: „Utvivlsomt havde hver af Parterne en dybt begrundet Ret i den nationale Strid, men hver af dem havde tillige fremsat Krav, som gik Modparten for nær. Naar Slesvigholstenerne vilde hævde de to Hertugdømmers politiske Enhed til Trods for deres modsatte statsretlige Forhold, var det et lige saa utvivlsomt Overgreb som naar man fra dansk Side fornægtede Aarhundreders Udvikling og vilde indlemme Sønderjylland i Kongeriget, fordi det engang i Fortiden havde udgjort en Del af det. Omvendt maatte den danske Befolkning i Nordslesvig have en umistelig Ret til at arbejde hen imod en inderlig national Forbindelse med det øvrige danske Folk, ligesom Sydslesvigerne maatte have Grund til at modsætte sig en Adskillelse fra Holsten og en for dem unaturlig Forbindelse med Danmark. Men Stødet til, at denne Strid førte til Brud, kom uimodsigeligt fra tysk Side, og den Kendsgerning vil aldrig kunne omstødes, at Oprettelsen af den provisoriske Regering, som kaldte Hertugdømmerne til Kamp mod deres lovlige Konge, var et længe forberedt og aabent Oprør. Uden den revolutionære Bevægelse i Tyskland, som vakte Haab om at faa Magt til at paa-

tvinge Danmark de Betingelser, man fandt for godt, vilde Spændingen ikke være vokset til den Højde, som den naaede i Holsten.“

For at forstaa A. D. Jørgensens Betragtning af vort Forhold til Tyskland maa det huskes, at noget af det store ved hans Fædrelandskærlighed var dette, at den ikke fremsprang af Fordømmelse og Uvilje overfor Tyskheden, men paa en Maade næredes af den, idet han netop blev sig sin Danskhed stærkere bevidst jo mere han beskæftigede sig med tysk Aandsliv og elskede det som en dyb Kilde til Livsberigelse. Det gik ham personligt som efter hans egen Opfattelse med vort Folk gennem Tiderne, at mange af dansk Folkelivs bedste Bevægelser har deres Tilskyndelse fra Tyskland, men vi har overført dem i vor egen Form, saa de har sat ægte nationale Virkninger. Han skrev i et Brev til Forfatteren Rudolf Schmidt: „Min Fædrelandskærlighed, der er bleven rodfæstet under store Begivenheder og blandt Mænd, der efter mine Begreber ikke savnede Karakterens Storhed, har udviklet sig til alle Sider under stadig Næring fra begge de Litteraturer og Folkeaander, der nu staar i en tilsyneladende uforligelig Modsætning.“

„Tror nogen — siger han i et Foredrag 1896 om „Vore nationale Opgaver“ — at den danske Aandskultur, den være nok saa blomstrende i Øjeblikket, i Løbet af Menneskealdre eller Aarhundreder vil kunne maale sig med den Rigdom, Tyskland er i Stand til at frembringe? Lad os ikke skuffe os selv. Det tyske Folk sidder inde med Evner baade i Retning af Dygtighed,

Ihærdighed og dyb aandelig Sans, som atter og atter vil give sig Udslag i værdifuldt Aandsarbejde. Vor danske Kultur er snæver i Omfang, fordi vi er et lille, forlængst inderlig sammenarbejdet Folk med faa og smaa Modsætninger. Men Aandslivet trænger til saadanne og til stærke Brydninger for ikke at gaa i Staa eller blive ensformigt og flovt.“ Og nogle Aar før skrev han i „Vort Forsvar“: „Jeg er ingenlunde blind for, at vor Folkelighed i Tidens Løb har lidt store og smertelige Tab, jeg har tværtimod selv for et Aarstid siden stærkt fremhævet det i et Foredrag, hvorledes vi efterhaanden ved Skaanes, Norges og Sønderjyllands Fraskillelse er bleven fattigere, idet en oprindelig Mangfoldighed er gaaet op i en ofte trøstesløs Ensartethed og idet særlig ved Nordslesvigs Tab Forholdet til Tyskland har tabt sin gamle Betydning. Denne Forarmelse har, som det forekommer mig, sat sørgelige Spor i vort offentlige Liv. Dette er bleven fattigere paa Interesser, talentløser og snæverhertet, det har ikke mere Plads for de Mænd, som staar udenfor Partierne. Denne Nedgang i Livsindhold, denne Forarmelse kan nok vække Betænkeligheder.“

Paa denne Baggrund har han da fremført sin Betragtning af Sønderjyllands Betydning, udførligst og ypperligst i et Foredrag i Studenterforeningen 1886: „Sønderjylland havde sin særlige Betydning ved at være Danmarks Forpost over for Tyskland og det tyske Folk. Som Skaane jævnt førte det danske op imod det højnordiske og den malmlfulde svenske Folkelighed og som

Norge dannede en ejendommelig Modvægt mod den danske Natur, saaledes som den efter Skaanes Tab var ensidigt præget, saaledes vender Sønderjylland ned imod vore Stammefrænder i Syd, hvis Sprog strækker sig til Verdens ældste og rigeste Kulturlande. I denne Belligenhed og dette Forhold har Landet og Befolkningen sin tusindaarige Historie. Forholdet var og maatte med Nødvendighed blive et dobbelt, tiltrækkende og frastødende, optagende og afværgende, saaledes har det været fra de ældste Tider indtil vore Dage. Sønderjylland var det Sted, hvor den fremmede Kultur først omsattes i en nordisk Form. Saaledes gik det ved Kristendommens Indførelse. I over hundrede Aar var Slesvig og Ribe Udgangspunkter for Kirkelærens Forkyndelse, før den kunde slaa Rod længere Nord paa, men i den Tid maatte den antage nordiske Former og vænne sig til den danske Tunge. Ligesaa i Middelalderen. Her var det Knud Lavard optog den store Verdens Sæder, og herfra traadte Valdemar Sejr i Berørelse med sin Samtids store Brydninger. Det samme kommer igen i Reformationen, som først udformer sig i Haderslev, og det synes mere end en Tilfældighed, at den første Digter, som med Selvstændighed optager den nyere Tids poetiske Former fra Tyskland, Andreas Arrebo, udgaar fra Hertugdømmets ejendommelige Paavirkning. Saa har vi det attende Aarhundrede med den pietistiske Retning i Modsætning til Holberg og den vesteuropæiske Indflydelse: Salmedigteren Brorson, og senere Evald, hvis Barndom og første Udvikling har Præg af Grænselandets særlige Stilling.

— Det er en bitter Frugt af den aandelige Fattigdom, at den, som har lidet, ham skal endog det lidet fratages, medens den, som har meget, altid faar mere. Lysten til at udstøde og vrage følger Forarmelsen som en Skygge.

Men Sønderjyllands særlige Forhold til vore sydlige Naboer er dermed ikke udtømt. Var det ikke andet, da blev dette Land kun en Overgangsform mellem de to Folk, saaledes som man fra tysk Side har paastaet. Denne Trang til Forstaaelse af det fremmede, til at optage det og tilegne sig det, er kun den ene Side af Forholdet. Den anden er et ældgammelt Fjendskab, en sejt Modstand mod de fremmedes Overgreb. At denne Side af Forholdet har sine Rødder tilbage i Tiden lige saa langt som den anden staar at læse paa hvert Blad i vor Historie. Sønderjyllands Tilblivelse er knyttet til Danes Anlæggelse og Forsvar. Kampen er ofte bragt til Tavshed, ja tilsyneladende død hen og ophørt, men atter og atter er den blusset op igen, stadig med samme oprindelige Kraft, lige til vore Dage, da den efter Slægtaldres Forløb brød frem paany og i et Øjeblik vækkede et Tusindaars Minde til Live. — Set fra dette Synspunkt har da Sønderjylland ikke været en Folkebro mellem Nord og Syd, men en mægtig Dæmning imod det uhyre Folkehav i Syd. Udenfor den drager det af Sted med sine urolige Bølger, sine store Strømninger og sin brusende Brænding, Skum og Sand kastes langt ind over Diget, og i Aarhundredernes Løb flyttes Klitterne, det forhen frugtbare Land bliver en Sandørken og omsider selv til Strand og Hav. Saaledes er det gaet her som

saa mange andre Steder, at Mennesket maa vige tilbage for Elementerne. Disse Erfaringer og denne Kamp har sat sit Præg paa Sønderjydens Karakter. Medens den af Samlivet med det store fremmede Folk har faaet en vis Sans for det eventyrlige, en urolig Trang til at lære forskellige og modsatte Forhold at kende, saaledes har den ogsaa noget af Kystboens Tunghed og Træghed, hans Ædruelighed og noget tørre Forstandighed, men tillige hans fribaarne Selvfølelse og et stort Mod paa at komme i Kast med Vanskeligheder og ikke at give efter for dem, før de er besejrede.

Hvorledes er det nu muligt at forene disse to Mod-sætninger: Kampen mod det tyske og Trangen til at tilegne sig det og frugtbargøre det? Ja, hvorledes forener Strandboen de to: at kæmpe mod Havet tidlig og silde, naar det trænger paa og hærger hans Marker, og saa at drages til det atter og atter som Livets rige Kilde? Hvad der for Betragtningen synes at være Mod-sætninger ligger ofte uadskilleligt sammenknyttet i det virkelige Liv, ja, man kan sige, at der paa Bunden af ethvert historisk Forhold af stor og varig Betydning baade hos den enkelte og hos hele Folket ligger en dialektisk Dobbeltthed, en tvetydig Forudbestemmelse, som betinger Udviklingens Styrke. Og saaledes har Sønderjyllands særlige Plads i vor Historie været denne paa én Gang at være en Formur mod Tyskheden, en aarvaagen Grænsevagt og et Organ for den mest umiddelbare Paavirkning, den fyldigste Forstaaelse af det fremmede. De to Sider træder i Tidens Løb frem med

højest forskellig Styrke, snart er den ene, snart den anden fremherskende, men for den opmærksomme Iagttagelse er den dog aldrig eneraadende. For et Par Slægtaldre siden var det fredelige Samliv aldeles overvejende, senere er Fjendskabet traadt stærkere og stærkere frem. I den enkelte, som har gennemlevet forskellige Perioder og har Blik for de større Forhold, vil begge Strømninger løbe jævnsides. — Rent ideelt betragtet er dette vort største nationale Tab ved den Ulykke, som traf os 1864. Vi er som Folk bleven fattigere, det er en Streng, som er brusten. Det danske Sønderjylland repræsenterede den naturlige Uro overfor Tyskland, det tvetydig skiftende, men altid levende Forhold til dette beslægtede og dog saa forskellige Folk. Det var et selvstændigt Organ for vor Nationalitet. Efter Adskillelsen er dette brudt, Forholdet har tabt sin Lidenskab, det er afløst af kold Ligeegyldighed. Og skal vi være ærlige, maa vi tilstaa, at denne Ligeegyldighed har bredt sig til Forholdet Nord paa. Den nationale Spændighed kan ikke slappes paa et Hovedpunkt uden at lammes til alle Sider.“

Over for dette kalder han os en rig Slægt i fattige Kaar og maner os til ikke at indsnævres i Forarmelsens Ulykke, men udvide vor Synskreds og skaffe os større Forhold som Folk ved et kraftigt Arbejde for vor nationale Kultur, det nordiske Samliv og Sønderjydernes aandelige Tilknytning i fælles Vækst. Han tilsigtede ikke storpolitiske Drømmerier, men et ædrueligt, viljefast og hjertevarmt Samvirke mellem alle Danske i Kongeriget og Sønderjylland for at fortsætte det tusind-

aarige Forhold til Tyskland ved paa rette Maade baade at forstaa og at modstaa Tyskheden i dens forskellige Former og gennem den rigtige Selvhævdelse forberede Foreningens og Retfærdighedens Stund. Aaret før sin Død skrev han: „I de sidste Aars Sommermaaneder har jeg af og til været sysselsat med et andet Arbejde. Langt tilbage i Tiden finder jeg Planer til at behandle tysk og nordisk Aandsliv under ét. Denne Tanke havde jo sin naturlige Oprindelse af min egen personlige Udvikling. Nu udvidedes den til hele Tidsrummet 1719 til 1848, det lange fredelige Tidsrum, der saa en rig Aandsudvikling fra sin første Begyndelse ved Wolffs og Holbergs Optræden til det store Brud, som gjorde en foreløbig Ende paa den. Nu, da jeg kom til at sysle med Brudets historiske Forløb i Grænselandet, forekom det mig naturligt at vende tilbage til en Betragtning af Fællesskabet, der har været og atter kan komme eller rettere maa komme. I dette Emne ser jeg da et smukt og betydningsfuldt Fremtidsarbejde, der muligvis ogsaa kan faa sit Værd, hvis jeg faar Lykke til at udføre det.“ Den Lykke opnaaede han ikke, men han troede urokkeligt paa, at Forsoningens og Retfærdighedens Dag vilde komme, og opfattede det som en Fejl, at vi ikke efter 1864 over for Tyskland paa dybere Vis havde drøftet den historiske Ret. Denne Opgave blev et af hans egne Formaal, men højere satte han selve Livets Ret og deltog derfor stærkt i det praktiske sønderjydske Arbejde, hvor han blev den fra alle Sider anerkendte Høvding.

Hans praktiske og historiske Arbejde for Sønderjyl-

land dannede en Enhed, hvor det historiske fik Livets Virkelighed i Nutiden til Baggrund, og Dagens Realiteter blev højnede under Historiens Lys. Han har engang sagt, at Nørrejyder, Øboer og Skaaninger rejste Thyras Vold, mens Sønderjyderne sørgede for deres Forplejning, men i vor Tid er Forholdet det omvendte, at nu staar Sønderjyderne ene paa Danevirke, og derfor maa de andre danske Stammer sørge for Forplejningen. Det var ham om at gøre, at vi ikke greb fejl, naar Afgørelsen kom. Han har paavist, at vi under Griffenfeld forsømte en gunstig Lejlighed til at knytte Sønderjylland ind som et ubrydeligt Led af det danske Arverige, hvad der fuldstændig havde forandret dets senere Skæbne, at der i 1823 var udmærket Mulighed for en Forfatningslov, som havde skilt de to Hertugdømmer fra hinanden og givet os langt bedre Betingelser under den kommende Nationalitetskamp, og at der i 1851 efter Treaarskrigen var den bedst mulige Adgang til at lægge hele det danske Nordslesvig under det danske Kirke- og Undervisningsministerium, hvorved den virkelige Sproggrænse af sig selv vilde være bleven Rigsgrænse i 1864.

Som tidligere nævnt var A. D. Jørgensen allerede i 1865 Deltager i Arbejdet for de danske Sønderjyder, da han var med paa en Rejse dernede for at skaffe Underskrifter paa en Henvendelse til den franske Kejser om at lægge sin Indflydelse i Vægtskaalen til Gunst for en statsretlig Afgørelse i Sønderjylland efter et Folkeafstemningsresultat, hvad der senere førte til den bekendte Paragraf 5 i Pragfreden 1866 efter Kampen mellem

Prøjsen og Østrig. Efter denne Paragrafs Vedtagelse fik A. D. Jørgensen hurtigt organiseret en Deputation af Sønderjyder, der rejste til Berlin for at takke Kong Wilhelm for Bestemmelsen og bede om dens snarlige Udførelse, men Deputationen blev afvist.

I Foraaret 1866 dannede en Mængde unge Sønderjyder i København et „Sønderjydske Samfund“, for hvilket A. D. Jørgensen efter en Tids Forløb blev Sekretær og derpaa Formand. Denne Forening blev af stor Betydning for hans Ungdomsudvikling. Han glædede sig ved Sammenholdet mellem disse nationale unge Mænd af alle Stænder og lærte mange af de senere Førere og Ledere at kende. Der blev holdt Foredrag og Oplæsning af Mænd som Frederik Barfod, Regenburg, Carl Rosenberg, Skuespiller Mantzius, Vilhelm Birkedal, Professor Kristian Flor, Sønderjyden Peter Kristian Koch, Bjørnstjerne Bjørnson og flere, men den flittigste og vægtigste Taler var A. D. Jørgensen selv. Han talte om de samme Emner, som senere behandledes i hans Værker. Samfundet opløstes efter fire Aars Forløb, men det blev en Slags Mellemed i A. D. Jørgensens Udvikling, idet han her — „under Frygt og Bæven“, siger han — holdt sine første Foredrag ud fra sine gennemgribende Studier og maatte forsvare sine nye Anskuelser, der vakte Opsigt i Kredsen. Pastor Ludvig Hertel fortæller morsomt, hvordan nogle Stykker af dem rustede sig og mødte op med Udtalelser af Frederik Barfod, Hammerich o. s. v., indtil A. D. Jørgensen stoppede dem med at sige: „Tror De ikke, jeg kender alt det, men hvad

kender *De* til den historiske Kritik?“ Forbløffede saa de paa ham. Den historiske — hvad for noget? Den havde de aldrig hørt Tale om. Han forklarede den og sluttede med de Ord, mens han slog i Bordet: „Den Videnskab vil jeg søge at faa indført i Danmark, thi vor Historie trænger til at skrives om.“

Til Brug for den engelske Statsmand Disraeli, der paa Berliner kongressen 1878 efter den russisk-tyrsk Krig søgte at hjælpe Danmark til en Opfyldelse af Paragraf 5, udarbejdede A. D. Jørgensen en udførlig Redegørelse for det sønderjydske Spørgsmaal, men desværre brød Kongressen med Nationalitetsprincippet, og for Tysklands Krav ofredes Hensynet til de danske Sønderjyder.

Saa benyttede A. D. Jørgensen sit Materiale paa en anden Maade. Bestandig havde han syslet med sønderjydske Emner, men 1876 lagde han Planen til en stor Sønderjyllands Historie, hvoraf samme Aar udkom et enkelt Afsnit: „Sønderjyderne i den danske Hær“, som gendrev den tyske Paastand, at Sønderjydernes Vaabenære først begyndte med Toget til Frankrig 1870. Sørge ligt nok blev denne store sønderjydske Historie aldrig fuldført. To Bind om Middelalderen henlagde han indtil videre, men fik dem ikke udgivet inden sin Død. Derimod skrev han efter Opfordring af den kendte Mæcen og gavmilde Fædrelandsven Brygger J. C. Jacobsen, som selv gav 10,000 Kr. til Bogens Udbredelse, en kortere og mere populær Danmarkshistorie med fyldigt Hensyn til Sønderjylland. Det er den flere Gange nævnte „40 Fortællinger af Fædrelandets Historie“, som er udkom-

men i en Række Oplag og har naaet en ganske enestaaende Udbredelse. Hensigten var at give den opvoksende Slægt baade i Kongeriget og Nordslesvig en klar Fremstilling af Sønderjydernes Historie, og Formaålet er naaet paa en ligefrem vidunderlig Maade. Ærlighed og Begejstring, Sandhedstrang og Hjerteglød præger disse indbyrdes uafhængige Afhandlinger, der gør fuldt Rede for Hertugdømmets politiske og nationale Udvikling og tillige fremdrager de bedste og rigeste Minder af Rigets samlede Historie. Hans Hovedsynspunkt er dette, at naar det danske Folk i forskellige Tidsrum af sin Historie netop paa det aandelige Omraade har ydet fremragende Ting, skyldes det den Omstændighed, at vi paa en lykkelig Maade forenede Vesterlandenes Kultur med Tilegnelsen af noget af det bedste i den tyske Udvikling i Forening med en dyb Sammenhæng med vor egen Fortid. Intet Værk har som dette bidraget til at vække og styrke dansk Fædrelandskærlighed.

Den samlede og udførlige Oversigt over vor Historie i de to Menneskealdre før vor sidste ulykkelige Krig nedlagde han i den Del af Fællesværket „Danmarks Riges Historie“, som omhandler 1814—64. Døden bortrev ham under Udarbejdelsen, saa kun Skildringen til 1852 blev helt færdig, men i Tilslutning til hans Udkast og Optegnelser blev Fremstillingen ført videre af N. Neergaard, som i alt væsentlig delte hans Syn. Dog foreligger A. D. Jørgensens egen Betragtning tydelig

og klart spredt i hans andre Arbejder, den blev kun ikke indføjet i den store Helhedsskildring.

Den sidste Afhandling fra A. D. Jørgensens Haand kom først frem efter hans Død i det engelske Tidsskrift „The nineteenth Century“, hvor han glimrende imødegik nogle slesvigholstenske Professorers urigtige historiske Betragtninger.

Det var under Tilskyndelse af A. D. Jørgensen og under stadigt Samraad med ham, at H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og P. Skau i 1889 begyndte og senere fortsatte Udgivelsen af det fortrinlige Tidsskrift „Sønderjydske Aarbøger“, der er bleven et historisk Kildeskrift af stor Betydning til Belysning af Sønderjyllands ældre og nyere Historie.

Efter Tysklands Sejr over Frankrig 1870 tog Mistvivlen om Fremtiden stærkt til ; mange Dele af Folket, mens Arbejdet for den sønderjydske Sag blev for svagt og var for meget fortidspræget. Der var her Trang til ny selvstændig Virksomhed, som heldigvis ogsaa blev iværksat fra flere Sider, og A. D. Jørgensens egne Frembringelser og Bestræbelser skal ses som Led i dette bevidste Rejsningsarbejde. Han var med til at stifte et nyt Sønderjydske Samfund 1884 og blev Formand for det saakaldte Timandsraad, to Repræsentanter for hver af de daværende fem sønderjydske Sammenlutninger i Kongeriget. Gennem ham foregik den stadige Samvirksomhed med de danske Sønderjyder, der oprettede den nordslesvigske Vælgerforening med den unge H. P. Hanssen som Sekretær. Alt var ypperlig

ordnet. Hver Maaned afgav H. P. Hanssen en Beretning til A. D. Jørgensen, som lod den cirkulere mellem de forskellige Bestyrelser og paa Grundlag heraf efter de nødvendige Raadslagninger sendte sine Overvejelser og Henstillinger tilbage. Han interesserede sig for alle de praktiske Enkeltheder, som tilsammen udgjorde det nationale Arbejde, virkede for Bogsamlingers Oprettelse i Nordslesvig, for danske Skuespilleres Udsendelse, Vandreundervisning, Læsekredse, Udbredelse af Skolebøger til dansksindede Børn, Besøg af Sønderjyder i København, Opførelse af Forsamlingshuse, og han fik sat danske Studenter i Gang med at indsamle og katalogisere Bøger. Det skal ogsaa mindes, at A. D. Jørgensen gav Stødet til Oprettelsen af Centralbiblioteket paa Margrethesminde i Flensborg. Ligeledes var det ham, som tilskyndede H. P. Hanssen til at flytte fra Sønderborg til Aabenraa, fordi han med sin skarpe Opfattelse forstod, at der efter Junggreens Død og Bladet „Freja“s Ophør maatte gøres en kraftig Indsats over mod disse Egne. Han har øvet en overvældende stor Indflydelse paa H. P. Hanssen og paavirket denne sønderjydske Høvdings historiske og nationale Synspunkter.*)

---

*) Karakteristisk for A. D. Jørgensen var hans Hilsen til H. P. Hanssen, da denne blev valgt til Landdagsmand: „Gid De nu som Landdagsmand maa faa Lejlighed til at opleve lykkelige Dage i Udviklingen af Tysklands Forhold. Der forestaar vistnok store Forandringer baade der og i den øvrige Verden. Men i hvilken Retning vil de gaa? Vi maa gaa ud fra, at det i alle Tilfælde er af Betydning, at vi er aarvaagne.“

Ved sin aktive Deltagelse i den nationale Kamp, ved sin Foredragsvirksomhed og sin videnskabelige Granskning stod A. D. Jørgensen som et Bannermærke*) for alle nationale Kredse Nord og Syd for Kongeaaen. Hans Arbejdsevne var overvældende. Han var Aandens rastløse Vaabensmed og den vise Raadgiver, en sagkyndig og overlegen Fører, en klog og vidtskuende Høvding. Under den bitre Provisoriestrid stod han uden for Partierne og muliggjorde gennem sin Person de nødvendige Samlingsbestræbelser mellem højst forskellige Kræfter om den sønderjydske Sag. I den indre Politik søgte han lejlighedsvis at mægle mellem enkelte af Partiførerne. Da H. P. Hanssen efter Verdenskrigen som Sønderjydernes store Organisator og mandige Fører gennemførte Grænseløsningen mod Syd, var hans Gerning det praktiske Udslag af A. D. Jørgensens historiske Forkyndelse, som de fleste Danske i Kongeriget og Nord-slesvig trods voldsomme indre Brydninger dog i det afgørende Øjeblik sluttede sig til. Den havde ikke været forgæves.

---

*) Næsten alle, der i den sidste Menneskealder paa dybt indgribende Maade tog Del i det sønderjydske Arbejde, var hans Lærlinge og stod i Forbindelse med ham, saaledes en saa betydende Mand som Magister H. V. Clausen.

KAPITEL VI

Med næsten profetisk Klarsynethed havde A. D. Jørgensen forudset, at Grænseløsningen vilde dele Sindene. „Enhver stor Sag — siger han i Foredraget om Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig — som kommer op og vil frem, møder ikke blot sin Modstand, men dens Venner vil ogsaa som oftest dele sig i to Hold. Der er noget, man kunde kalde Tokammer-systemet i selve den naturlige Udvikling. — Denne Døbelthed har selve Livet lært os.“ Hans egen Stilling til Grænsespørgsmaalet lader sig med Sikkerhed konstatere.

I „Dansk Folkeblad“ havde A. D. Jørgensen (under Mærket „En Nordslesviger“) i Vinteren 1879—80 et lille interessant Ordskifte med Frederik Barfod om vor Sydgrænse.

„Jeg skal“, skrev Barfod, „aaben og ærlig vedgaa det som min Mening, at hvor Uffe slog og vandt, er Danmarks Grænse. Den Mening har altid og under alle Omskiftelser været min. Den vil jeg leve for, og den vil jeg dø paa. — — Danmark er ikke for mig et flygtigt og flydende Begreb, hvorved der i Dag kan menes ét og i Morgen et andet. Danmark er for mig den Del af Jorden, som Vorherre, før Historien gryede, gav Dannerne, at de paa den — paa intet mere og intet mindre

— skulde udvikle sig efter de dem iboende Evner. — Danmarks Grænser er ikke flyttede, fordi det har faaet to Konger (af hvilke den ene kaldes Kejser) i Stedet for én. Vi har utvivlsomt endnu de samme Grænser, som Gud gav os, da han gav os vort Folkeliv og vor Historie. Sønderjylland er endnu en Del af mit Fædreland. — — Paa det Spørgsmaal: hvor maa Danmarks statsretslige Grænse drages, naar det engang tager Ende med den Taage, som dog ikke er tættere end at Guds Sol kan gennemtrænge den, har jeg intet andet Svar end det, hvormed jeg begyndte:

Saa længe danske Mænd ej Blodet ænse,
hvor Uffe slog og vandt, er Danmarks Grænse.

Enhver anden Grænse er for mig et Spindelvæv, der kan være drillevorn nok, men som ikke kan holde længe. Enhver anden Afgørelse er for mig kun en foreløbig Afbetaling (en à conto Betaling tror jeg, at de Lærde kalder den), som jeg, hvis den da ikke var alt for smaa-lig, maaske, hvis min Stemme blev hørt, vilde tilraade at modtage, men dog ikke derfor at give Tilstaaelse for fuld og god Betaling. Den kan først finde Sted med den rene, skarpe og klare Ejdergrænse.“

Overfor denne nationalliberale Røst fra Fortiden, dette afgjorte Ejderstandpunkt uden Tanke for Livets egne Forskydninger gennem Tiderne, spurgte A. D. Jørgensen: „Kan denne Tanke om en oprindelig Udskiftning af Verden eller lad os blot holde os til Europas Lande fastholdes? Hvilket Tidspunkt er det rette? Før

Historien gryede? Men dette er en forskellig Alder for de forskellige Folk. En Opgørelse efter denne vil i alle Tilfælde blive nødt til at gøre Folkevandringen om igen, det vil sige kuldaste hele den dannede Verden. Og vælger vi et senere Aar, hvor skal da Skellet sættes mellem Frankrig og Tyskland, mellem dette og Slaverne, hvad skal der da blive af Holland, Belgien og Svejts? Hvilke Ofre vil da ikke kræves af Frihed og Selvbestemmelse, før dette Krav kan ske Fyldest?

Men vil vi nu opgive Tanken om, at der skal ydes alle Folk samme Retfærdighed som os, og kun fastholde Vorherres Gave til Danerne, hvad skal der da gøres ved Skaane? Frederik Barfod vil vel dertil svare, at Skaane ikke er tabt, at intet kan tabes indenfor Nordens fælles Grænser, thi han vil sikkert ikke paastaa, at Skaane endnu er dansk, og at Danmark altsaa har tre Konger. Vist er det i alle Tilfælde, at Skaaningerne ikke stod paa Danevirke i 1864, skønt en Del af den endnu den Dag i Dag kaldes Skaaningernes Skifte, og at de savnedes haardt, vil vel ingen nægte. Lad os ikke i den Henseende paaberaabe os en folkelig Enhed, thi vi maa langt, langt tilbage i Tiden for nogenledes at naa den, og gaar vi saa kun endnu et Skridt tilbage, saa faar vi den lige fra Finnernes Verden ned til Alperne. — — En ensidig Holden paa Danernes Arv er en Umulighed.“

Men A. D. Jørgensen gik videre og hævdede skarpt overfor Frederik Barfods Udtalelse om Nordslesvig som en mulig Afbetaling, at „i det mindste ingen Nordslesviger vil kunne læse den uden dyb og bitter Forargelse.

Altsaa, man vil modtage os tilbage, men kun paa Afdrag. Omsat i Virkelighedens Sprog vil det sige: man vil ikke betænke sig paa igen at kaste dette Afdrag paa Spillebordet og spille dobbelt eller tabt. Vi Nordslesvigere udfylder jo kun det halve Land mellem Skodborgaa og Ejderen, den anden Halvdel optages af Danmarks argeste Fjender, men det er Landet, det gælder om, det er Grænsen, Danmark vil have, vi andre følger med i Købet, men der skal spilles om det hele, indtil det er vundet. Imidlertid har Danmark (til Ejderen) to Konger, det er det hele. Den ene fører en hensynsløs Udryddelseskrig mod alt, hvad der er dansk, han aner end ikke, at han er Konge i Danmark. Vi og vore Børn gaar i Løbet, men Resten af det danske Folk (paa enkelte Skiftinge nær) har den Bevidsthed, at Danmarks Grænse er ved Ejderen. Da den tyrkiske Sultan for nogle Aar siden vilde gæste Paris, men fandt den Lov for sig, at ingen Sultan maa gaa udenfor sit Riges Grænser, faldt hans Raad paa den fornuftige Udvej at indlemme Frankrig i Tyrkiet, hvilket saa ogsaa skete. Men hverken Franskmændene eller den øvrige Verden lagde videre Mærke til det, og nu er det nok udskilt igen.“

Frederik Barfod, hvis Livsværk som patriotisk (ikke videnskabelig) Historiker og Fædrelandsven*) A. D. Jørgensen selv vurderede højt, gav af gode Grunde ikke noget Gensvar. I en Bemærkning til en Indsender ud-

---

*) Se om ham i min Bog: *Frederik Barfod*. Danske Mænd VI.

talte A. D. Jørgensen: „Ved at have været prøjsiske Undersaatte i en halv Menneskealder har Sydslesvigerne faaet en Ret, som vi ikke ustraffet vil kunne krænke.“

For Frederik Barfods Betragtning af Hertugdømmet Slesvig som en Helhed, der ikke tør deles, gik Danmark tankeløst i Krigen 1864. I fuld Tilslutning til A. D. Jørgensen skriver vor kendte Statsmand og Historiker N. Neergaard i sit Værk „Under Junigrundloven“ om Hall og hans nationalliberale Politik før Krigen, at „næppe nogensinde har en Statsmand tydeligere set Afgrunden aabne sig for sin Fod og næppe nogen har med mere beraad Hu kastet sig i den.“ Det er frygtelige Ord, men næppe for stærke. Med en ubegribelig Sorgløshed lukkede de nationalliberale Øjnene for de faktiske Kendsgerninger og lod sig bære af den nationale Stemningsbølge uden Fodfæste i Virkeligheden. Man berusede sig i skønne Drømme og glødende Ord, oversaa altfor meget den dybe Sindelagsmodsatning mellem Nordslesvig og Sydslesvig, gik med tvivlsomme Bortforklaringer uden om vore egne Aftaler og afviste alle Mæglingsforslag. I alt dette greb Bismarck ind for derigennem med Kløgt og Brutalitet at fremme sin egen Magtpolitik. Da var vor Skæbne beseglet. Danmark blev et lemlæstet Land, der maatte efterlade en stor Del af sine Børn i fremmed Vold. En ædel, men blind Fædrelandskærlighed førte os lige mod Katastrofen.

Datiden bærer Vidnesbyrd nok om sin Følelsesrus, der tilslørede den nøgne Virkelighed. Et offentliggjort Foredrag, som Frederik Barfod holdt 21. November

1863 efter Frederik VII's Død, sluttede han med følgende Følelsesudbrud, hvor enhver ædruelig Overvejelse er druknet i den rene lyriske Ordstrøm: „Derfor, mine Herrer, Skyerne hænger tæt over vore Hoveder, og ingen af os kan vide, om Uvejret ikke allerede bryder løs i Dag eller i Morgen, men frejdigt Mod! Kong Kristian gaar med os og vi med ham, og i Forening skal vi nok finde Vejen, der fører baade til Selvstændighed og Uafhængighed, til Frihed og Ære! Kampens Torden ruller jo vistnok snart, og de blodrøde Flammer vil knitre Lyn i Lyn, men vi ræddes ikke, thi Kong Kristian fører os! Vi skal vise Verden, at det ikke er for intet, at Kong Frederik gav os vort Frihedsbrev, vort Adelsbrev! Vi skal vise Verden, at Friheden har fyldt vore Benpiber med Marv og lagt Staal for vore Klingers Ægg. Vi skal vise Verden, at vel elsker vi Freden, men vi frygter heller ikke Kampen, den hellige Kamp for alt, hvad vi ejer kærest og dyrebarest: vort Land, vort Folk, vor fredelige Arne, vort ældgamle Grænseskel, vor Frihed, Selvstændighed og Ære! Kan vel være, at der var den, som gik trøstigere i Kampen, naar selve Kong Frederik førte ham. Men han skal sikkert heller ikke blive borte, baade for os og vore Børn i fjerneste Led skal han være den rette Fører, hver Gang Kampen staar om vor Frihed og vor Grænse. Den Vold, som han atter rejste, og som hans Aand endnu omsluttede med al sin Ild, da Legemet brødes med Døden, den Vold opgiver han ikke. Om den svæver han endnu som vor usynlige Landeværge. Og naar de myldrer hid, de frække Skarer, for

at nedrive Gærdet og flytte Skellet, da skal vi selv, vore Sønner og Sønnesønner, se Kong Frederik ved Holger Danskes Side, hvor Fjenden staar tættest og trodsigst, og vore tynde Skarer skal se de to Venner føre fra Sejr til Sejr indtil den sidste Tomme af vor nedarvede Odel er hævdet, og der atter er slaaet Laas for Led.“*)

Saadan var Tidens Tone helt igennem fra national-liberal Side. I Samklang hermed fortæller A. D. Jørgensen i sin Redegørelse: „Under Londonforhandlingerne fik jeg en Prøve paa Folks ubegribelige Mangel paa Omtanke. I Studenterforeningen traf jeg en tidligere Kollega og Landsmand, Filologen Christensen Schmidt fra Sønderborg. Jeg ytrede, at vi jo nu maatte haabe, at der i alle Tilfælde kom en Fred med en endelig Deling af Slesvig. Men herimod indvendte ikke blot Schmidt i den højeste Vrede, at dette var en skammelig Tale, men fra alle Sider sendtes der mig vrede Blikke

---

*) En af Deltagerne i Datidens Studenterliv — senere Overlærer Emil Buchwald — har skriftligt fortalt mig følgende om en Tale, der i Januar 1864 blev holdt af Studenterforeningens ledende Senior cand. jur. Vilhelm Rode:

„Til Ære for de Soldater, som Foreningen i sin Egenkab af Grundejer i København havde haft i Kvarter, mens de blev forsynede — eller rettere, mens de ventede paa at blive forsynede — med Uniform og Vaaben, og som nu var færdige til Afgang til Hæren ved Danevirke, blev der givet Sold, og af den Tale, Vilhelm Rode ved dette holdt til Gæsterne, husker jeg endnu Indledningen og enkelte Brudstykker. Ordene faldt omtrent saaledes: „Nu er I i Aften kommen her i Studenterforeningen, og her maa ikke andre end Studenter komme. I maa altsaa se at blive Studenter og det i en Fart, men Student kan ingen blive uden

og knubbede Ord. Ved Folketingsvalgene den 7. Juni udtalte ogsaa den store Statsmand Bille, at vi aldrig kunde gaa et Skridt videre med vore Indrømmelser end til Danevirke. Inden Maaneden var omme, havde han fornægtet denne Tanke og meget mere mindst tre Gange.“ Hvordan Stemningen i Tiden forud havde drejet selv de oprindeligt mest klarsynede peger A. D. Jørgensen paa i en Udtalelse (i et Foredrag) om Professor H. N. Clausen: „Han traadte ind i Ministeriet i November 1848 for at repræsentere den maadeholdne Frihed og den nationale Sag, og han sad der til Juli 1851, da saa at sige alt det var opgivet, som havde staaet paa hans Program. Han holdt paa en Deling af Slesvig efter Nationaliteterne, en lempelig og retfærdig Ordning af Sprogforholdene paa Grundlag af Befolk-

---

at tage en Eksamen Der er altsaa ikke andet for, end at jeg maa holde Eksamen med jer lige med det samme. Vi begynder med . . .“

Jeg tror nok, det første Spørgsmaal gjaldt Geografi og lød: „Hvor er Danmarks Grænse mod Syd?“ Svaret derpaa var naturligtvis: „Ved Ejderen.“ Spørgsmaalene i de fleste andre Fag husker jeg ikke, men jeg mener dog at kunne sige, at baade Spørgsmaalene og Svarene var meget morsomme og ofte indeholdt Hentydninger til Tidens politiske Spørgsmaal. En enkelt indskudt Bemærkning husker jeg, den lød: „Ja, I hører nok, jeg svarer selv, det er ligesom Præsten gør med Konfirmanderne, for han véd, de kan godt selv.“ Kun Opgaven i Regning husker jeg sikkert. Den lød: „Naar der nu ved Danevirke staar 50,000 Danske, og der kommer 100,000 Tyskere mod dem, hvor mange Tyskere skal saa hver Dansker tage paa sin Samvittighed? Saa siger vi 50,000 ind i 100,000 eller rettere 50 ind i 100, ja, det er rigtigt, to sagde I, bedre Svar kunde

ningens Ønsker, og dog gled han med de andre over imod Helstaten, og han gjorde intet for at afværge en ensidig og voldsom Afgørelse af Sprogsagen, som han endog senere forsvarede med den største Iver. Han var med at forelægge og faa vedtaget en Grundlov, hvis hele Grundlag var vidt forskelligt fra, hvad han havde udtalt sig for.“

Overfor den gamle stemningsbaarne Opfattelse af det sønderjydske Hertugdømme som en Helhed af historiske og dynastiske Grunde hævder da A. D. Jørgensen, at Linierne skal trækkes ganske anderledes, idet det danske Nordslesvig er en Enhed og en Del af det egentlige Danmark i stærk Modsætning til Sydslesvig. Han, som selv har sin Rod i Grænseforholdene og kender Sindets grundlæggende Betydning her, gaar ud fra Folket i

---

ikke gives, Regning er noget I forstaar.“ Det sidste Eksamensfag var Historie. Sikkert husker jeg ikke mere det stillede Spørgsmaal, men det tjente Taleren til Udgangspunkt for et varmt følt, udmærket holdt og med Begejstring af Tilhørerne modtaget historisk Foredrag, der begyndte med Thyra Danebod og vistnok endte med Frederik VII's: Det skal ej ske.

Her kunde jeg slutte, men jeg vil dog gerne have Lov til om Vilhelm Rode at tilføje, at han i Foraaret 64 blev indkaldt til Hæren, og det blev fortalt, at hans Venner opfordrede ham til at stille for sig eller købe sig fri, som det hed, men at han svarede: „Det kan jeg ikke være bekendt, dertil har jeg talt for store Ord.“ Jeg saa ham en Gang marchere sammen med en Del andre gamle Rekrutter, men jeg tror ikke, han naaede at blive uddannet, før Freden blev sluttet. — — Forhaabentlig vil, hvad jeg her har meddelt, kunne bidrage noget til at vise, hvorledes en stor Del af det danske Folk tænkte før Krigen i 1864.“

Stedet for Landet. Det er gaaet op for ham og bestyrket gennem hans indtrængende Granskninger, at den stadige Spænding imellem det nationale i Befolkningens Sind og det historiske i de dynastiske Rettigheder aldrig kan hæves uden en Adskillelse. Ethvert som helst Forsøg paa at spænde dem i fælles Aag for Fremtidens Vogn vil bestandig mislykkes og Vognen vælte. Det er Hjertet i de danske Sønderjyder, der drager dem til Danmark, og ikke et gammelt Tilhørsforhold. Og han forlanger, at dette skal hans Landsmænd i Kongeriget forstaa, saa dybt skal de fatte Tilslutningsstyrken i det sønderjydske Sind, og derefter forarger det ham, naar man kun vil betragte Nordslesvig som et Afdrag, en Halvdel, hvis hele Sum kun kan indfries med Danevirke eller Ejderen. Dette sidste er en forældet Betragtning, der ikke vurderer Sindenes Danskhed højt nok og i Virkeligheden bruger Menneskeskæbner som Indsats i et Spil, hvor det kun gælder ydre Ret til Landsdele og forældede historiske Interesser. Som Følge heraf indrømmer han Sydslesvigernes ubetingede Ret til at slutte sig til Tyskland og betragter deres Krav i den Retning som en Naturlov, der ikke kan krænkes hverken for deres eller vor Skyld.

Nu var det jo ikke saadan, at de nationalliberale Førere aldrig havde Fornemmelsen af, at de drev en sønderjydske Politik efter forældede Begreber. Det vilde ogsaa have været mere end mærkeligt, om disse højtbegavede Mænd, der i Evnerigdom og Hjerteadel paa mange Maader bestandig vil lyse i vor Historie,

ikke undertiden anede det farlige og forstod det urigtige i Stillingen. Flere end H. N. Clausen havde i 1848 sluttet sig til Delingstanken, men gled som han over i Folkestemningen og betragtede denne som deres ypperste Fylgje. Det er betegnende, at Kristian IX (ifølge Kriegers Dagbøger) et Par Dage efter sin Tronbestigelse sagde til Hall: „Jeg trænger til Dem, men en Fejl har De — De lægger for megen Vægt paa Popularitet.“ Men med Folkestemninger værger man ikke i Længden et Land eller bygger et Rige og allermindst sikres der ved Fremtiden og Tilværelsen. Fundamentet skal lægges i Virkelighedens faste Grund.

De fleste af disse rent personlig saare tiltalende Mænd maatte da ogsaa senere fordømme deres egen luftige Følelspolitik. Næppe var Krigen sluttet, før Orla Lehmann i sit Skrift „Om Aarsagerne til Danmarks Ulykke“ udtalte, at der fordredes „en national Grænse. Hvor denne ligger — eller rettere, hvor denne skal drages — derom kan der tvistes, men det er vist, at den ikke ligger ved Ejderen.“ Det havde han dybest inde vidst hele Tiden, men først nu lod han det tvunget af Nederlaget komme frem i Virkelighedens klare Dagslys. Nu kunde han skrive, at „skal Europa ikke synke tilbage i Trældom og Barbari, saa maa der paa Ruinerne af den gamle Retsorden hæve sig en ny, og dennes Princip er Folkernes Ret.“ Men kun et Aar i Forvejen havde han og alle de andre Førere ikke taget i Betragtning at bidrage til at opholde det, som efter hans Mening førte til Trældom og Barbari, ved at ville tvinge den sydslesvigske Be-

folkning ind under Danmark mod dens Vilje. Det var Ejdertankens store Forsyndelse. Da gjorde man det, som A. D. Jørgensen advarer imod, og brugte det danske Nordslesvig som Indsats til at spille dobbelt eller tabt og — tabte. Dette letsindige Terningekast skaffede de danske Sønderjyder to Menneskealdres tungt Fremmedherredømme. Derfor var det, at han — som før nævnt — begyndte at skrive om Grunden til Danmarks Ulykke i Stedet for som Orla Lehmann om Aarsagerne til den.

Statsmanden A. F. Kriegers Dagbøger, der, som tidligere omtalt, var overgivet A. D. Jørgensen og udkom for faa Aar siden, yder fortrinlige Bidrag til Danmarks politiske Historie og indeholder med deres Uddrag af Statsraadsprotokollerne ogsaa adskillige Vidnesbyrd om de ledende Statsmænds Stilling til Delingstanken i Slutningen af Fyrrerne, da den først kom klart og bevidst frem. Indtrykket er just ikke opbyggeligt. I Statsraadet 13. Juli 1849 forhandlede om Delingsspørgsmaalet med følgende Slutningsresultat: „Det forrige Ministerium var opløst, fordi det vilde underhandle paa en Delingsbasis. Derfor maatte det nuværende Ministerium ikke begaa den samme Fejl, nemlig (Sponnecks Ord) at komme for tidligt frem med denne Plan.“ Der sigtes til Martsministeriet af 1848, som afgik i November samme Aar, fordi det ikke kunde staa for Stormløbet fra Ejderstemningens letvakte Skarer. Ogsaa indenfor det nye Ministerium var der fra flere Sider — som A. D. Jørgensen har anført i den tidligere citerede Udtalelse om H. N. Clausen — Forstaaelse af Delingstanken, men man turde

ikke føre den offentlig frem af Frygt for Folket. Man gik paa Akkord med Sandheden og uden om Virkeligheden for ikke at bortskylles af Stemningsbølgen. Efterhaanden lod man sig helt bære af den og drev altsaa faktisk med Strømmen i Stedet for at retlede den. Det kostede Danmark Treaarskrigen og ved Bismarcks Indgriben en ny blodig Krig med Tabet af hele Slesvig.

Derfor følte A. D. Jørgensen sig kaldet til Profet for at vække sit Folk til Sandhedserkendelse, til Haardhed og Ædruelighed i Opfattelsen, helt fra Begyndelsen i Danmarks strenge Ulykkesdage stod dette Maal med mærkelig Klarhed for ham, ingen Fantasier, ingen Belysning enten af Haabets og Forventningens Straaleglans eller af Mistvivlens blege Rædsler, men den simple, jævne Sandhed. Han fandt som ung Assistent i Rigsarkivet et Prisskrift, der var indsendt fra en ung Kontorist paa Bornholm i det forrige Aarhundrede i Anledning af Bondespørgsmaalet og havde følgende Motto: Mit Folk, de, som priser dig salig, de bedrager dig.*) Dette Ord slog stærkt ned i ham og han følte sig dybt grebet af denne Tanke, der blev en Ledestjerne for hans Virksomhed, og ud derfra skrev han kort før sin Død: „Den Salighed, der er bleven prædiket for os, er, at vi har haft Ret, altid Ret, at vi altid har været de uskyldig lidende.“ Overfor dette stillede han Historiens ubøn-

---

*) Citatet stammer fra Profeten Esajas 3. Kap. 12. Vers og er gengivet i den Form som det havde den Gang. Nu lyder det: „Mit Folk, dine Førere forfører dig, og Vejen, du vandrer paa, har de ødelagt.“

hørlige Sandhed som den eneste sikre Grundvold for en varig Løsning. „Det er muligt,“ skrev han til Pastor Ludvig Hertel kun et Par Maaneder før sin Død, „at jeg ikke kan trænge igennem med min Opfattelse, det raader jeg ikke for, men lever jeg og beholder jeg Evne til det, skal jeg ikke vige tilbage for at tale helt ud. Jeg er imidlertid fuldt forvisset om, at der er saa stor Sandhedskærlighed i vort Folk, at det vil slaa igennem.“

Naar der spørges, hvor A. D. Jørgensen da vilde trække Grænsen for det danske Nordslesvig, har han i Svaret til Frederik Barfod nævnt den „fri Selvbestemmelse“ som den Afgørelse, hvorefter Grænsen skal drages. I Foredraget 1896 om „Vore nationale Opgaver“ sagde han: „Tyskland har i sin politiske Genfødselstid misbrugt sin vældige Overmagt til at frarive os gammelt dansk Land, og der maa her ydes os Ret, før et varigt Forhold kan grundlægges. Den politiske Grænse maa sættes der, hvor Folkene selv ved deres Sprog og Sindelag har sat den. — — Den Tid maa jo komme, da Staterne nødes til at være retfærdige mod de undertrykte Nationaliteter, da det bliver enhver Mands egen Sag, hvad Sprog han vil tale, hvilket Folkesamfund han aandelig vil tilhøre, paa samme Maade som man er bleven nødt til at løse Kirketvangen og lade enhver slutte sig til den Tro, der tiltaler ham mest.“ Han ønsker en Grænse efter den frie Selvbestemmelse, efter Sprog og Sindelag, efter hver Mands eget Valg — altsaa den nuværende. Og alle, der ivrer mod den, skal vide, at de staar med A. D. Jørgensens fulde Autoritet imod sig.

Han, der som faa har været grebet af Folkesjælens Dødsangst og Smerte og derigennem paa en enestaaende Maade indviet af Historiens Aand, har lært os at værdsætte den Grænseløsning, der har fundet Sted, som den mest fuldkomne, fordi den er iværksat ved at øve den fyldigst mulige Ret til begge Sider. Der er sket den første Begyndelse til Opfyldelsen af det Haab og Levendegørelsen af det Fremtidsbillede, der fyldte hans Hjerte og stod for hans Syn, da han sluttede sin fortrinlige Folkebog med de „40 Fortællinger“ saaledes:

„Freden i Wien danner et Vendepunkt i det danske Folks Historie. — At der fra vore Statsmænds Side i Aarenes Løb var begaaet Fejl, vil vanskelig kunne nægtes. Den største var dog utvivlsomt den, at vor forskellige Adkomst til de omstridte Lande, den politiske Mod sætning mellem Holsten og Sønderjylland, den nationale mellem Syd- og Nordslesvig, aldrig var bleven klaret fuldstændig, hverken overfor Udlandet eller for det danske Folk, hvis Ve og Vel denne Sag saa umiddelbart berørte. Men denne Fejl fik dog kun saa skæbnesvangre Følger, fordi vort Fædreland var en lille Magt, og fordi i hint Øjeblik, da Tilskikkelsen ramte os, ligesom alt paa én Gang vendte sig imod os. Vi kan med Sandhed paa vor Ulykke anvende de Ord, som Griffenfeld skrev efter sit bratte Fald:

Da Lykken blev mig vred, da lærte jeg at kende
for Alvor først min Gud, mig selv, min Ven, min Fjende,
min Fjende var mig gram, min Ven var svigefuld,
jeg selv var skrøbelig, Gud var alene huld.

Guds Veje er uransagelige. Den tunge Tilskikkelse, han sendte det danske Folk, har tilvisse i mange Maader været til Styrkelse og Vækkelse, til Inderliggørelse i Kærlighed til Fædrelandet, til Styrkelse af Folkets bløde og svage Sind og til Udvikling af dets rige aandelige Evner. Tiderne skifter, og Menneskenes Sind forandres. Vi kan ikke slippe det Haab, at det danske Sønderjyllands ulykkelige Skæbne en Gang vil formildes, at den Afgørelse, som mislykkedes 1864, endnu vil kunne opnaas som en endelig Afslutning af dette Lands omskiftelige Historie. Den bør da kunne blive et Pant paa varig Fred og god Forstaaelse mellem de beslægtede Folk mod Nord og Syd for den nationale Grænse, der er sat af Aarhundreders Udvikling, og som det ikke er vor Sag at gaa i Rette med.“

Til Opfyldelsen af disse fremskuende profetiske Ord medvirkede han selv paa sit særlige Omraade som ingen anden. Med en Fordomsfrihed og Klarhed, der er beundringsværdig saa længe forud, sagde han i sit Foredrag om vore nationale Opgaver: „Den Dag vil komme, da vort store Nabofolk vil indse, baade at der er sket os Uret, og at det ligger i dets egen velforstaaede Interesse, at der findes et selvstændigt nordisk Aandsliv til Styrkelse for dets eget saa nær beslægtede. De germanske Nationer vil ikke have Raad til i al Fremtid at opslide deres Kræfter i en haabløs Kamp indbyrdes, medens mægtige Modstandere saavel i Øst som i Syd og Vest slutter sig sammen. For Tyskland vil de nordiske Folk være en mægtig Støtte til at hævde en egen oprindelig

Kultur, vel at mærke saa længe de er fri og selvstændige, medens de vil betyde lidet eller intet, naar deres selvstændige Udvikling er brudt. Erkendelsen heraf skal nok bryde sig Vej og vinde Ørenlyd, naar det gamle Europa bliver træt af Vaabenlarmen.“

KAPITEL VII

A. D. Jørgensens Personlighed er mærkelig og ejendommelig i Forhold til enhver anden indenfor de tilsvarende Linier. En grundlærd Mand uden Eksamen, en Elsker af tysk Aandsliv som Danskhedens ypperste Forsvarer, en Digternatur som realistisk Historiker, en Videnskabsmand som Folketaler, en religiøs og filosofisk Aand paa Kendsgjerningernes faste Grund, en Sjæl med noget af den vilde Fugls Væsen i Embedsmandens tamme Forhold. Men i hans Gerning og Forfatterskab findes Udtryk for alle disse Livsstrengede, der paa en ualmindelig og storslaaet Maade er sammenslyngede i Udførelsen af hans historiske Kald. For ham var den nationale Selvhævdelse et Led i Menneskehedens stadige Stræben efter aandelig Frihed og Retfærdighed, han vilde forene de nationale Modsætninger paa Baggrund af den fælles menneskelige Forstaaelse ligesom det fælleskristelige efterhaanden har overvundet Religionskrigene. Derfor var Provisoriekampene for ham kun Udslag af vore smaa Forhold. Af samme Grund brød han sig ikke om at optræde i det politiske og hige efter Konsulatet her, hvad han naturligvis i og for sig nok kunde have opnaaet. Kun optraadte han stærkt støttende for Forsvarssagen. Hans Betragtningmaade viser sig i følgende Udtalelse, der imødegaar den Indvending mod at

ofre en Del af Dyrehaven til Anlæg af Forsvarsværker, at den smukke og egenartede Skov har Betydning for hele vor folkelige Bevidsthed, er Genstand for Digternes Sange og et samlet Udtryk for det skønneste i vort Lands Natur:

„Hvis det nu skete, at denne Skov en Dag kom til at give Læ for en Fjende, som herfra blev Herre over Staden og Riget, hvor vilde da denne Skønhed og denne Poesi blive af? Den vilde blive en Forbandelse i vort Folks Historie, dens Skønhed vilde blive et Stik i Hjertet for hver dansk Mand og Kvinde, vi vilde skamme os ved at vise den frem til de fremmede, og vi vilde hade de Digte, som fortæller om dens Fred og Hvile. Nej, kan Skoven ikke blive, hvor den nu er, uden at udsætte os for Fare, da maa den vige Pladsen jo før des bedre. Vi faar vel Raad til at plante en anden Skov ved Sundets Bred. Lad være, at denne i lange Tider vil blive lav og ringe imod den, vi mister. Ingen Dansk vil dog kunne se den uden at blive hed, thi med den vil der gro Minder op om et stort Øjeblik i vort Liv. Og den, som tror, at Digterne kun vil mindes den gamle, stolte Skov, og at de vil tænke paa den med Vemod, han kender ikke Digterne. Deres Sang vil snart kaste Poesiens Guld over de unge Toppe, og de vil danne et nyt Sagn om den vandrende Skov. Hvad ingen holdt for muligt, vil de sige, det skete, da det danske Folk havde sin Besøgelse: Skoven rev sig løs fra sine ældgamle Rødder for ikke at blive Skjul for Fjenden, og baaret af væbnede Mænd vandrede den bort til andre Bakker og Dale. Tror De,

at Digterne kun ser paa de mægtige Stammer og mangler Øre for de store Tanker og den stærke Vilje, der fødes af et Folk? Fra den Side skal man vel vogte sig for at træde Tanken om vort Forsvar i Vejen.“

Han havde Evnen til at tale med Mund og Pen, saa alle lyttede, men efterhaanden mærkede han fra flere Sider en stigende Modstand, der var ham et Tegn paa, at hans Gerning virkede efter Hensigten som en besk Lægedrik og ikke en liflig Vin. „Jeg har i Sandhed været lykkelig i Bevidstheden om, at det forundtes mig at arbejde for Danmark,“ siger han og udbryder med Henblik paa Folkevisen: „Har jeg elsket dette Folk og dets Historie inderligt og trofast og har jeg helt hengivet mig, saa maa jeg vel ogsaa kunne slaa Silken for min Fod, ubekymret om Folks Tale kunne rive ned og bygge op, hvor Aanden tilsiger mig.“ Til Pastor Ludvig Hertel skrev han saa sent som 5. Juni 1897: „Jeg har jo ved min sidste Bog (1814—38) brudt saa at sige med alle: de radikale raser, de gamle nationalliberale sørger og larmer, I ortodoks-nordslesvigske er misfornøjede, selv altissimus er vred. Alt dette kan jo være i sin Orden, men foruroliger mig ikke, da jeg er vis paa at have Fremtidens Retfærdiggørelse paa min Side. Men i Øjeblikket gør det somme Tider ondt. Dog skal ingen tage det fra mig, at jeg har været Sønderjydernes Historie-skriver.“ Og karakteristisk spørger han i samme Brev: „Har De blandt Deres Materiale (til en Bog om Faderen, Pastor Hans Wilhelm Hertel, Bidrag til den sønderjydske Folkevækkelses Historie) benyttet tyske Frem-

stillinger? Hvad vilde De sige om den Dommer, der fældede Dom over Dem alene paa Modstanderens Materiale?“

Efter et Par Maaneders Sygdom, en Lungelidelse, hvis Udspring sikkert kan føres tilbage til den stærke Gigtfeber fra de unge Aar paa Landet, døde han 5. Oktober 1897 i sin fulde Manddomskraft, men hans Gerning var tilendebragt, og den senere Udvikling har vist, at den lykkedes. Den er efter Nordslesvigs Genforening med Kongeriget bleven et uløseligt Islæt i vor nationale Udvikling. Han følte ogsaa selv, at hans historiske Virke i Hovedsagen var fuldført, og udtaler i sin Redegørelse Ønsket om at vende tilbage til sin Ungdoms aandelige Sysler. „Sokrates, o Sokrates, at sidde ved dine Fødder og ældes,“ udbryder han betaget. Ved sin Død var han kun 57 Aar gammel, men han efterlod et Forskningsarbejde og en Embedsgerning, der begge var saa omfattende, at de hver for sig var tilstrækkelige til at fylde et langt Menneskeliv. For alle selvstændige Sjæle kommer der et Punkt og et Øjeblik, hvor de maa gøre op og gaa imod Traditionen, hvis den store Livsopgave skal løses. Uden dette Mandighedens Adelsmærke vil ingen kunne bestige Høvdingesædet. Kaldet koster, og de fleste viger rædde tilbage, men A. D. Jørgensen havde sin Længsels Mod til at gaa frem og derved blev han netop den han blev. Han viste Urigtigheden af det gamle Ord, at Kærlighed gør blind. Den sande Kærlighed er klartskuende som ingen anden Følelse.

Han var en Konge i det Rige, hvor Historien og

Danskheden mødes, og de Ord, hvormed hans Redegørelse slutter, kan staa som Overskrift over hans eget Liv: „Enhver fribaaren Mand, som i Alvor vil noget stort, bærer Kongespir og Krone, om end hans Rige er nok saa lille. Om det ses paa ham eller ikke ses, har intet at sige. Hvor han har sit Arbejde, hvor han fylker sine Tanker, hvor hans Hjerte bevæges i Kampen for at gøre Fyldest i sit Kald, dér er han Herre og Konge. Men Kronen bæres kun af den, som er Kronen voksen, og Leg er ikke den kongelige Pragt. Straaler Kronen af det røde Guld, da vidner det om Sejrens Lykke og Glæde, men funkler der ædle Stene paa dens Ring, da minder de om tunge Taarer.“
